Univerzitetska biblioteka
„Svetozar Marković"
Bulevar Revo

Књижевне новине

БЕОГРАД, 24. МАЈ 1969.

Година XXI. Број 354. Лист излази сваке друге суботе.

Цена 1,50 динар.

ПОВОДОМ ПРЕМИЈЕРЕ „КОСЕ"

Ренесанса осећања и ново виђење света

„Човек постаје прилично суморан, да не кажем очајан, када чита новине, гледа дневник, слуша о Вијетнаму, гледа „Дуго топло лето". А онда наиђе „Коса" и цела слика се разведри. Доклегод има младих људи са толико памети, енергије, дара, одлучности и здравог скептицизма, ништа не може бити тако страшно".

ПОСЛЕ ПРЕДСТАВЕ мјузикла „Коса" Церома Рагниа и Џемса Радоа на сцени Атељеа 212, која је изазвала велико интересовање код београдске позоришне публике, разговарали смо са гледаоцима и извођачима ове представе. И ево неких спонтаних одговора.

Борислав Мартиновић, неуропсихијатар:

„ОД ПРАВЕ УМЕТНОСТИ увек очекујем снажну емоцију. То сам доживео и ове вечери. Спонтаност, свежина и младост целог непрофесионалног ансамбла неодољиво је освајала са позорнице. Ненаметљиво нам је уручена велика порука младости да се не може и не сме живети без љубави. Порука свету који је толико мало има."

Снежана Патчев, учесник у представи:

„КОМАД НАМ ОДГОВАРА јер смо такви и у приватном животу — непосредни, против рата, лажи, сегрегације. Инсистирамо на срећи и љубави, а симбол таквог расположења је цвеће."

Обрен Ристић, студент:

„НЕПОСРЕДНОСТ КОЈА помало шокира. Први пут овако нешто доживљавам. У почетку ми је било непријатно. На крају сам зажелео да заиграм са ансамблом."

Југослав Влаховић, учесник у представи:

„ИЗ ПРЕДСТАВЕ САМ изишао оплемењен, подстакнут на размишљање о средини у којој живимо. Ипак тема је утопистичка, заснована на нереалним односима. Провлачи се нова идеја — нека врста религије која треба да обједини младе целога света."

Милан Бирица, студент:

„ПУН ДОЖИВЉАЈ. Музика је неуједначена. Потребан је још интензивнији темпо у неким сценама. Сценски ефекти изврсни. Сцена када се извођачи појављују наги не шокира. Пластична је и за мене представља симбол чистоте и непосредности."

Нада Блам, учесник у представи:

„ОВА ПРЕДСТАВА одражава наше расположење, она је део нас."

Воја Миливојевић, службеник:

„ПРЕДСТАВА МИ се допада у целости. Не шокира иако сам у годинама. Прикључујем се данашњој омладини — њиховим идејама о слободи и љубави. Волим непосредност ове генерације."

Лепа Миливојевић:

„ОДУШЕВЉЕНА САМ али и тужна. Омладина која жели сунца, сама је. Млади нису срећни — превише знају. Немоћни су да остваре све што желе и осећају."

Петар Рајковић, учесник у представи:

„ПРЕДСТАВУ НОСИМ у себи. Саживео сам се с њом. У такозваним шокантним сценама — сасвим нормално се осећам. „Коса" је заједнички покрет младих, ренесанса осећања и ново виђење света."

Зоран Јовановић, службеник:

„ФЕНОМЕН ХИПИ је дубоко хуман. Режија, глума и декор су изврсни."

Драгољуб Поповић, учесник у представи:

„ПРЕДСТАВА „КОСА" је један од начина да покажемо старијим генерацијама да више осећамо и знамо о животу и себи, него што се обично мисли. Већина младих је слична нама али нас дели само различито васпитање. Идеје овог комада за извесно време прихватиће сва омладина. Пашће све конзервативне норме и предрасуде."

Зорица Илић, лекар:

„НЕ ПАМТИМ да ме је скоро једна представа тако понела и задовољила. Можда је то и пролазно одушевљење, али је сигурно да поједине моменте са ове представе нећу заборавити. То је представа која може да се допадне или не допадне, али према којој се не може остати равнодушан. А то је већ нешто што се у позоришту све ређе доживљава. Утисак свежине и искрених манифестација младости је потпун. Мислим да највише осваја непрестано смењивање раздрагености и туге, необузданог бунта и резигнације. То вас све време држи и доводи до тога да се на моменте осећате скоро као учесник представе."

Бранислав Милићевић, учесник у представи:

„ОВО ЈЕ ПРВА представа којом сам одушевљен. Саживео сам се са њом до те мере да сам имао осећај да нисам на позорници већ у центру догађаја. Вођа племена мора да израсте из племена и мени је то, мислим, пошло за руком. Уклопио сам се у игру целог ансамбла који је од мене нешто млађи."

Мирослав Михајловић, глумац Радничког позоришта и студент:

„ПРЕДСТАВА ЈЕ ЛЕПА и уверљива. Али као правник и грађанин ове социјалистичке заједнице, мислим, кад би сви били хипици, ко би привређивао. Кад би сви бацали цвеће ко би га садио?"

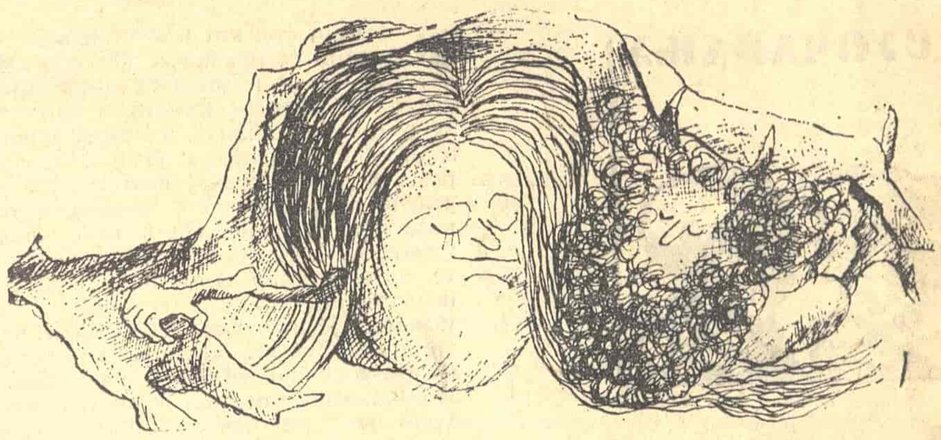

ИЛУСТРАЦИЈА ИЗ ПРОГРАМА ЗА ПРЕДСТАВУ „КОСЕ" У АТЕЉЕУ 212

Цералд Казаферовић, учесник у представи:

„ЗА РАЗЛИКУ ОД ЛИВИНГОВАЦА (Антигона) „Коса" није вулгарна и нападна. Тренутак када се извођачи појављују наги кулминира из целе представе, дође сам по себи, јер се осећа потреба за том сценом, за коначним рушењем свих моралних баријера и зида између глумаца и публике."

Борис Радак, балетски уметник:

„ПРОВЕО САМ СА АНСАМБЛОМ ових младих уметника четири месеца. Ниједан посао пре тога није ме тако преокупирао и освојио. Ансамбл је доказао своју вредност. У току рада били су ентузијасти и остварили смо све оно што смо желели. Ову представу нећу никад пропустити. Кад год будем имао слободног времена увек ћу је гледати, не као професионалац већ као љубитељ праве уметности. „Коса" ме одваја од свега устаљеног и традиционалног у позоришту."

Оливера Гаврић, студент:

„НИСАМ ЈЕ ОСЕЋАЛА као порнографску. Жене су биле лепе, а мушкарци ружни. Светковина тела. Осетила сам тело ослобођено, чисто, природно. Општи утисак представе: ведра и оптимистичка. Завидела сам им што су се тако лепо забављали."

Олга Божичковић, новинар Политике:

„АТЕЉЕ ЈЕ ОСТАО доследан себи у том смислу јер постиже нешто без чега прави театар не може да живи, а то је да свака његова представа представља догађај — уметнички, друштвени — нешто према чему се не може остати равнодушан. Изишла сам са утиском да је извођење надрасло тему, а мислим да је то заслуга не само оба редитеља, уиграног ансамбла аматера и неколико професионалних глумаца, оркестра Саше Радојчића, већ и у срастању текста са нашом средином. И ту осећам значај интервенције Боре Босића у тексту „Косе". Завршну сцену — поему сунцу — памтићу као један од највећих театарских догађаја. То је чедна представа, а такозвана спорна сцена деловала је, по речима Радмиле Бунушевац, као да је инспирисана платнима Луке Кранаха."

Мира Траиловић, редитељ:

СУСРЕТ СА читавом једном генерацијом у раду на „Коси" представља за мене изузетан доживљај. Снага са којом су млади радили и коју су открили кроз пробе и представе, као и замах са којим их публика прихвата је оно што је, по моме осећању, најважније у овом тренутку за њих, за позориште и за нас који смо остварили ову представу.

Разговор водио
Владимир В. Предић

АКТУЕЛНЕ МИСЛИ

МАРКО НИКЕЗИЋ

Пред сваким искушењем један број људи, чланова Савеза комуниста, отпада, разиђе се с покретом. Тај растанак, међутим, не треба да поприми недругарске и нехумане црте, да људи због тога трпе последице... Има, разуме се, случајева кад се неко окрене и активно бори против покрета коме је припадао. Покрет се онда, као и сваки организам, брани средствима којима је нападнут: ако је то реч, онда речју; ако је дело — делом.

Ми смо доста одмакли у демократизацији, али ће доста времена проћи док се у нашем друштву не укорене истински демократски односи. Код нас се могу критиковати високи државни функционери, у штампи правити вицеви на рачун председника владе, али, док ми не одмакнемо у демократизацији сваке ћелије друштва, сваке радне заједнице, дотле ће бити веза и протекција.

Водећи форуми, кад је у питању део омладинске штампе, трпе приличан притисак да се приступи одлучнијем рашчишћавању, промени редакција, забрани листова итд. Морам да кажем да, лично, не верујем много у такав начин. Кад се дотле дође, то значи да политичким путем нисмо успели да решимо неке ствари с редакцијама и оним кругом који је ангажован око листова. У исто време треба да сазри и сазрева већ у круговима око тих листова, а надам се и у самим редакцијама, једно схватање о томе да постоје извесна неписана правила сваког друштва, да у једном часу у друштву може да постане немогућно не само да се добије подршка него ни довољно толеранције за одређен став, курс и политику. Праву меру и разумевање којим путем се у друштву може деловати и шта је прихватљиво а шта није, нико не може да пропише, ни комитет омладине, а још мање ЦК. Ту праву меру требало би да пронађу читаоци и редакције...

(Из разговора са М. Никезићем за време путовања по југоисточној Србији, маја 1969)

(Максиме и рефлексије; сентенце у стиху)

ЈОХАН ВОЛФГАНГ ГЕТЕ

Извесно је колико и чудесно да се истина и заблуда напајају на истом извору. Због тога се често мора отрпети заблуда да се не би нашкодило истини.

Цензура и слобода штампе непрекидно ће се сукобљавати. Цензуру захтева и спроводи онај који је моћан, док слободу штампе тражи онај који је немоћан. Први неће да допусти да га у његовим плановима и његовој делатности омету брзоплетим и противуречним понашањем већ хоће да га слушају; онај други би желео да изнесе своје разлоге како би озаконио непокорност.

Толерантност би требало да буде само једно пролазно стање духа; оно мора да води признању. Трпети значи врећати.

О, слободо, тобом се штампа храни!
Ево, најзад смо срећни;
Сад се показује с вашара на вашар
In dulci jubilo.
Хајде, штампајмо све што нам се прохте
И чинимо све што нам је по вољи!
Али да ни реч није зуцнуо неко
Ко не мисли исто што и ми!

Одважни песници,
будите каткад и послушни!
Јер они, они су у стању
Да ућуткају и самог Шекспира.

Никаква цензура не може ме спречити
Да искажем оно што сам наумио

ПОСЛУШНА ШТАМПА

(ЈЕДНА СТАРА ГРАВИРА)

Слатка света цензуро,
Допусти нам да идемо
за тобом,
Води нас својом руком,
На поводцу, као да смо
деца.

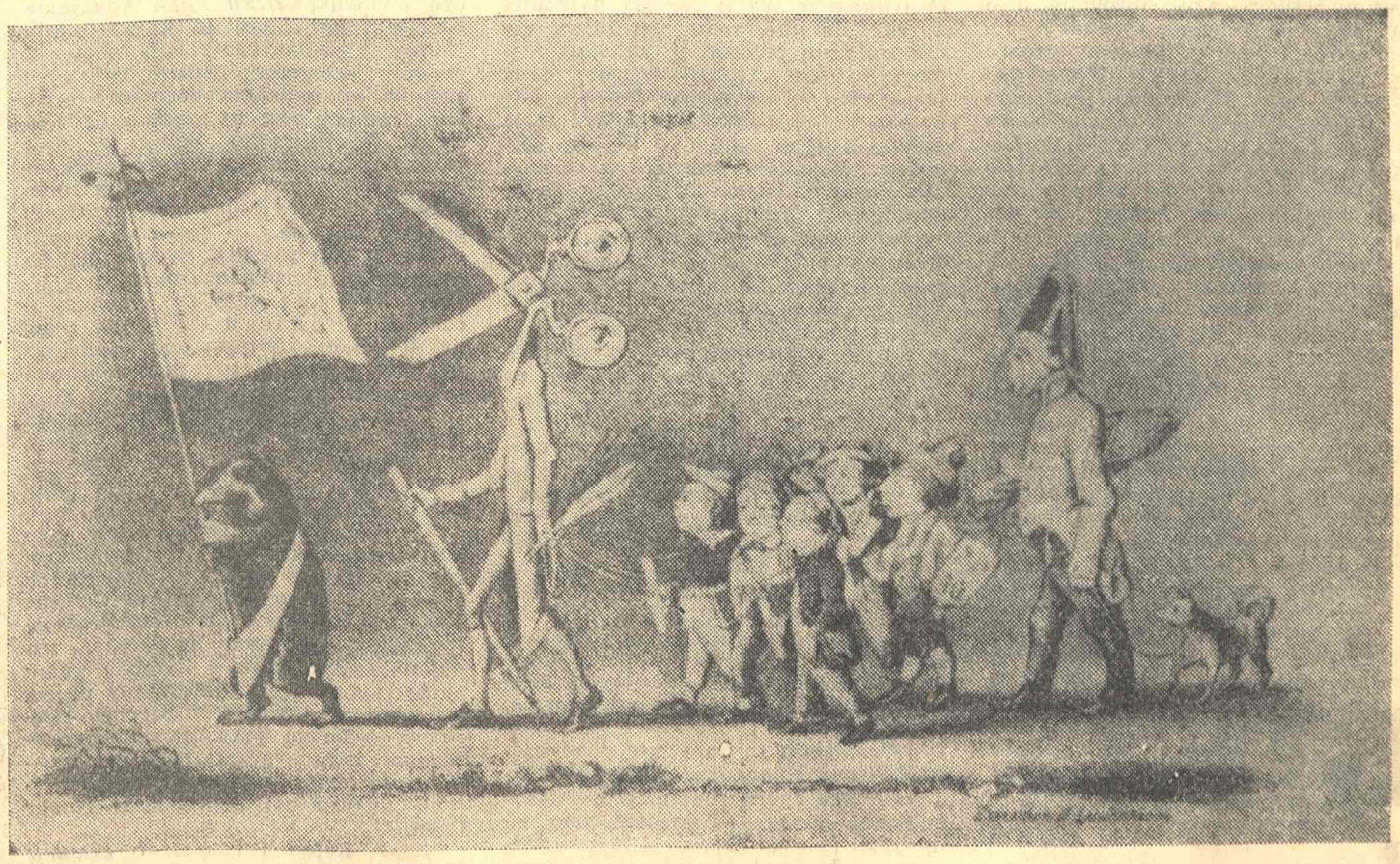

Јединство језика и националних култура

ЗАПИСНИК
са стручног семинара наставника српскохрватског језика СР Црне Горе одржаног 3. и 4. фебруара 1969. године у Титограду

Семинару присуствује као гост и предавач др Павле Ивић, професор Универзитета у Новом Саду.

ДНЕВНИ РЕД:

3. фебруара 1969. године

1. Др Павле Ивић: О актуелним питањима савременог српскохрватског језика — предавање.
2. Дискусија.

3. фебруар 1969. године:

Др ПАВЛЕ ИВИЋ: Говори о актуелним питањима у савременом српскохрватском језику и истиче улогу и значај варијаната, те језичке распре, неслагања, нетрпељивости поводом неких чланака објављених у загребачким часописима и листовима. Ивић објашњава к ко је текао рад на речнику српскорватског, односно хрватскосрпског, који заједнички припремају Матица српска и Матица хрватска. Он наглашава да данас постоје тежње за цијепањем језика на двије самосталне варијанте, тј. за проглашавањем тих варијаната посебним језицима. Ова опасност највише долази и закључак о њој намеће се читајући чланке хрватских лингвиста Ладана, Брозовића, Бабића. Такве су тежње апсурдне, а последице које би у случају њихове реализације наступиле јесу веома тешке. Српскохрватски односно хрватскосрпски језик развија се као јединствен књижевни језик Срба, Хрвата и Црногораца већ више од стотину година. Цијепати тај језик на варијанте које би значиле засебне језике — страшно је за развој наше културе уопште. Ивић истиче да су разлике између западне и источне варијанте минималне и своде се на различиту замјену јата и на неке мање значајне разлике у лексици, стилу и морфологији. Те разлике су такве да се уопште не може говорити о два језика. Ивић је даље навео примјере из стања у европској култури указујући на примјер шпањолског језика којим се служи више народа на општу корист и заједнички напредак (он је набројио земље Латинске Америке са шпањолским језиком).

Професор Ивић информише о договору представника двеју Матица у Загребу и констатује да су тим договором превазиђени извјесни неспоразуми, а оно што је договорено иде у прилог жеље да се очува Новосадски договор.

Предсједавајући отвара дискусију о излагању професора Ивића.

(Предсједавајући је предсједник Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРЦГ Јован Чађеновић).

СЛОБОДАН ВУЈАЧИЋ: Подсјећа на своје излагање на Симпозијуму о црногорској култури, а затим говори о Новосадском договору и о раду двију Матица на Рјечнику српскохрватског језика. Замјера што се тамо не помињу извори из Црне Горе и указује на лингвистичко богатство тих извора. Он мисли да лингвисти у Црној Гори нијесу за цијепање језика, а акцију за такво распадање српскохрватског језика види у Декларацији о називу и положају хрватског језика. Ако ико има право да тражи варијанту, то је Црна Гора — али то ипак не чини и нико не тражи. Двије матице не могу по своме нахођењу чинити што хоће и како хоће. Он нема предлога да се постојеће стање у језичким неспоразумима ријеши. Он само пита другове из Загреба и Новог Сада како би се они осјећали да су на мјесту нас који смо запостављени у изворима за рјечник. Говорећи даље о афирмацији националне културе он је навео Македонију као доказ, а једном од акција те афирмације сматрам и аутокефалност македонске цркве.

БРАНКО БАЊЕВИЋ: Каже да је на дискусију понукан Ивићевим излагањем. Истиче да је од њега чуо само политичку ријеч. Мисли да је и у Матици српској присутан елеменат за који се пребацује Матици хрватској. Његов је утисак да они који су радили Речник јесу провукли тезу о двије варијанте, а нијесу показали богатство нашег језика. Замјерам Матици српској што је узела ријечи од црногорских писаца, а то није констатовано. Он у томе види унитаризам. Даље истиче да варијанте нијесу ствар воље академика и политичара. Оне су објективно стање у нашем језику. Бањевић набраја четири варијанте: српску, хрватску, црногорску и босанско-херцеговачку. По Бањевићевом мишљењу у Црној Гори нема разлике између народног и књижевног језика, а то се не може рећи за језик у Србији и Хрватској. (Записничар констатује да је дискутант ово тврђење касније исправио, истичући да је рекао не да не постоји разлика, већ да је та разлика минимална). Даље говори о Ивићевом излагању и тврди да је у њему доминантна пропаганда, а не наука. Новосадски договор је управо прекршила Матица српска. Речник двију Матица сматра афирмисањем двију варијаната, а изневјеравање црногорске варијанте. Сматра да се морају поштовати четири варијанте и од стране аутора Речника. Термин „српскохрватски језик" је из XIX вијека. То је услован назив који за Бањевића значи опасност од интеграције, а он такву опасност сматра једнаком оној од цијепања језика. Речник је изневерио очекивања захваљујући управо Матици српској, каже Бањевић.

НОВАК КИЛИБАРДА: Ја сам за потпуно јединство, а никако за цијепање нашег језика. Сматрам наопаким пак непомињање црногорске нације у Речнику. Али не видим у томе такво велико зло. Зло је ако се аутори не би служили лексиком, наших, црногорских млађих писаца, а ако се њоме служе треба навести изворе. Килибарда замјера Речнику што није узео више извора из Црне Горе. Килибарда даље истиче да је чуо деконзервирани језик у хрватских научника из доба Кукуљевића и пита да ли је то стање језика у данашњој писменој и усменој употреби у Хрватској ствар једне генезе, или напора интелектуалаца да деконзервирају језик. Било би излишно борити се ако је то ствар генезе. Од професора Ивића очекује одговор: је ли то насилно форсирање, или је резултат развојног пута језика? Бањевићу каже да нема језика у коме би народни и књижевни били сасвим идентични; чак је и језик народне пјесме друкчији од говорног језика. Килибарда најзад истиче да нема превелике замјерке на рад Матица српске и хрватске, али богатство језика у Црној Гори је тако велико да је заиста штета не користити се њиме.

ЈОВАН ЧАБЕНОВИЋ: Обавјештава ко је од црногорских писаца ушао у обзир за грађу обухваћену Речником.

МИЛО БОШКОВИЋ: (Цијело излагање је прочитао). Сматра веома осјетљивим питање о стању у нашем савременом језику и указује на истину да се у Црној Гори закључци Новосадског договора прихватају без резерве и по њима се поступа у школству и администрацији. Није било ни нема прохтјева да се иде на више језика. А ето у другим републикама тога има. Бошковић сматра да нас у Црној Гори управо јединственост језика отвара према вањском свијету, па ипак се чини да некоме таква јединственост смета. Важно је питање коме смета то јединство, а важно је и питање чиме се руководила београдско-новосадска редакција када је прећутала црногорске ауторе грађе. Каже да се у томе слаже са Бањевићем: Матица српска је тиме рушила Новосадски договор. Бошковић указује на околност да нама није потребан никакав рјечник ни за роман „Киклоп" — Ранка Маринковића, ни за роман „Дервиш и смрт" — Меше Селимовића, као ни за романе Лалићеве. У нас изазива револт такав раскол и тенденције ка разбијању језика. У Црној Гори нема фаворизовања ни једних ни других. То се лијепо види у употреби уџбеника и другог. Нама су блиски и дух и свијест и једних других. Да није тако, зар бисмо могли ми који радимо у школама ширити видике младим људима? Наш је задатак да очувамо тековине Новосадског договора. Бошковић даље говори о мјесту црногорске књижевности данас. Он сматра да се она омаловажава, или чак негира. Нема црногорске језичке варијанте, али то не значи да нема никаквих књижевних вриједности. Истиче да му смета чуђење Михаила Стевановића изражено у питању: Што је то црногорска књижевност? Ако не постоји црногорска књижевност, не постоји црногорска нација. Бошковић се даље критички осврће на тврђење Павла Зорића да Стојовић својом књигом „Надмоћ људскости" ствара мит.

БОРБИЈЕ РАШОВИЋ: Наглашава да је семинар организован као разговор стручњака и да је став црногорских слависта у данашњој ситуацији значајан. Ово ипак не значи да ћемо се ми међусобно у свему слагати. Рашовић даље говори о текућим питањима везаним за Конгрес слависта у Будви. Он мисли да ће то бити прилика да се на мјеродавном мјесту искажу и бране сви ставови који се тичу савремених језичких сукоба. Затим информише о темама за Конгрес. Наводи да је могуће пред лицем тога скупа говорити о лингвистичким питањима уопште, као на примјер јесу ли Његош и Марко Миљанов и Михаило Лалић исто толико српски колико и црногорски писци или нијесу итд. Он је најзад информисао да је Конгрес помјерен за октобар ове године и да ће за вријеме Конгреса бити организована и изложба уџбеника.

Укључујући се у дискусију о Ивићевом излагању и питању које је третирано, Рашовић истиче да је Ивићева тврдња да постоје само двије основне варијанте тачна, а није тачно да су остали наши говори у толикој мјери различити да се могу проглашавати варијантама. Рашовић се такође осврнуо и на чланак Берберског објављен у једном од задњих бројева „Побједе" и критички га прокоментарисао.

Рашовић даље говори о неминовности да се уџбеници штампају у Србији, јер ми немамо предузећа за издавање уџбеника. Указује на настојање да се текстови ијекавизирају, али у тим настојањима и хтењима стало се код буквара. Овај семинар на то питање не може да одговори.

Рашовић мисли да редакција која је уређивала Речник у име Матице српске није толико погријешила да се о њеним члановима може говорити као о људима који су негирали црногорску националност. Ја се ограђујем од такве оцјене њиховог рада. Не оспоравам Стојовићу настојање да изврши периодизацију књижевности у Црној Гори, али имам на уму и то да нам Црногорци ван Црне Горе кажу да нећемо испливати... Стојовић је најавио неке ствари које је обавезан да доказује. Алал му вјера ако успије у томе.

Др ЛУКА ВУЈОВИЋ: Најпре истиче да говори само у своје лично име. Ивићево излагање сматра сасвим научним и то на великој висини. Подсјећа да су управо др Павле и Милка Ивић први усвојили тезу о постојању двије варијанте, први од лингвиста на српској страни. То је правилно. Израз варијанта није прејак. Ако читате лист штампан у Београду, односно Загребу, увјерићете се у то. Међутим, то су само двије варијанте једног истог језика, али то никако нијесу два језика. Због тога су питања и неки чланци у нашој штампи данас велико изненађење. Пуних је стотину година како је ударено јединство тог језика. Био сам запрепашћен када сам на једном страном универзитету чуо да се употребљава термин „хрватски" уместо српскохрватски или хрватскосрпски језик. Знам да је еволуција језика учинила своје у богаћењу и развоју језичког израза, то може значити да је јединство нешто теже него некада, али то никако не значи да је јединство немогуће. Због тога тешко схватам Јонкеа који вели: да је данас теже очекивати јединство нашег језика него у Скерлићево вријеме.

Ја управо мислим да је нова Југославија омогућила отварања и језичка струјања која су лексички и свестрано богатила све наше говоре. У погледу питања опредјељивања за или против јединственог језика ја немам дилеме. Мислим да се у три наше републике уочавају веома слични ставови, а не видим никакве користи за оне другове у Хрватској ако буду инсистирали на цијепању језика. Јединство нашег језика ја сматрам судбоносним у сваком, политичком и културном и сваком другом погледу. Знам да су изјаве централних комитета Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине такорећи озакониле постојање варијаната, али сада у Загребу кажу да је „варијанта" — незгодна ријеч. За мене је договор у Загребу последња одбрана јединства српскохрватског језика, а сматрам да је одбрањено то јединство баш захваљујући људима из Београда и Новог Сада.

Даље Вујовић говори о стању у Црној Гори. Он не мисли да смо ми ту много запостављени, али жали што у изворима нема скоро преминулог пјесника Бањевића, па нема Његошеве „Луче Микрокозме" и још неких извора. Могло се дати више, али црногорска књижевност ипак није запостављена. Један од чланова редакције, др Митар Пешикан, објаснио је да оно што није ушло у Речник двеју Матица, ући ће у Речник САН-а. Не мислим да се о говору у Црној Гори може говорити као о посебној варијанти, варијанте су оно што имамо везано за центре какви су Београд и Загреб. Вујовић сматра да је сасвим правилно мишљење др Јована Вуковића који каже да се они у Босни и Херцеговини морају отворити на обадвије стране. Дакле, о тим питањима мислим друкчије од друга Бањевића. Не бих говорио о књижевности, јер то није тема овог састанка. Хтео бих само да кажем да ни Светозар Марковић, ни Павле Поповић нијесу мислили да је Његош само српски или само црногорски, једноставно мислили су да је велики. За мене питање нације још није и питање националне књижевности. Централно мјесто у цијелом Ивићевом излагању за мене је његова напомена о потреби поштовања Новосадског договора.

Др ПАВЛЕ ИВИЋ: Импресониран сам озбиљношћу дискусија. У њима има и жара и мудрости, али не и једног и другог увијек заједно. Одговарајући на питање: Зашто није у предговору Речника речено да се ради и о језику Црногораца, Ивић каже да су у редакцији Пешикан и Стевановић и да они могу то објаснити. Могу да кажем да је баш Матица српска предложила да у комиснике поводом договора у Загребу уђу све четири јединице, — Срби, Хрвати, Црногорци и Муслимани. Апострофирајући Бањевићеву дискусију Ивић каже да су научна факта већ претресена и јасна људима од струке. Проблем је данас политичке природе. На нама је — језичким стручњацима — да ли ћемо распаљивати национални сепаратизам. Ја сматрам да је наша домовина у опасности и зато мислим да свако треба да се бори против национализма. Мене ти националисти интересују. Ствар је Бањевићеве савјести хоће ли и њега интересовати и хоће ли се и он борити против њих.

Ивић је даље говорио и о критичарима Речника. Истиче да Ладан заборавља да је то Речник савременог језика, а не старе литературе. Слажем се да су црногорски извори веома значајни, али ја мислим да ће они тако бити и третирани. Не мислим да се може говорити у Босни и Херцеговини и Црној Гори о језичким варијантама, ту се заправо ради о ситуацији у језику. Ово пак не значи да некаква локалистичка политика није неправилна према осталима; напротив, и ја сам то увијек истицао. Ја сматрам да је истина да у Загребу постоји тежња за цијепање језика. У том смислу Ивић наводи тврђење Томислава Ладана да се двије варијанте међусобно разликују у неких десет хиљада ријечи у осамдесет пет гласовних закона и у неких двије стотине начина за творбу ријечи. Ово сматра апсурдним. Истичем да не постоји ни војвођанска књижевна варијанта, а и то је поменуо др Мате Храсте у Сарајеву. Ја истичем, поводом свега овога, да није у опасности само наш језик и наша култура, већ и много шире и дубље од тога.

ЈОВАН ЧАБЕНОВИЋ: Констатује да је дискусија о језику завршена, али не мисли да треба спријечити некоме да говори ако то сматра потребним. Било би сасвим погрешно ако неко стекне утисак да нема право на ријеч.

БРАНКО БАЊЕВИЋ: Каже да се упорно покушава да се варијанте прикажу као тенденције укидања јединства. Не вјерује да Хрвати желе цијепање заједничког језика, напада став Матице српске који је дошао до изражаја у Речнику који се „овде афирмише као југословенски". Матица српска претерано инсистира на јединству, али каквом? Бањевић сматра да имамо у ствари двије тенденције: сепаратистичку и унитаристичку. У таквој констелацији стварности он види и истиче могућност за црногорски национални језик.

БОРБИЈЕ РАШОВИЋ: Ивић је увијек наглашавао да постоје варијанте, а у интересу је истине да се то и Бањевићу каже. Што се тиче Матице српске, она не фаворизује ни једну варијанту и она не укида ијекавски изговор у Црној Гори и друг де. Што се осталог тиче, ја мислим да ми данас не можемо рјешавати питање одвајања црногорске књижевности од српске и црногорског језика од српског.

Др ПАВЛЕ ИВИЋ: Подсјећа на своје чланке у НИН-у у којима се варијанте не побијају. Да то Бањевић зна не би Матицу српску тако оштро осуђивао. Што се тиче сумње друга Бањевића у закључке који се намећу из чланака другова из Хрватске упућујем га да прочита... (Ивић је навео најмање десет радова разних аутора).

СРЕТЕН ПЕРОВИЋ: Подстакнут је да говори излагањем професора Ивића и не свиђа му се Ивићево обезвреде насљеђе овог подручја. Не слаже се са Ивићевим политичким ставом. У даљем излагању брани Бањевића. Каже да се Бањевићеве примједбе односе на рад Матице српске, односно на Михаила Стевановића а не на Ивића. Истиче да је озлојеђен што двојица људи из Црне Горе — Стевановић и Пешикан — покушавају да обезвреде насљеђе овог подручја. Каже да као човјек који је написао десет књига има право о томе да говори.

ПЕТАР МИЋОВИЋ: Говори о тешкоћама које у настави језика имају људи у школама. Сматра да дјецу треба учити језику, а не језичким варијантама.

ДУШАН ДОСТИНИЋ: До Декларације ме нико није питао којом варијантом се говори у Црној Гори, јер ми у Црној Гори били смо и јесмо отворени и једној и другој варијанти. Због тога смо Декларацију једнодушно и једногласно осудили. Мисли да омладина сва и свуда има сличне или исте проблеме, па отуда сличне или исте ставове. Даље се у излагању задржава на питањима наставе језика у школи и опет указује на отвореност наше средине према варијантама (у мојој школи предају језик два екавца и два ијекавца). Сматрам да језичке распре стварају конфузију код ученика. Достинић предлаже да научници ријеше питање у духу потпуне равноправности. Ако су се политички органи већ сложили да постоје варијанте онда нека постоје. Мисли да је прерано увести екавску латиницу. Предлаже да се из формулара брише рубрика „националност".

ВУКОЛЕ БЕРКОВИЋ: Нема потребе да понављамо и утврђујемо градиво из нашег језика. У науци су та питања у великој мјери ријешена, али ја сматрам политичком терминологијом и звуком много шта од овога о чему говоримо. За нас је новосадски договор и научна и политичка платформа, а ово је тренутак када треба политичком терминологијом разговарати. Наука нека чини своје, а ако је нешто научно — неће бити аполитично. Ја сам против прогањања писма — латиница или ћирилица, или изговора — екавски или ијекавски; ја сам за потпуну толеранцију.

Ја бих замолио све самоуправне органе да се критичкије односе према подтексту текстова који значе разбијање. Најзад ја молим да ми не залазимо у детаље који се данас не могу рјешавати ни ријешити на овом семинару.

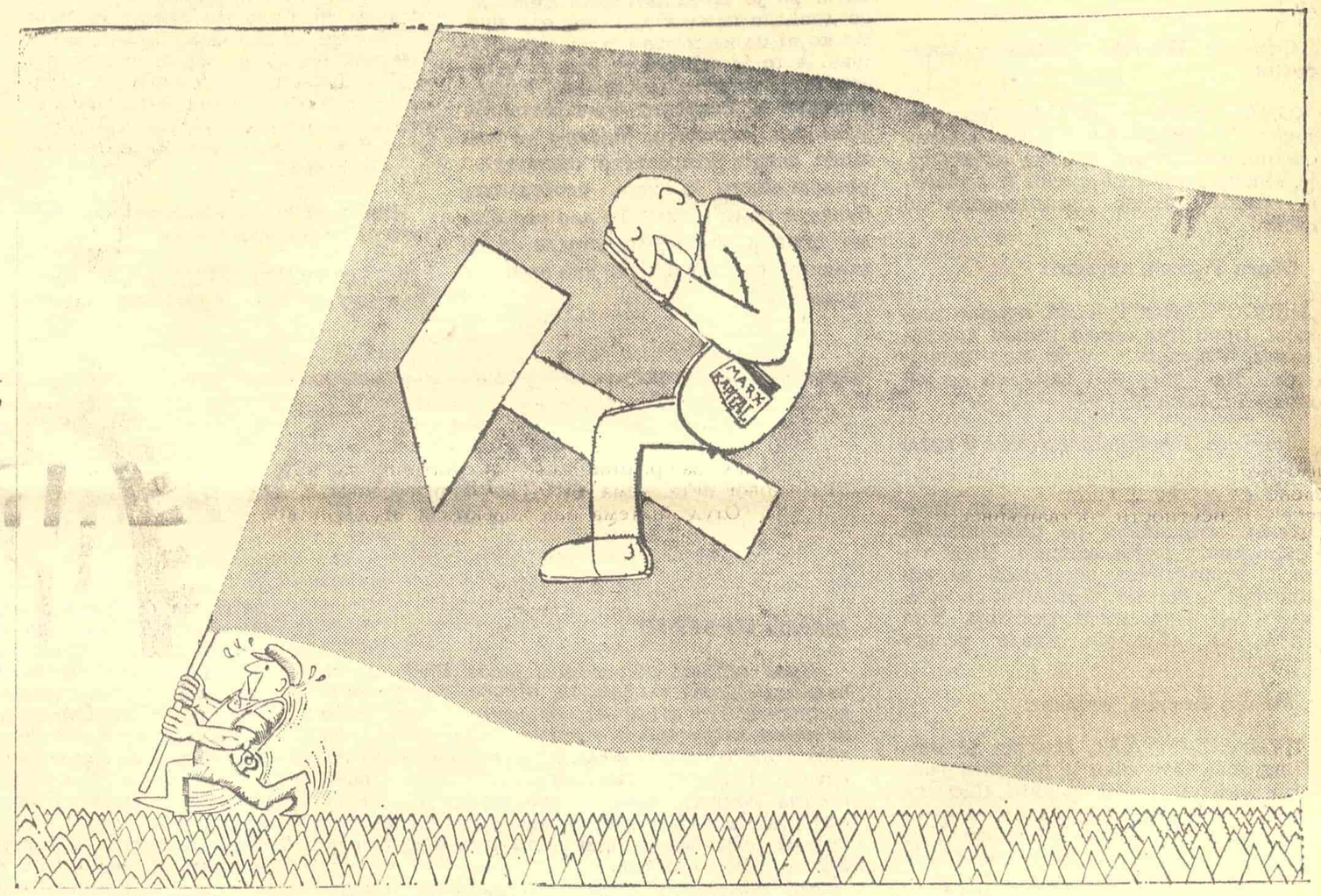

КАРИКАТУРА БРАНКА ЦОНИЋА

ЕСЕЈ

За неесенцијалистичку антропологију

МАРИЈАН КРАМБЕРГЕР

УПРАВО САМ СЕ поново нашао у неприлици која ми је сада већ некако домаћа, присна, мада ме сваки пут изнова примора на размишљање. Позвали су ме, наиме, на стручни разговор о теми „Човекова суштина и садашњи тренутак“ и од мене се очито очекује да у низу речи стављеном под знаке навода сасвим аутоматски препознам питање на које једноставно треба одговорити и тачка. Али ја то нисам у стању да учиним јер у формулацији видим скривене тачно одређене захтеве који већ унапред спутавају моју мисао и покушавају да је уврсте у један, садржински уско одређени смер.

Пре свега, у „питању“ је садржана претпоставка да питање као такво уопште има смисла. А смисао постоји само уколико је међу двема категоријама — о чијем се међусобном односу поставља питање — могуће сагледати бар делимичну супротност. Човекова суштина као онај појам који је у логичкој, или тачније моралној хијерархији другом појму у нашем низу свакако надређен је једна категорија, а садашњи, или било који други „тренутак“, односно — преведено са метафоричког на логички језик — степен присутности, остварљивости и сл. те суштине у неком конкретном, краћем или дужем друштвеноисторијском раздобљу, то је друга категорија. Историја, дакле, није једноставно праволинијско количинско гомилање и квалитативно пречишћавање човекове суштине, већ „дијалектичко“ удаљавање од те суштине уз помоћ обећања о скорашњем или нешто задоцнелом повратку; човекова суштина улази више мање у целокупну потврђену историју (са изузетком појединих апсолутизираних сведочења о појединим привилегованим раздобљима), улази у њу споља — наиме из главе човека који тако мисли — и историјско збивање добија свој смисао тек као сировина за његов есхатолошки мит.

Укратко, „питање“ је у одређеној одлучујућој тачки реторско, па „одговор“ који оно сугерише није ништа друго до тautолошка парафраза, односно самопотврда недоказивог аксиома есенцијалистичке антропологије. Напомињем да мени овај израз означава и онај део новије мисли о човеку која, као на пример, егзистенцијализам, хајдегерјанство, наш домаћи „реизам“ или пак структурализам, свој систем започну такозваним „негативним обртом“ — обртом, по коме се човекова „против-суштина“ (егзистенција, отвореност бити, структурираност и сл.) састоји управо у тврдњи да човекове суштине „нема“; подвргнемо ли, наиме, логичкој анализи конкретно извођење ове мисаоне основе уз помоћ „отуђења“ од такве против-суштине итд., у свим примерима ће нам се разоткрити њен несмањени, пре бисмо рекли изоштрени стварни есенцијални априоризам.

У поменутом „питању“ видим затим имплицирани ултиматум да морам открити супротност између човекове суштине и његове конкретне реализације управо у садашњем тренутку — јер претпостављам да онај који је питање поставио не очекује од мене ускршњи или диаматски Te Deum, већ некакву забринутост, што значи да садашњи тренутак морам по сву силу узети као тренутак такозване „кризе“ човекове суштине или против-суштине, без обзира на то шта су били, или шта ће бити остали „тренуци“. Занимљиво је приметити како су на овој тачки заправо све значајније есенцијалистичке антропологије сагласне и како је данас снан њихов здружени притисак на слободу човековог мишљења. Управо се овде почиње артикулисати мој отпор. Наиме: ако појединци упорно очекују једно а око њих се упорно догађа нешто друго, ко је онда — према добрим старим узанцама спознаја — „одговоран“ за ту противуречност, они или свет? У светлости овог једноставног размишљања открива ми се ендемична мисао о кризи човекове суштине само као ендемична криза мисли о човековој суштини, односно тачније, као криза начела антрополошког есенцијализма — укључујући ту и есенцијализам који се јавља на негативан начин.

* * *

Одакле заправо та криза? Шта би могао бити узрок тако жестоке заваде есенцијалне мисли и „развијеног“ света, заваде која је већину људи, одређеније или мање одређено, подигла против есенцијалне мисли сâме, те се тако она распала на низ неважних секта, које повезује само заједничко ружење човека, а иначе се међусобно не могу трпети? Откуда онај необични „немир“ данашњих философа и уметника као заправо јединих преосталих носилаца есенцијализма, свештеника без верника — зашто се сваке, тек помпезно устоличене мисли о суштини одмах засите као дете играчке и чему њихово цапање за увек новим „измима“, наравно, сваки пут све више езотеричним и са све мање друштвеног одјека?

Одговор на сва ова питања крије се у правој предтеоријској социјалној садржини мисли о човекој „суштини“ и „самоотуђењу“. Када су конкретне животне могућности појединца неизмењиво мање од могућности неких других појединаца и када појединац не може да верује да ће се ти односи правовремено (то јест за његова живота) изменити, основни захтев његове менталне хигијене постаје мисаона операција којом ће одузети првобитан апсолутни приоритет недосежном, првобитном циљу и основној потреби сваког људског живота, потреби за бар просечно задовољивим социјалним успехом: приоритет жели да одузме у име неког другог, у други правац усмереног циља. И управо тај приоритетни спор је онај прави керелат и једини извор целокупног есенцијализма; ван њега и пре њега таква врста мисли о суштини једноставно не постоји. Таква мисао, према томе, није ништа друго до рефлекс несношљиве животне немоћи, компензирајућа социјално-психолошка конструкција наде и вере у „загробни живот“, „будућност“ или какав други (можда чак знатно мање конкретан) есхатолошки простор и време у коме би се подсвесно преобликована истина коначно победоносно потврдила у животним приоритетима.

Све до пре неколико деценија већини чланова било ког људског друштва било је немогуће избећи таквој аутокастрацији, а за неразвијени свет то важи и данас. Отуд опште прихваћен ауторитет и стабилност великих есенцијализама у историји, као што је (био) рецимо хришћански или диаматско марксистички. У последње време се све ово почело мењати. На чему се заснива изненађујући препород запада после велике кризе из година 1929—1945. ако не на искуству све већег дела и најзад већине становништва развијених капиталистичких земаља да је човек тих земаља у стању да досегне баш просечно задовољавајући социјални успех, те због тога нестаје потреба за вештачком компензацијом уз помоћ есенцијалне спекулације? Наравно да смо свесни да је засала пре реч о илузији неголи о истини, али та околност не мења ништа битно јер одлучује субјективни моменат. Есенцијализму је овде ускраћена широка социјална основа, есенцијализам је овде само још мисао таквих мањина које имају разлога и које су уједно уопште способне да се супротставе сугестивности друштвено мајоризираног овоземаљског ишчекивања, односно, мисао нефункционализованих интелектуалаца, конкретно, као што је већ речено, пре свега философа и уметника, професионално специјализованих за размишљање о суштини, за коју, овог пута, нема друштвеног интересовања.

Отуд анатема над човеком и отуд унутарњи распад есенцијализма. Нико наиме не жели да буде свештеник без верника те зато ниједна есенцијалистичка или анти-есенцијалистичко-есенцијалистичка антрополошка теорија не може трајније да задовољи данашњег интелектуалца, исто као што, на пример, бесперспективно предузеће „прогута“ велики број развојних програма и директора. И ту, као и тамо, добијамо у начелу исти зачарани круг, а с тим у вези је можда најганутљивије кокетовање западних интелектуалаца са некаквим марксизмом из бајке, марксизмом који је негде у далекој Кини, Вијетнаму или на Куби (Југославија је за тако наивну веру наравно сувише близу и сувише реална) представља још увек у срцима људи есенцијалну силу која се може произвољно обликовати — која би дакле требало да омогући побожну наду да ће бар одсјај његовог харизматичног ауторитета пасти и на њих, у њиховој духовној диаспори, усред подсмеха и омаловажавања...

Facit: социјална ситуација есенцијализма у развијеном свету нестаје, есенцијализам се ту повлачи на ивицу друштвеног реда, а у центру настаје безваздушни мисаони простор који може испунити нека сасвим другачија, од есенцијализма или анти-есенцијализма сасвим независна мисао о човеку. Садашњи тренутак је дакле прва и велика историјска прилика за неесенцијалистичку антропологију.

* * *

Наравно да је ова прилика затекла неесенцијалистичку мисао неприпремљену, што је и сасвим разумљиво кад се има на уму да је та мисао била потиснута на ивицу заверенички-секташке атмосфере у којој је расла и формирала се. Истина, део науке о човеку доживљава данас — уз научну експлозију молекуларне биологије — можда свој највиши теоријски успон и дефинитивно крунисање, па ипак, резултати до којих је успела да дође очито да не задовољавају за стварно комплетно разумевање или пак савладавање човека (тј. себе и других), те садашњи тренутак у целини остаје, упркос свему, тренутак спознајног и „вредносног“ вакуума, каквом је вероватно тешко наћи поређење у у историји (осим можда у неким сасвим уским социјалним елитама неких старих цивилизација).

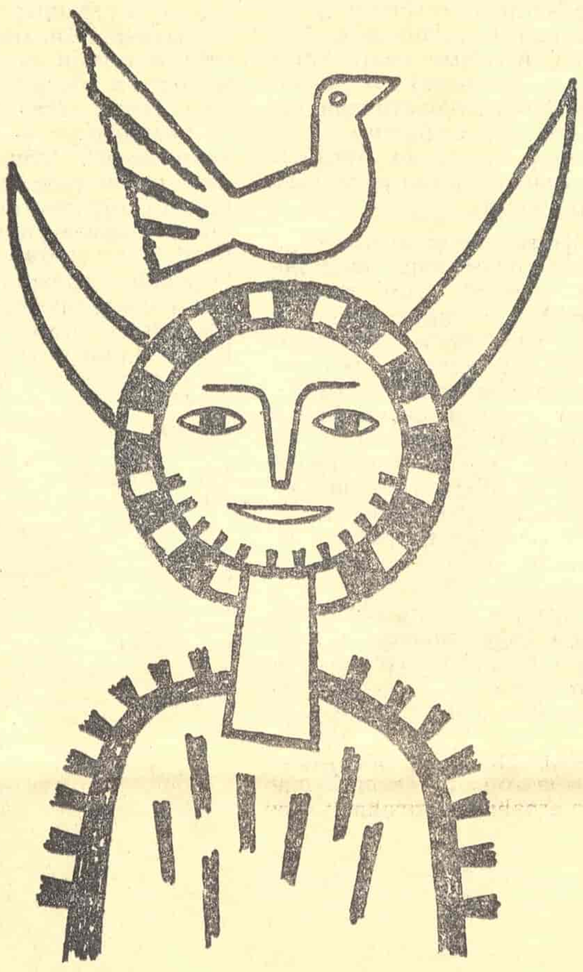

АЛЗАР ВУЈАКЛИЈА: ЦРТЕЖ

Ако је човек живо биће, дакле, органски систем који по законима кибернетике може да функционише само при непрестаном дотицању информација, и ако такве информације у начелу могу бити или наслеђене или стечене самостално у току живота, онда се је досадашња неесенцијалистичка антропологија — као и биологија уопште — бавила пре свега првим типом информација; бавила се уложеним генетичким програмом живог бића и оним животним појавама које су се могле из тог програма извести: анатомијом, физиологијом основних животних процеса и етологијом оних узорака карактера које поједине врсте стичу наслеђем (али таквих случајева је код човека сразмерно мало и у томе су сагласни сви етолози). Све што је изван овог подручја, што је израз човековог сопственог програма. досад је, упркос стрпљивом површинском регистровању, остало теоријски више или мање неоткривено. Целокупна социологија или психологија, на пример, још се увек врте у зачараном кругу подсвесног, подсвесног које чини паралелу философском есенцијалистичком хипотетисању и нагађању на слепу срећу.

Тренутно, најважнији фронт у хладном рату човекове мисли и света одвија се управо на том плану: ту ће морати да отпочне и следећа офанзива. Без икакве жеље за непотребним прејудицирањем могу да кажем да је један од основних стратешких проблема операције која је на помолу управо опредељивање њеног односа према свим могућим такмацима или сумњивим савезницима неесенцијалистичке антрополошке мисли, односно према свим директним или прикривеним есенцијалистима. Другим речима: малочас одбаченој треба поставити насупрот сопствену, другачију интерпретацију питања о човековој суштини — интерпретацију која ће се по монистичкој доследности своје апстракције моћи мерити са есенцијалистичким, али ће уједно остати доследно емпиријски проверљива.

Такву интерпретацију видим у ставу — први пут записаном већ у „Тезама о човековој неопходности“ објављеним у првом годишту „Перспектива“ — који истиче да је човекова суштина „цивилизација и култура“, или, прецизније, нагомилана залиха таквих информација, односно узорака понашања до којих је човек дошао сам на основу оквирно дате генетичке способности за њихово самостално обликовање, способности које је сачувао у свом социјалном наслеђу, а не генетичном коду и уз помоћ којих програмира самог себе на врло посебан, мада увек општим законитостима живота подређен начин. Задатак антрополога може бити само у томе што ће човеку пружити преглед његове тако определене супстанце, објаснити поједине њене јединице и опште законитости живота, те из прикупљеног градива дестилисати посебне законе људског живота, посебно на социјалном подручју, описати специфичан човеков „социотип“ — али све то без самовољног фаворизирања неких елемената његове супстанце на рачун других. Заједнички за целокупан есенцијализам и антиесенцијализам, овај „мисаони“, или боље, искуствени узорак је најкарактеристичнији објекат антрополошке мисли (мишљу досегљив приближно на малочас скицирани начин), али није и не може бити њен субјекат.

Превела Марија МИТРОВИЋ

Иронично пролеће

ЉУБИША ЈОЦИЋ

Је си ли пролеће и ниси
ниси ли показало своје младе зубе да ли си
само цимбало висибабе
да ниси смрзнута дојка под лепршавом блузом девојке
боцкави кикот трна глога
или само праскави будаласти плес само тужан погреб
девојачке махуне у блату растворене
док зури у вис опорог зеленила набрекли кукурек
док колута ужареним очима асфалтни тротоар
и пуцкетају куће у ветру и ватри ветра у води ватре
влажним језиком трошан си и малаксао и јецав као све
то ницање цео као цео бесмисао повраћаш сладуњаву тоалетну
воду и надражљив си као смрдљиви солитери попрскани са
Foot Spray док се сунчају голи само са решеткама
брусхалтерима на својим балконима кржљавим дојкама
да ниси барка пуна вејавице ницања
торњеви и димњаци фалуса тандркавих по сунчевим зрацима
истежу врат а он погледа у њену ружичасту ружу
у њену модрикасту јаму а она се сва пресамити
преко јастука на коме је до малопре плакала и сањала
падни посрни за том девојком што и сама напред посрће
и вуче те за собом

Вуче те за собом кроз смех кроз асфалт и кроз траву
са буктавим рапавим и горућим турпијама у образима
вуче те да претрчите преко коловоза као преко реке
кроз реку и твоји и њени трагови биће избрисани
гумама аутомобила боље него што брише ђачка гума
забелешку оловке на забрљаној страни скрипта
да ниси тај асфалт и ти избрисани трагови
ти намирисани трагови ти мирисни трговиожагора младости
да ниси он који се дршћући пред њом спушта
на малаксала колена.

Да ниси отишао у природу у кревет на сред реке на сред шуме
на сред било које вароши на сред света на сред пустиње
ако ниси брзо украдо било који аутомобил и јурни у утробу
зрцала у бледило у дивно лудило јунских мрља у белило
изгубљених шума запрепашћених очева из беса из тупости
насмеши им се цинично и презриво пркосно завитлавај док
не побесне дуни и зажари бледило мрља
и не питај заборав ли је камен ветровит опијен и хировит
бачен право у надувено и надувано лице ширећи зенице
односила те је у свежи вир као казаљка дошаптавања
равномерно
стружући једном ногом о зид о бусен траве кажи кажи шта
знаш
саопшти прећути камену путу шуми пролећу ко је она.

Она је она леђа окренута мало устрану која започињу плес
пролеће преко њих одшкрину поспрдно своје набрекле
вратнице
менаџер га за задњицу придржава док му у усне од воска
уместо сока од наранџе нали канту бензина
она је онај звук што нам месо до кости гњечи и разбија
што нам нерве продужује и истерује их испод коже ван
она мрклина брадавице и сутра још на уснама залепљене
она је она што јој поспаном руком чапкаш чекиње
на хрптењачи она је звецкаво зрневље корака што се
откотрљава
улицом она је она морали бисмо морали бисте
морали бисмо да питамо рекламере стручњаке менаџере
да ниште можда куљав штакор кад поцупкујете тако
изнад сваке задњице скупљајући раскомадане жене
у порнографску збирку ваше озлоглашене четврти забаве
поцупкујете изнад сваке длаке изнад сваке одлакавеле махуне
лакована од слузи поцупкујете као да стрчавате степеницама
као да се киливите неким расклиматаним лествицама
тражите ли кога можда оца који има кључеве од викендице
и мерцедеса и своје море испод своје виле зар није ваш
тата направио сензационални салто
кад су девојкама избијане књиге и скрипта из руку
и кад су пендречене по стомаку
идејни старетинар уважен радио крчави секретар
ТВ драме блесава имплозија за празна срца и пресаћене главе
уз лешне изливе и стереотипне осмехе стерилизатора и
кастратора
не загледај ме плавети неодређена неодољива плавети
пејзаж на стаклу трбуха девојачког земља нам се неприметно
измакла из загрљаја камење што се ваља и иде мекано и
нечујно
лагано као сени све јаче притиска тешко као што месечара
месечина притиска уз руб смртоносног пада изложени
изанђали нерви
на сомоту мртвачке кутије медаље важно умрлог и само
прострто
сунце ироничног ли пролећа слепи пастир јаблана симбола
бола
и ницања прострти откоси кровова укипљених у чађаве иконе
грцаво време парења буљи у црни бакар муња и бокора
пролеће кикотаво на бензинској пумпи
нафтиним задахом се налива.

КРИТИКА

ФОРМА ЗРЕЛЕ МУЖЕВНОСТИ

Георг Лукач: „Теорија романа“

„Веселин Маслеша“, Сарајево 1968.

Превео и поговор написао др Касим Прохић

ОВА СТУДИЈА ПРИПАДА раном, предмарксистичком периоду Лукачевог стваралаштва. Написана је 1914—1915. и најпре објављена 1916. у часопису „За естетику и општу науку о уметности“ Макса Десоара, а као књига појавила се 1920. За разумевање интелектуалне климе у којој је настала, потребно је прочитати предговор за поновно издање „Теорије романа“ на немачком језику из пера самог аутора, затим чланак Лисјена Голдмана „Увод у прва дјела Ђерђа Лукача“ (објављен код нас у часопису „Израз“) и поговор преводиоца дела, Касима Прохића. Онда када је писао „Теорију романа“ Лукач се налазио под снажним утицајем Хегела, а присутне су и идеје неокантијанства, Дилтајеве **методе духовних наука** и Хусерлове **феноменологије**. Усвојивши нешто касније марксизам, Лукач је видео у својим младалачким списима „Душа и форме“ и „Теорија романа“ остварења превазиђене идеалистичке филозофије и естетике и зато их је сматрао за промашаје. Али ова дела нису изгубила своју актуелност и изузетан значај ни до данашњег дана. Многи теоретичари, социолози литературе модернијих погледа инспиришу се раним Лукачем (Голдман је свакако један од најзначајнијих међу њима).

„Роман је форма зреле мужевности у противставу спрам наративне инфантилности епопеје“, тим речима карактерише Лукач најважнију и најснажнију епску врсту модерног доба. Хомеровска епопеја створена је у време потпуне сагласности између људског бића и света. Грчка мисао обухватала је тоталитет на најхармоничнији начин. Јединка и природа, јединка и друштво налазили су се у складу, као елементи космоса који је понекад потресала несрећа, злочин, патња, али не и општи бесмисао и очајање. У епопеји, где је изражен период детињства човековог, људско биће заправо и није постојало као издвојена самостална личност, већ само као део целине. Тамо је бог водио јунаке за руку и показивао им пут. „Роман је епопеја свијета који је бог напустио“, каже аутор. Грчки космос претворио се у хаос, човек се усамио, индивидуализирао, изгубио везу са светом око себе и нашао се на беспућу. Овај расцеп између субјекта и објекта је од највеће важности за разумевање сложених структура романа које Лукач описује у својој студији. Тоталитет треба освојити, изградити, досећи. Апсолутне вредности које су у епопеји биле присутне и делотворне, удаљавају се у роману, замагљују и јунак креће у авантуру, у остваривање властитог живота да би их доживео, разумео. Али његова пустоловина нема краја ни почетка, свет је поново одвојен од њега и сва његова настојања да обнови давно изгубљено јединство остају безуспешна. Спољни свет је једна врста деградиране реалности у коју идеја не може да продре, неповезане, непрозирне. Јунак романа, у узалудној потрази за тоталитетом, за смислом, апсолутним вредностима и идејама, изгубио је јасан пут; постао је проблематичан. Спољна форма романа је биографска, а унутрашња је „путовање проблематичног индивидуума до самог себе, пут који га — из нејасне збуњености у збиљности која једноставно постоји, хетерогена и бесмислена за индивидуум — води ка јасној самоспознаји“. Душа, дакле полази у свет да би себе упознала, да би открила своју суштину. Али идеје, представе о апсолутним вредностима, не могу да се укотве у хаотичној и тривијалној стварности и зато се, у свести јунака, преображавају у идеале. Идеали су недостижна мета лутајућих јединки које само смрт прекида у њиховом тражењу по свету који је изгубио целовитост, смисао, аутентичност. Грчка епопеја, наставља Лукач своју генијалну анализу, изграђена је на присуству бића, у оквирима свима разумљивог тоталитета, на универзалној основи на којој се сви њени учесници препознају. То биће се у модерном роману распало, нестало је универзалности и хомогености и јединка је остала без свог завичаја. Она се бори, тражи, лута, наслућује излаз али јој не полази за руком да превазиђе стање беспомоћности и изолованости и да ништавном свету удахне смисао.

Полазећи од различитих видова односа индивидуе и околног света, аутор разликује три типа романа. Први тип представља роман апстрактног идеализма („Дон Кихот“), Ту јунак заборавља разлику између идеала и идеје, мислећи да, у непрестаној акцији, стварност преобликује у складу са идеалном представом коју има о њој. Други тип је роман романтичног разочарања распрострањен нарочито у XIX веку („Сентиментално васпитање“ Гистава Флобера). У њему пасивни јунак жели да стварност потчини својој субјективности кроз непрекидну контемплацију. Оба ова типа романа спаја последња истина пораза која се намеће као врховни закључак о животу. Трећи тип романа (Гетеов „Вилхелм Мајстер“) карактеристичан је по спајању крајности, начела акције и контемплације.

Роман XIX века прожет је меланхолијом. Какво друго осећање може њиме да доминира кад у њему налазимо само „нужност тражења и немогућност налажења бити“? Лукачево тумачење пута проблематичног јунака у свету дисконтинуираном и дисонантном спада у најпродорније есејистичке странице посвећене теоријској природи романа. Колико само има ту снаге, патоса, оригиналности и стилске лепоте за разлику, на пример, од његовог позног дела „Данашњи значај критичког реализма“, у коме расправља о модерном роману, примењујући догматске формуле и црно-беле поделе! Позни Лукач не признаје епохални значај Пруста и Џојса и то у периоду када се они већ давно сматрају за репрезентативне стваралоце епохе, док у „Теорији романа“ генијално наслућује даљни смер развитка романа, и то онда када се велики модерни роман тек ствара! Анализирајући „Сентиментално васпитање“, „тај најтипичнији роман XIX вијека“, Лукач је, наиме, указао на значај фактора темпоралности у конституисању романескне форме. Далекосежност ове анализе признаје и сам аутор у поговору за друго издање свог дела када пише поводом „Сентименталног васпитања“ и улоге времена у њему: „Ипак је овдје нова функција времена у роману — на основи бергсоновског „трајања“ — недвосмислено формулисана. То је утолико чудније ако се узме у обзир да је Пруст познат у Њемачкој тек након 1920. године, Џојсов „Улис“ тек 1922., а да се „Чаробни бријег“ Томаса Мана појавио тек 1924. године.“

Истичући време као конститутивни принцип у обликовању естетских форми, Лукач се ослањао на Хегела и Бергсона. Али ова два филозофа, каже Голдман, придавала су појму времена позитивно значење. За њих се у времену све остварује и испуњава, док се за Лукача у њему одиграва само процес пропадања. Време је за аутора „Теорије романа“ разорна сила чије дејство показује на примеру „Сентименталног васпитања“. То није апстрактно, календарско време, већ субјективно, доживљено време које пустоши и које модерни романсијер описује као саставни део људске судбине. Епопеја и трагедија не знају за овакво схватање времена.

Лукачеве интерпретације Дантеа, Сарвантеса, Гетеа, Флобера, Толстоја више су филозофске но књижевно-теоријске у ужем смислу речи. Можда је тачна ауторова примедба из предговора да је дело оптерећено апстрактним уопштавањима која су била у моди у време владавине Дилтајеве филозофије. Али је ипак ово дело за књижевну критику и естетику веома значајно и подстицајно. Голдман је, пошавши од остварења раног Лукача, изградио теорију генетичког структурализма помоћу које је настојао да избегне опасност вулгарног социологизма у објашњавању везе између уметности и друштва. Постоје и друга значења Лукачевог есеја која се из данашње временске перспективе чине необично дубоким. Схватање темпоралности у модерном роману, о коме је већ било речи, можда представља једно од најважнијих открића која се односе на суштину романескне форме. У „Теорији романа“ упознајемо Лукача не само као дубоког мислиоца, него и као великог есејисту који осећа књижевну проблематику, код кога постоји синтеза рационалности и интуитивности. Неке од тих драгоцених особина ишчезле су у каснијем Лукачевом развитку, онда када је он почео да се одриче својих најбољих дела.

Павле Зорић

ВРТЕШКА ИЗМЕЂУ БЕЛИНЕ И КАМЕНА

Хусеин Тахмишчић: Изабране песме

„Веселин Маслеша“, Сарајево 1968.

НА ИЗБОР ИЗ СВОЈИХ дела нема право сваки песник. Само онај поета који је плодоносно прешао већи део песничке путање може помишљати на такву одлуку, с тим да мора бити свестан ризика који преузима обавезом да из свог дотадашњег стварања издвоји оно што га представља у сажетијем и снажнијем облику и изразу. Избори се могу правити по различитим критеријумима, чак врло субјективним, али без обзира на све разлике они морају садржати најбоље, или бар најкарактеристичније, вредности појединог стваралоца. Узмимо да је збирка изабраних стихова Хусеина Тахмишчића задовољила тај битан услов.

Тахмишчићева збирка поседује одлике потпуно заокружене целине. Она је прављена као синтеза једног стварања и не представља обичан, механички скуп побројаних песама. Распоред одељака у овој књизи казује свој посебан смисао; цела збирка је компована као низ хорских партија које су међусобно у блиској тематској и језичко-поетској вези. Тај облик компоновања донекле је сличан склопу есхиловске драме, са улазним и излазним песмама, на почетку и на крају, са стајаћим хорским песмама у средини. То није формални артизам; ти ефекти намерно су подешени тако не би ли међусобно појачавали песнички звук.

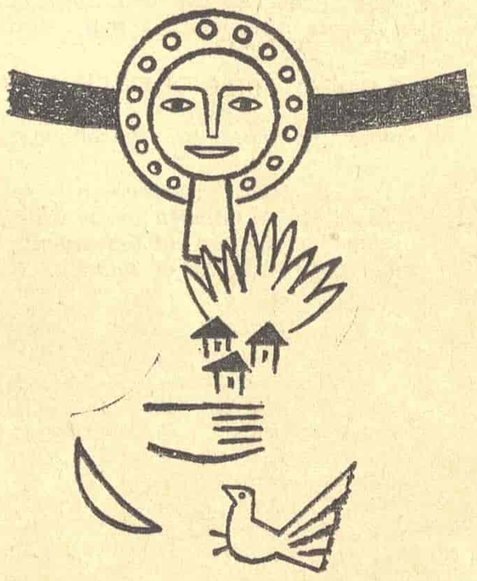

О лирском песништву речено је до сада ваљда највише плитке мудрости. Томе је разлог што у песничком стварању (под овим подразумевамо и дело, као и песников став према њему, шта од њега тражи) налазимо више општих места посебне врсте, за која се стваралоци само просто опредељују. Тахмишчић је, суочен са овим неизбежним питањем, песму схватио двојако: као велику али тегобну могућност речи и као великог делатеља света. На тај начин, он се нашао на простору између артистичке лексичке игре, са једне стране, и неких покушаја ангажовања, дакле, настојања да се помогне човеку, са друге стране. Његова песничка активност вијуга од прилично загонетног симбола (циклус „Бело није грех“) до простијег лирског коментара, са већ раније познатим а сада коришћеним лирским контекстом („Беле ноћи Петрограда“, „Грузијски мотиви“). Инспирација Тахмишчићева настаје и у додиру са инспиративним врелима других песника (циклус „Сродници“). Ако томе додамо још заљубљеност у путовања (стварна или имагинативна, свеједно), доживљаје предела, изломљене у понорима песниковог бића, као и жељу за белим и чудним трансформацијама света, онда смо приближно обележили круг Тахмишчићевих мотива, за који не можемо рећи да је нарочито богат и велик.

Хусеин Тахмишчић је суздржан песник, један од оних који сматрају да је суздржаност велика врлина. Пригушивање осећања и показивање бола духовно измрцвареног човека јесу једна од главних својстава овог песника који о парадоксалном угњетењу њему савременог бића доиста проговара адекватним изразом, премда неки пут не схвата да тим намерно обеснаженим и каткада немуштим језиком не постиже свагде жељене ефекте, док често самог себе угуши. Тога нарочито имамо у првим циклусима књиге, у којима, иначе, више има правих песничких организама, а мање у другој половини збирке где преовладава лирско-репортерски израз.

Комбинујући различите мотиве и различита осећања, Тахмишчић је своју инспиративну грађу највећма подредио елементима игре. Део игре јесте и само песниково обраћање песми, испитивање њених моћи, козерско расправљање о њеној сврси, што је, иначе, од раније познато, присутно код многих песника. Код Тахмишчића ово поигравање често непожељно изненади, чиме открива песникове маниристичке склоности. Очигледно и наметљиво друговање са песмом више представља испитивање већ познатих ставова поетике него сопствене песникове искре. То једино можемо прихватити као ослонац у песми.

У Тахмишчићевим песмама игра се помиње и номинално и суштински, она је овде колико форма толико и срж. Као најчешћи реквизит тог игровеза помиње се вртешка, чији се кругови примећују кроз готово све песникове буквалне и мисаоне пределе, кроз конкретне слике и измишљене песничке сање. Међутим, иако близу лексичког и мисаоног формализма, Тахмишчић у њега ређе упада. У том погледу, код њега се јавља лајтмотивско преплитање појединости. Једна од таквих јесте и љубав. Та појава није овде одређена као осећање већ приземљена као прости, еротично-телесни трептај. Иако је далеко од праве, класичне љубавне песме, Тахмишчић доста херметичним изразом ипак помиње и љубавно осећање. Док је у циклусу „Бело није грех“ присуство тог осећања чудновато, наоко одвојено од људског бића, у „Преиначењима“ имамо те исте трептаје одређеније везане за људску јединку. Песник је ту чак користио рудиментиране остатке старог баладичног облика (смрт драге, њено почивање у земљи). Додуше, то је далеко од чистог емотивног односа класичног стваралоца; модерној рефлексији уступљено је много више места. Тахмишчићев енигматични свет, лирски неомеђен, прожет је и стрепњом савременог човека да га не снађе каво непојмљиво зло.

Од цилкуса о белим ноћима петроградским и грузијским мотивима чини нам се да ова поезија постаје отворенија. Мада ти делови припадају дазно познатој инспирисаности егзотиком, усхићењу непознатим а ипак слућеним градовима и пределима чију драж доживљавамо вишеструко уколико их упознамо у стварности, Тахмишчић је у овим доживљајима прилично самородан, и друкчији у односу на остале своје песме. Ту је његов израз много једноставнији, осећање је исказано простим додиром и безазленим виђењем, љупком зачуђеношћу песниковом при сусрету са раније сањаном збиљом. Комуникативност ових песама не можемо занемарити, мада су ово више поетски записи у дневнику него праве песме.

Формално посматрано, код Тахмишчића је пејзаж најчешће ишчилео у сиву симболику, у симболику цртежа од којих су најчешћи кругови. Са круговима се намеће мисао о затвореним и стешњеним просторима, у чију закључану унутрашњост тешко и врло ретко можемо продрети. Отуда код овога песника често сусрећемо речи: брава, локот, свезани чворови. Од осталих средстава песничке лексике Тахмишчић не налази неке посебно уочљиве симболе. Све друге слике и енигме карактерише посивела боја и неповишени тон. И Тахмишчић, као и већина његових савременика, као да страхује од јачине казаног израза. Чудновато колико се модерна поезија плаши патетике и јарких боја као ужасне аветиње из песничке прошлости. Због тога овде, управо ради супротног ефекта, доминирају „плућно крило канализације“ и „дрвеће без лишћа и плода“. Узгред речено, тиме модерна поезија признаје своје гњурање по сивилу и искиданостима савременог света.

Структура Тахмишчићевих песама је углавном једнородна. По склопу, његове песме већином полазе од окамењене слике као целине, затим уследи мисаони коментар, а потом се нижу шкрте појединости представе. По ритму најчешће трома и монотона, боље рећи лења, ова поезија не прави скокове. Не ретко, своје призоре заснива на бизарности. Стих је донекле углачан, али на појединим местима песник га је намерно чинио рапавим. Спотичући се и сам о термине „здвојни“ и овом сличне, Тахмишчић песмом хоће да нам искаже умноженост наших чула. Његово певање је боље када просто осећа слухом, а саплиће се о сопствене напоре када покушава да се прави мудрим.

Благоје Јастребић

ИЗЛОГ КЊИГА

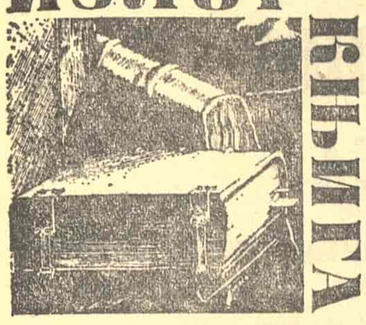

БЕНЕДЕТО КРОЧЕ

Књижевна критика као филозофија

„Култура", Београд 1969.

Превод Владана Деснице

ПОЈАВЕ СЕ, тако, неке драге и свакако значајне књиге, чији су нам аутори по ранијим делима знани, и чија нам мудрост никада не престаје да буде инспирација и умногоме креативни подстрек. Таква је и књига „Књижевна критика као филозофија", књига у којој је избор есеја извршио Владан Десница, тај бриљантни зналац италијанске културе чије се стваралачко присуство, као прозног писца, осећа интензивно и сада као и када је био међу нама. У ствари, овај наслов веома мало или једва потпуно говори о каквој је књизи реч и шта је њен стварни садржај. Нема неопходних објашњења зашто се изнад тематски нејединствених есеја из разних периода ставља један наслов као заједнички именитељ у појмовном значењу. Тај наслов, у ствари, само је наслов једног од Крочеових есеја објављених у овој књизи.

Зашто се уредник овог издања одлучио да под тај наслов подведе врло разнородне теме, од есеја „Чиста интуиција и лирски карактер уметности" или „Појам филозофије као апсолутног историзма" до есеја „Религија слободе", „Клајст", „Пирандело", „Држава и етика" — готово да је немогуће одгонетнути. Исто као што је тешко разумети зашто се овај избор Крочеових есеја појављује у нашем преводу без неопходних објашњења, без предговора или поговора, без напомене редактора из које бисмо могли да разаберемо стварни смисао и разлог избора који је учињен, или да схватимо суштину критеријума по којима је учињен овај избор. Наравно, ово не може да обезвреди књигу која је пред нама, пре свега за оне који су упознати са обимним Крочеовим опусом.

Тематски распон Крочеових есеја који се налазе у овој књизи — у многоме представља допуну за оног нашег читаоца коме је, данас већ класична „Естетика" представљала и први сусрет са разуђеном мишљу овог мислиоца који је тако маркантно обележио читаво једно раздобље европске и италијанске културе. Данас би се, изгледа, са једне не занемарујуће дистанце могло да каже да Крочеово дело јесте наставак Леопардијевог и Виковог духа у синтези са немачком класичном филозофијом преко које је управо Кроче себе остварио као европског а не само италијанског мислиоца.

На једној страни поникао на темељима италијанске културе, у токовима елиотовског схватања фуге и континуитета традиција, и, на другој страни, страствени трагалац за јединственим духом — заједничким именитељем вредности европске културе, бриљантни ерудит и стилиста који је свој израз подвргао унутрашњој дисциплини и целовитости своје мисли, — Бенедето Кроче указује нам се из ових својих есеја као афирматор оних вредности из којих се тка, тка и разуђује стално ткиво инспирације од „comedie dell'arte" до Шекспира, Стендала, Ибзена, Пирандела и Ничеа.

Рекло би се зато да је, како у сфери теоријских проблема, тако и у приказу индивидуалних стваралачких судбина — ова књига, као и свако Крочеово дело — мислилачка потврда континуитета културе и, као таква, хегелијански сакрално себи доследна, доследна потврда мисли која је била реалност, дакле, духовност у непосредном животу општих представа.

Бранко Пенић

„ТЕОРИЈА умјетности ослобађа се тешког јарма кад одбацује од себе појам имитације неке ванске стварности схваћене било као емпиријске и материјалне стварности (имитација лепе природе или идеалнога), јер се, у оба ова случаја, стварност узима као ванска и трансцендентна, а умјетничка способност, доследно, као пасивна и рецептивна, што представља »contradictio in terminis« која се не дâ замислити мада се ријечима изражава. И ту контрадикцију не само што налазимо у старим псеудоаристотелским доктринама о имитацији природе и у платонским и неоплатонским доктринама о имитацији идеалне љепоте него је слушамо још и дан данас у опћим кривим судовима из уста умјетничких критичара и оних који расправљају о умјетности кад говоре о умјетности „опсервације", о умјетности „идеалности" и о сличним стварима. Неки вански свијет, насупрот духу или изнад њега, не постоји ни за човјека умјетника ни за човјека у ма каквом другом његовом облику или детерминацији; постоје само осјећаји и хтијења и представе о мисли, и то је уједно круг саме стварности, једине стварности, а та је духовност. Нису садржина умјетности ванске ствари или ванске идеје, него човјекови осјећаји које умјетност изражава у својим сликама."

*

„ЕСТЕТИКА ЧИСТЕ интуиције, која енергично ревиндицира аутономију умјетности и естетске активности, у исти се мах опире сваком естетизму и сваком покушају да се понизи живот мисли па да се над њим уздигне живот фантазије. Естетизам је истог поријекла којег и мистицизам, јер и он полази од противљења против свемоћи апстрактних наука и против неумјесне метафизичке употребе казалног принципа. Кад од сламом напуњених животиња по зоолошким музејима, од анатомских препарата, од таблица са цифрама, од разреда и подразреда створених помоћу апстрактних карактеристика, или од фиксирања и механизирања живота за сврхе натуралистичке науке пређемо на странице пјесника, на слике сликара, на мелодије композитора, па кад погледамо стварност оком умјетника, добивамо имресију као да смо прешли из смрти у живот, од апстрактнога на конкретно, од фиктивнога на стварно, и отимље нам се поклик да истина лежи само у умјетности и у естетској контемплацији, а да је наука надувена педантерија или скромно практичко помагало. И наравно, напрам апстрактноме које је као такво потпуно лишено истинитости, умјетност има супериорност своје властите истине, ма како једноставна, малена и елементарна та истина била. Али док жестоко одбијамо науку да бисмо жарко пригрлили умјетност, заборављамо баш на онај облик теоретског духа чијом помоћу и вршимо критику науке и спознавамо природу умјетности, и која, као критика оне прве, није наука, а као рефлексивна свијест о оној другој, није умјетност."

*

„УОСТАЛОМ, сам комунизам, након што је у својој првој епохи предлагао, ради свог практичног и интегралног остварења, владе ученјака и техничара, или оснивање мањих узордруштава стављајући људима пред очи примјере чаробне среће, и након што се више пута навратио на средства демократизма и јакобинизма замишљајући или покушвајући насилне рестаурације и препаде, спознао је да је његовом остварењу услов тај да повијесни ток ствари избије у дилему да или оштети и умањи производњу богатства задржавајући капиталистички поредак, то јест поредак приватног власништва, или да зајамчи и повећа производњу укидајући приватно власништво; а потврду и доказ свега тога сматрао је да налази у економским кризама и у уништаванима богатства којима капиталистички поредак нужно прибјегава да би с времена на вријеме, средством тих потреса и промашаја, успоставио своју равнотежу."

НЕПРЕВЕДЕНЕ КЊИГЕ

Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov

Slovenská akademia vied, Bratislava 1968.

ИНСТИТУТ ЗА СВЕТСКУ књижевност и језике Словачке академије наука у Братислави, у сарадњи с Матицом српском у Новом Саду и Бугарском академијом наука, издао је у Братислави 1968. књигу о књижевним везама и односима Словака с Јужним Словенима. То је заправо зборник радова с научне конференције чехословачких, југословенских и бугарских научника, одржане у јесен 1966. у Смолењицама у Словачкој. Оснивањем Института за светску књижевност и језике (1964), Словаци су приступили систематском проучавању односа и додира словачке књижевности с књижевностима других народа. На првом месту су се, дакако, нашле словенске књижевности. У овом зборнику проучавају се словачки књижевни односи са Србима, Хрватима, Словенцима и Бугарима; у другом зборнику, који је недавно изишао у Москви (1968), у издању истог Института и словенског института совјетске академије, као и чехословачке академије, проучавају се чешко-и словачко-руски литерарни односи од краја XVIII до почетка XX века. — Наравно, словачко-југословенске лтитерарне везе испитиване су парцијално и раније. Сведоче о томе научни доприноси М. Мурка, Ф. Волмана, К. Паула, Р. Ковијанића и др., а сада скоро, писао је о односима Штурове генерације према Југословенима (Братислава 1965) Златко Клаћик, редактор овог зборника, при чему је подобно објаснио став Штуров према Б. Радичевићу: Штур је с идејних, хегеловских позиција одбацио Бранкове „Песме" 1851.

У овом зборнику о књижевним везама између Словака и Јужних Словена има радова од разне руке. Пре свега, ту су теоретске расправе о предмету, циљевима и методама компаратистике међу словенским књижевностима (М. Бакош, Ј. Долански, Д. Буришин), као и чланак о законитостима у развитку романтизма у словачкој и јужнословенским књижевностима (Е. Георгијев). Потом је ту преглед досадашњег испитивања словачко-југословенских књижевних веза (Р. Бртањ). Р. Ковијанић пише о утицају словачких школа и научника на наше просветитељске писце (Јулинца, Мушкатировића, Стојковића, Вујића, Живковића — Телемака и др.); у периоду од 1730—1830. учило је у Словачкој више од 1100 Срба, знатан број Хрвата итд. Ј. Кмеђ говори о развоју традиције југословенских мотива у словачкој књижевности; песничко дело Ј. Колара и научни рад П. Ј. Шафарика оријентисани су на југословенску тематику. Посебно се то види у класичном делу Коларову „Кћи Славе", некада еванђељу словенске узајамности (К. Георгијевић) и у Шафариковој „Историји југословенских књижевности" (В. Бехињова). Наравно, и други словачки писци узимали су тематику из наших крајева. Тако је истакнути реалиста Мартин Кукучин, живећи као лекар на острву Брачу, написао више дела из живота далматинских људи (роман „Кућа на обронку"): о њему пишу Б. Нижетић и З. Клаћик. О општем интересу и пријему наше књижевности код Словака пишу А. Врбацки (један од највреднијих преводилаца наших писаца) и Б. Хома (о Крлежи). За узврат, и наши писци су били под утицајем словачких писаца или су узимали словачке мотиве. Познат је утицај Ј. Колара на илирске песнике (Враза, Мажуранића, Прерадовића и др.), о чему су писали Шрепел, Водник, а сада М. Живанчевић. Исто тако се доста писало о утицају Штурову, о превоју његове књиге о словенским народним песмама (Ј. Фридецки), о одјеку Штурових погледа на Словене код Срба (Б. Живановић; не бих назвао Штурову критику нападом на Бранка). О словачким мотивима код Змаја пише Ж. Милисавац, о хрватским преводима словачких песника З. Томичић, о словачкој прози XX века код Хрвата и Срба М. Ваупотић, о словачкој драми на нашим позорницама Г. Сенечић, о интересу за словачку књижевност по часописима Љ. Бауер. И код Словенаца (нпр. код Ашкерца) има мотива из словачког живота и историје (В. Смолеј). О бугарско-словачким односима пише више словачких и бугарских научника.

Некада тако обилне везе између Словака и Југословена (претресене и исцрпене у овом зборнику) у последње време као да су ослабиле, а наше знање о словачкој књижевности свело се на минимум. Како би нам добро дошла једна антологија поезије, тамо од Хвјездосалва па до Новомеског, и једна антологија прозе која је у поратном периоду начинила тако значајан успон (Хечко, Минач, Татарка, Тјашки и др.)!

Др Крешимир Георгијевић

ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ

Алек Марјано

Епитафи

„Задруга писаца", Београд 1969.

ТРАГАЊЕ започето плакетом „Штуре минијатуре" добило је овом збирком епитафа свој неумитан епилог. Невесели гробови обележени су привидно веселим епитафима; животне заблуде настављају се и с оне стране гроба. Смрт, по мишљењу Алека Марјана, не доноси никакву мудрост, никакво ново сазнање. Као какав минијатурни пакао, гробље по коме су посејани ови епитафи представља место на коме се испаштају грешке почињене за живота. Али највећа казна бива наставак истог делања које је започето на земљи, дакле, у крајњој линији, наставак живота. То је филозофија ових епитафа, исказаних у мало речи, сажето, на изглед штуро, загробним декрешчендом који прети и плени. „Епитафима" Алек Марјано заокружава своју тамну визију започету претходним двема збиркама, дограђујући свој песнички свет као својеврсну пародију, односно изврнуту пројекцију нашег, реалног света.

Књигу је илустровао и опремио Душан Петричић.

Светозар Требјешанин

ИСКУШЕЊА

Издање аутора, Београд 1969.

СВЕТОЗАРА ТРЕБЈЕШАНИНА тешко бисмо могли сврстати у песнике: чини се да је он пре пријатељ поезије, заљубљеник поетског казивања, и да његови стихови настају из те љубави према песништву. Останемо ли при томе, и прелистамо ли ову књигу без строго постављеног критерија, наићи ћемо на песме једног аматера који уме да оствари известан ритам, местимично да пласира прихватљиву метафору, али не успева да успостави критични однос према својим стиховима, да их ослободи патетике, сентименталности, наративности, општих места, укратко не успева да превазиђе границе својих доживљаја и успомена и да их на песнички начин транспонује.

Остаје, ипак, после ове збирке једно питање: да ли је могуће бавити се поезијом као хобијем, може ли се уопште говорити о поезији без упуштања у неизвесну стваралачку авантуру?

Иван Шоп

Коста Димитријевић

НЕВИНИ У ПАКЛУ

Багдала, Крушевац 1969.

ДВАНАЕСТ ПРИЧА Косте Димитријевића, поред основних мана, одликују се и многобројним стилским, граматичким и штампарским грешкама. Цело причање започиње, најпре, један тобожњи клинац, а потом, и истовремено у неколико прича, мрежа причања се распада и шири по свести једног слабо образованог и књижевно наивног младића (човека), па преко народних мудрости (нарочито је дубокомислена педагошка баба у причи „Црвени каранфили") до тривијалности (прегрштн тачкица у причи „Велики тамни лептири") и књишко мршавих дијалога које воде угојени хероји догађаја. Сматрам да је аутор погрешио што није испод сваке приче написао и у колико сати је настала, јер, очигледно је, за њега не важи истина да добре приче (и романи, и песме, и . . .) не припадају времену у којем су настале већ времену уопште.

Слободан Грубач

ПОСЛЕДЊА НОЋ МОРА

Август Цесарец, Загреб 1968.

НА ТРИ ТАБАКА објављено је пет циклуса Слободана Грубача, а ниједан није целовит, а сви не чине чврсту целину. Кад говорим о песнику који са собом и целим светом хоће да разговара са каквог божанског трона, онда могу да кажем када је он у праву а када није. Није у праву када каже: „пјесма ће нас раскомадати", или када шапне: „нитко ми јеку нема вратити", или када тврди да се дању „свет измишља". У праву је када каже да „Песници на свијету/све су опјевали/узалуд речи и риме", али није у праву када и после такве изјаве (која се вероватно не може прикачити и великим песницима) наставља да пише. Заиста мислим да је баш добро што у овој књизи белина има много више него стихова.

Никола Мартић

ЗНАМЕН

Свјетлост, Сарајево 1968.

МИСЛИМ, а имам право на то, да ништа у поеми **Знамен**, песника Николе Мартића, није толико ново ни тако укомпоновано да би постало посебно и изузетно а једноставно: ни слике, ни метафоре, ни симболика, ни магика, ни ватра, ни ритуали, ни биље, ни стихови, ни мисли, ни смисао, ни мелодија, ни лепота . . . Ново је само име, узалуд.

Мирослав Јосић

ПОЕЗИЈА

Ловац

РАНКО СТОЈАНОВИЋ

Ловац склупчан у трави напрегнут чека
У унутрашњости лобање плен му нацртан
Његовој дивљој жудњи сад нема лека
Док дивљач вреба у земљу дубоко закопан

Његовом крвљу колају стреле и лукови
Сем зверке ништа на свету не познаје
Из давних векова наслеђени вукови
У њему се боје шума и боје издаје

Ловчева рука препуна густих вена
Убиственом мирноћом припрема се да окине
Не пуца он већ преци из прадавних племена
Његовим крвотоком испаљују мине

Тело у трави што напето лежи
Вантелесно болно док дивљач очекује
Налази се у бесмисленој равнотежи
Са страшном болешћу од које болује

И кад плен изникне на ивици шуме
И одигнув главу ваздух омирише
Из ловчеве главе надиру куршуми
И њега и зверку преци уловише

Данонoћно

ДРАГОМИР БРАЈКОВИЋ

Данонoћно на тик-так под кожом
Срце тихо и тромо одбија
Данонoћно под земљином кором
Ја ћу трајат као историја

С деловима што заборављени
У том ружном мраку очекују
Док под земљом тромом данонoћно
Ритмови се тик-так опет чују

Данонoћно ко у старој причи
Биће опет тик-так ритам била
И шумеће под кором дрвећа
Мој магијски тик-так ритам била

И ко лакше да ми од тог дође
Када будем пешчана гомила
Навалиће кроз жиле дрвећа
Мој магијски тик-так ритам била

ПОВОДОМ ДВА ЈУБИЛЕЈА

АКО У НЕЧЕМУ НЕ оскудевамо то су свакако јубиларне годишњице свеједно што не патимо много од поштовања традиција. Њима изузетно обилује година 1969. Не набрајајући их издвојићу само две које падају некако у исто време и обе се тичу уметности Једна теорије, друга праксе. Мислим на 60-годишњицу од дана рођења духовног оца београдских историчара уметности проф. др Светозара Радојчића (27. мај 1909) и 20-годишњицу од оснивања Галерије Графички колектив (1949—1969). Оно што је проф. Михаило С. Петров значио за прве послератне генерације београдских графичара и каснијих оснивача Графичког колектива, значио је и проф. Радојчић за читаве генерације професора историје уметности, научних радника и музејских стручњака, теоретичара, критичара и новинара. У оваквим јубиларним

ИЗ ГАЛЕРИЈА

приликама тешко је наћи пригодне јубиларне речи, једноставне и топле речи искрене захвалности. Можда ће је најбоље исказати жеља да професорови данашњи и будући студенти наследе поштовање и љубав од својих старијих колега, који су у проф. Радојчићу видели подједнако великог стручњака и човека. Прво иде с другим али га мало има и тешко се налази у једној личности. Једна од таквих ретко потпуних и правих личности је и проф. др Светозар Радојчић.

Ништа мање ретка појава у свету професионализованих односа је и постојање Графичког колектива и његове Галерије. Данас, када све брзо остари, постане малодушно и безвољно, засићено и заштићено, Графички колектив још увек, после пуних двадесет година, одржава првобитну свету ватру одушевљења, развија се и расте у знаку сталне младости, подстиче чистим ентузијазмом. У овом јубиларном међувремену Графички колектив је постао више од онога што је и сам мислио да ће постати и испунио више него што је обећавао у тренуцима кризе када се Галерија налазила пред затварањем. Обећавао је много и одржао реч а поверење се плаћа поверењем. Јубилеј Графичког колектива јубилеј је и читаве графичке културе послератног Београда који је сада равноправни такмац центрима са много дужом и већом графичком традицијом. Довољно је погледати чиме је Графички колектив обележио свој јубиларни датум па у том распону од инструктивног (изложба графичких техника „Шта је графика?" у Галерији Графички колектив) до репрезентативног (традиционална изложба „Графика београдског круга 1969". у Галерији УЛУС), од актуелног (часопис „Круг Галерије Графички колектив") до трајног (мале монографије добитника награде „Велики печат Графичког колектива" коју ове године добија Бора Иљовски) процењивати домете и вредности, одређивати улогу и значај и београдској графици и њеном јубиларном носиоцу Графичком колективу. Само то је довољно а тога — резултата — има далеко више.

Венија Вучинић-Турински

ГАЛЕРИЈА ДОМА ОМЛАДИНЕ

Драга Венија,

НИСАМ ТИ МОГАО доћи на отварање, био сам спречен, уз то и уморан. Изложбу сам посетио сутрадан, у време када је посета најмања. Био сам сâм, потпуно сâм, са твојим скулптурама. Знаш, чудно је то осећање наћи се изненада сâм у неком туђем, спокојном и мирном и толико речитом свету без речи са необичним именима. „Кампанилу", „Ислужени предмет" и „Тоцило" видео сам на ранијим изложбама али морам ти искрено признати да сам их тек сада у потпуности схватио. До једноставних истина најтеже се доспева. Свака твоја скулптура је као истргнута реченица чији се смисао тек у целини открива. Смисао целине, смисао поруке твоје изложбе, подсећа ме на једну песму Езре Паунда: „Пусти су путеви ове земље којом је Јон шетао некада а сада не шета више него личи на неког ко је малочас отишао". И твој Јон је некуд неповратно отишао, не жалећи и не осврћући се за собом. Али је све чиме се служио, у шта је веровао, остало обележено њиме, означено додиром, истрошено употребом, измењено временом. И све то више не личи на оно што је било, нити ће било шта друго бити до оно што јесте — археолошки остатак човечности. Низао сам, тако сâм, лагано бројаницу тајанствених речи које ништа не значе али много казују — „Арзаб", „Алеб", „Калабак", „Кугловик", „Балак", „Базра", „Бобола" — и под дејством те магијске формуле причинило ми се да чујем нечије кораке... Није био Јон... Неки посетилац. Пријатељски твој,

Драгослав Борђевић

МОЈ ОБРАЧУН С ЊИМ

„Ето шта бисте све могли рећи,
Да вам је дух нешто мало већи..."

рече Сирано

КОЛИКО један књижевни лист може да игнорише драмско дело неког писца, најбољи су доказ „Књижевне новине", које пуних пет година нису објавиле ниједног јединог реда о телевизијским драмама М. Капора у својој редовној рубрици „Мали екран". Заиста, наша напредна јавност била је потпуно у праву, када је за ово гласило једне шачице анархо-либерално-конзервативних писаца у своје време тражила надлежност јавног тужиоца и уличних позорника. Мислили смо да ће се нешто променити одласком главног уредника Танасија Младеновића, али — авај! — ни Зоран Глушчевић није скинуо забрану са тоталне ћутње која мистериозно обавија име аутора највише нападаних и оспораваних драма, и поред протеста радника фабрике „21. мај" у Раковици и „Змај" из Земуна.

Најзад, на свој сопствени ризик користим се приликом што је главни уредник „Књижевних новина", без икаквог разлога, већ недељу дана духовно одсутан, да исправим овај пропуст и бацим нешто више светла на М. Капора и његово схватање телевизије.

Стицајем прилика познавао сам аутора „Трноружице" још од малих ногу, тако да сам боље од било ког критичара могао упознати све његове недоследности. Последњих неколико година био сам често заједно са њим за столом кафана „Мањеж", „Грмеч", „Три грозда", „Мажестик" и „Сунце", а о клубовима и да не говоримо, тако да сам и не желећи био сведок његових полупијаних исповести у којима је откривао сва своја слаба места, која ми ево данас, служе на најбољи начин да срушим једну мистификацију што траје исувише дуго да би била безазлена.

Употребићу биографске податке штампане у енциклопедијском издању „Веселог света" (Нови Сад 1968) да бих помогао бољем разумевању грешака у које данас све више запада М. Капор, верујући да је живот писца, један од кључева за разумевање његовог дела.

„Момо Капор је рођен 1937. године у породици сиромашног директора банке. Често прогањан и премештан из места у место, он је још у првим годинама живота понео неизлечиве трауме, које су доцније утицале и на његов литерарни пут. За време рата у његовим белим дечијим колицима одржавани су састанци Окружног комитета, на неколико корака од немачког Главног штаба за југоисточни Балкан. До 1948. године од њега се захтевало да књижевност учи помоћу уџбеника товариша Леонида Тимофејева, а после тог периода да имитира господина Џемса Џојса. И у Тимофејеву и у Џојсу М. Капор није стигао даље од петнаесте странице, експлоатишући за свој развој искључиво Андерсена и браћу Грим. Студијска путовања: Дубровник, Мрчајевци и Ада Циганлија; литерарне награде: транзистор на конкурсу „Сапоније" — Осијек". Чланство: Социјалистички савез радног народа Југославије."

Погледајмо како је М. Капор успео да пласира својих седам телевизијских драма и поред оштрог негодовања критике! Улазећи са лажном пропусницом у Телевизију, он је злоупотребио вечити хаос који влада у тој институцији, подмећући бланко уговоре уредницима који су мислили да им се тражи аутограм.

Последња Капорова драма „Пробуди се Трноружице" за мене значи потпуни и тотални неуспех. И поред очајног текста, лоше глуме и слабе режије, драма није успела. Главно лице „Трноружице", један бивши шпански борац, који живи на сплаву уз обалу Аде Циганлије, покушава да разбуди и спасе од мртвила младу Снежану Никшић, учећи је да се смеје. Потпуна конструкција, која нам је понуђена под лукавим називом бајке! Критичар „Политике", Олгица Божичковић, савршено је тачно, у есеју „Бајка које нема" (среда 21. мај 1969) запазила да ту стварно нема никакве бајке. Пре свега, потпуно је неуверљиво да један бивши борац живи на сплаву, а не у глисеру са два мотора „Џонсон". Зар М. Капор није никада посетио макар једну једину кућу неког бившег борца? Заиста је штета труда, који је уложила телевизијска екипа Марија Фанелија, са изврсним глумцима, да оживи један потпуно папирнати текст, за који би било најбоље да није никада ни угледао светлост малог екрана. Чудимо се не само уредницима загребачке телевизије, већ и спикерки која је најавила ово недоношче од драме. Не може се дозволити да се писци вежбају у недоглед играјући се стрпљењем вишемилионског аудиторијума. Толико!

Савремена Трноружица — девојка која је била потпуно успавана различитим симболима модерног комфора; електричним апаратима, удобношћу и безидејношћу, бива на крају драме пробуђена напорима бившег ратника и његовим солунашким анеглотама. Капор нам то сервира управо у тренутку у ком се сви форуми у овој земљи освежавају и подмлађују новим снагама, заборављајући при том чињеницу да ће ускоро у Скупштини седети чак и корисници дечијег додатка. И уопште, ко је то данас у стању да некога разбуди? У сваком случају не они који су већ ротирани на сплавове Аде Циганлије, са свим наслагама и талозима превазиђеног етатизма. Једну праву Трноружицу могао би у правој и успелој драми разбудити једино неки млађи кадар — на пример друг Митевић или друг Јанез Коцијанчич. Драма „Трноружица" је очигледна последица једног сентиментално-површног погледа на свет, што и није чудно ако се зна да је снимана још прошле године у Јуну месецу.

МАЛИ ЕКРАН

Она је еклатантан пример шта се дешава писцу када не слуша савете Олгице Божичковић, која је у време његовог рођења била већ потпуно формиран новински критичар (1937), васпитан на најбољим ремек-делима филмске уметности, као што је „Бели јоргован" (Џенет Мекдоналд и Нелзон Еди), што је једном заувек одредило њен ексклузивни укус.

Одувек сам сматрао да у сваком тренутку треба треснути писцу истину у лице (за разлику од политичара, којима се то не сме радити). Моја оштра оцена Капорове драме не значи то да нећу и даље понекад седети са њим за истим столом, наравно без икаквих интимности. Јер и поред свега, ја осећам неку врсту симпатије за овог писца.

Момо Капор

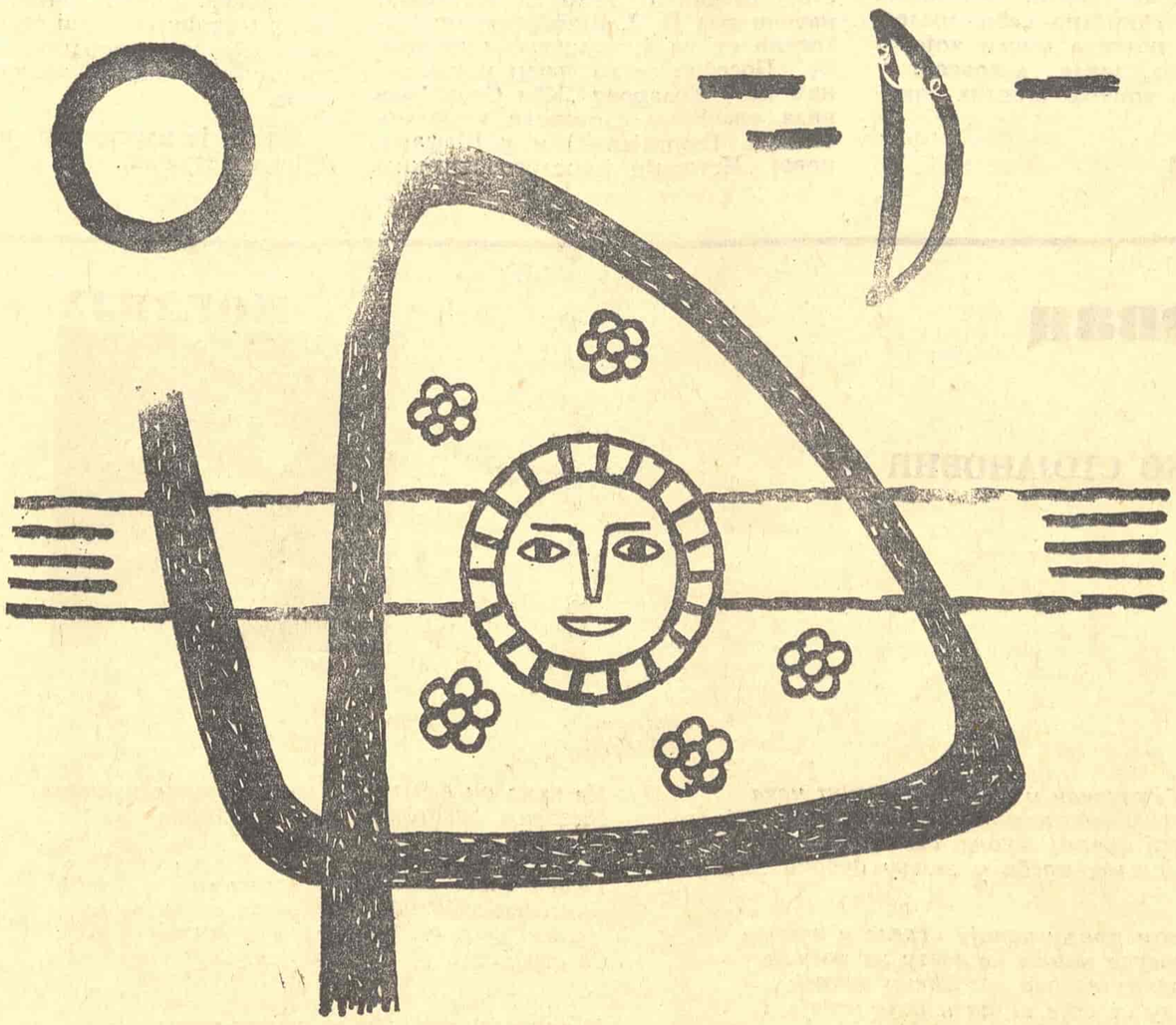

ЛАЗАР ВУЈАКЛИЈА: ЦРТЕЖ

ДРАМА ПОНОВНОГ СУСРЕТА

ПОВОДОМ ПРЕМИЈЕРЕ ФИЛМА „ПРЕ ИСТИНЕ" К. РАКОЊЦА

ДВА ЧОВЕКА се, сасвим неочекивано, сусрећу после пуних двадесет година; није их раздвојило само време, већ и сећање на први сусрет који их је спојио у крајње непријатним околностима. Један од њих је, само чуду захваљујући, избегао стрељање које је над њим морао да изврши други човек. У међувремену се много шта променило, рат се завршио, а драма њиховог другог виђења почиње сећањем на први сусрет на широкој ораници, једног јутра када су певале птице.

Тај мотив поновног сусрета између два човека која деле животни назори, политичка убеђења и двадесет минулих година, аутор текста Бранимир Шћепановић (добитник Златне арене за сценарио у Пули) извукао је из своје приповетке „Птице певају пред смрт", објављене у збирци приповедака „Пре истине". Овакав мотив је унапред пружао широке могућности за развијање психолошке драме изведене на принципу контраста, у коме је основна релација прошлост—садашњост, а из кога проистичу пратећи социјално-етички контрасти: бивши четник Страхиња је сада угледни београдски адвокат и доктор правних наука, а партизан Младен, бивши политички радник, човек који више није пожељан и који ни сам није свестан због какве грешке је одбачен. У тој игри судбина у којој су се карте промешале а улоге промениле, два човека се сусрећу као сведоци протеклог времена и контроверзне ситуације у коју их је живот довео, и у току једне пијане ноћи и отрежњујућег преподнева, започињу драму свог другог виђења која ће се завршити својеврсним парадоксом: оно што није учинио Младен пре двадесет година, учиниће Страхиња — убиће га кундаком ловачке пушке, пошто га је затекао са својом женом.

Кокан Ракоњац је од овог сценарија створио психолошку драму са акционим елементима у којој долазе до изражаја снажна експресивна фактура и изврсне креације Љубе Тадића и Бранка Плеше (добитника Златне, односно Сребрне арене за мушку улогу у Пули). Они су ликове које су тумачили довели у снажан судбински спрег, и њихови Младен и Страхиња, уклопљени у игру која их баца из грча побуне у грч пораза, имали су реално психолошко језгро и стварну дубину слојевитих карактера. Једном речју, и Тадић и Плеша су драму својих ликова обогатили акцентима које сама собом доноси добра глума.

Међутим, нако је основни, полазни мотив био изузетно занимљив и захвалан за филмску обраду, у филму се ипак стално осећало да он сам по себи није био довољан — или

ВЕЛИКИ ЕКРАН

му је недостајала способност спонтаног еволуирања — па су пред режију искрсли задаци стварања једне подупируће структуре која ће се, у облику контрапункта, развијати паралелно са главном причом. Зато је Ракоњац упоредо са развојем свега онога што се збива у првом плану драме поновног сусрета двоје људи, бивших непријатеља, њихову причу вешто постављао према фону који су образовале секвенце демонстрација против рата у Вијетнаму и тиме давао до знања да се крупни проблеми не налазе само на далеким меридијанима, већ да постоје и међу нама.

Иначе, Ракоњац је успео да ефектно реализује све оно што се дешава у првом плану драме, извукао је снажну, једноставну развојну линију заплета, динамичним ритмом потцртао основни сукоб, постигао је да дијалог између Младена и Страхиње има све карактеристике драматичног интелектуалног обрачуна у коме се поново дефинишу судбине два зрела човека.

Камери Александра Петковића режија је поверила сложене задатке амбијентирања приче у ужи комплекс градских улица у којима је њена мобилност и стална потреба за покретом ефектно долазила до изражаја: та камера је буквално јурила за протагонистима и пратила их из свих могућих углова, најчешће комбинујући динамичне „тревелинге" са сликама чисте фактуре и прецизне дубинске оштрине.

Стварајући драму која се састоји из унутрашњих сукоба супротности које почетни мотив поновног сусрета Страхиње и Младена носи у себи, Ракоњац се нашао пред опасношћу да му филм изгуби у ритму, тензији и правој драматичности. Зато је настојао да оствари једну врсту променљивог ритма у коме ће се смењивати секвенце динамичне акције са психолошким „пасажима" који ће бити оснажени акцентима глуме, као и да пружи причи метафорични смисао као директан рефлекс ове наше свакидашње, актуелне социјалне стварности. На тај начин је прича о сусрету двојице некадашњих непријатеља сасвим природно прерасла у студију о моралу и етици нашег времена у коме се улоге тако брзо мењају, а нови морални стандарди тако олако прихватају.

Виталан по теми коју третира, овај филм нам је пренео неколико истина које осветљавају наше узнемирено време, па се тако и мотив насиља сасвим природно уклопио у

Наставак на 15. страни

Богдан Калафатовић

Они

УЗ МЈУЗИКАЛЕ „КОСА“ Ц. РАГНИЈА И Ц. РАДА И „ПОЉУБИ МЕ, КЕТИ“ К. ПОРТЕРА И С. Б. СПЕВАКА

НЕКОЛИКО ЗАГРЕЈАНИХ и узнемирених девојака и младића скупило је храброст — скинуло одећу и нагим телима окренуло се публици. До ове сцене долази након интензивних померања масе и она делује веома симболично: пуна је некаквог осећања среће и слободе. Овај догађај у Атељеу 212 дуго је припреман и са интересовањем очекиван. Управо стога око извођења већ популарног хипи-мјузикала „Коса“ Џерома Рагнија и Џемса Рада мешају се спонтано контроверзна расположења и импресије: почетак једног новог доба, помодност, изазов конвенцијама, перверзија, слобода израза, бизарност и оперета као свака друга.

Ако у „Коси“ гледамо само позоришни чин бићемо до извесне мере разочарани. Фабула није разрађена, па је нешто више речено само о Клоду и његовом путу између хипи костима и војничке униформе. Остали се издвајају из гомиле тек зато да би се представили. Простор је испуњен песмама, играма и ритуалима једне дружине. Наравно, ту су и вербалне асоцијације и протестне пароле нама лако схватљиве и разумљиве, захваљујући успелом преводу Јована Бирилова, умешној адаптацији Боре Босића и костимима Владислава Лалицког. Тражимо ли суптилност духа, лепоту и савршенство облика — суочићемо се са потпуно немотивисаним ситуацијама, живим сликама и аранжманима који не иду даље од туристичког водича, Таква позорница брзо смирује радозналост, не шокира, не изазива и чак се помало чини досадном.

Редитељи Мира Траиловић и Зоран Ратковић су „Косу“ споља опремили као праву представу: обилато су коришћени сви познати визуелни и звучни ефекти и манири ливинговаца, као што су окруживање публике, распоред статиста у партеру, агресивност на просценијуму и слично. Па и поред свега тога — овај оквир збивањима не даје карактер театарске перфекције. Пре би се могло тврдити да је пред нама једна ђачко-аматерска игра.

У анархичној спонтаности, покретима, а посебно ритмичким осцилацијама крије се, међутим, нешто далеко драгоценије него што су мјузикалске нумере. Редитељи су се пре свега ослободили страха од могућног неуспеха. Потпуно су се препустили ризику, допуштајући да сценом, поред свега неколико професионалних глумаца (Драган Николић, Миша Јанкетић, Мирјана Пеић, Јелисавета Саблић и Мија Адамовић), доминира повећи хор младих људи од којих неки и у свом приватном животу испољавају одређени хипи сензибилитет. Сви они чине веома компактну масу (!) насупрот које стоји једино Миодраг Андрић (Вуф) својим суперморним шармом и персифлажом. Сцену они доживљавају као животну ситуацију, страх и потребу за деструкцијом. Свет је сведен на њих саме, битка се не води снагом духа и ангажованошћу на коју смо навикли у стандарним превратима и револуцијама. Они певају, прерушавају се и ките цвећем. Иза тога се осећа нагонски страх од одговорности, нормалног живота, смрти коју доносе туђи интереси и идеали. Очајање их тера на побуну и ослобађање потиснутих нагона. Слободна љубав, перверзије и колективна оргијања на тај начин добијају свој смисао — јер су усмерени против свега оног што човека угрожава и отуђује од његове праве природе. Сведоци смо призора у којима актери почињу да уживају у оном што чине. Видљиве су у том домену чак и појединачне иницијативе и скретање пажње на импровизоване поступке. Мира Траиловић и Зоран Ратковић потпуно доминирају ситуацијом и чувају је од уплива било каквог психологизирања. Они повезују изразе задовољства и истовремено скупљају енергију која се ослобађа из те силине, варварства и нагона, како би иницирали у самом човеку потребу за превазилажењем стања у којем је затечен и изграђивањем нових форми хуманости. Постићи све то са оваквом трупом право је умеће и зато редитељи заслужују сваку похвалу.

Истина, извесне ствари биле су инициране у самим песмама. Али, то уопште није битно — пошто се игра детерминише оним што даје а не чиме се зачиње. Када би било другачије, финале би деловало суморно и својим екстремностима можда неподношљиво. Мира Траиловић и Зоран Ратковић су преобразили ситуацију у процес који се не задржава само на опису живота хипија, него оставља савремене животне проблеме из човекове унутарње перспективе. „Коса“, оваква какву смо видели, није ни обећани мјузикал, а ни прижељкивана револуција већ експеримент који нас уверава да су могућности израза далеко веће и једноставније него што обично претпостављамо.

„Коса“ нас је уверила да Атеље не треба претварати у оперету. Насупрот томе — „Пољуби ме, Кети“ убеђује да теразијску сцену ваља што пре преуредити у мјузикал.

Иза свега овога стоје сценске поставке Антона Мартија, данас неоспорно најспособнијег мајстора овог жанра у нас. Оно што се још у „Причи из западног кварта“ чинило случајем — сада је доведено до савршенства: то су пре свега паралелне ритмичке деонице, њихова усклађивања и претапања. Тако је у извођењу Кол Портеровог дела „Пољуби ме, Кети“ потпуно ишчезла домаћа традиција импровизирања.

Представу Марти схвата као потпуно аутономну целину. У њој се априори не опредељује ни за текст ни за музику, а слично је са ликовима и балетом. Сваки фактор се активира према потреби и у одређеном тренутку са жељеним интензитетом да би се одмах затим, ако треба, потпуно занемарио. Стиче се утисак да они извиру из самог амбијента. Портер је из „Укроћене гороподи“ узео тек основне елементе фабуле. Марти то акцентира и у збивању му је довољно да нагласи неколико постојаних детаља, па да се јави асоцијација и створи потпуни утисак.

Теразијска сцена Савременог позоришта је крајње неподесна за велике спектакле. Редитељ је стога прибегао фронталним решењима у неколико хоризонталних и вертикалних планова. Сценографија Душана Станића израђена је веома ефектно у стилу старих графика. Исти тонови доминирали су и на успелим костимима Ане Несторовић. Промене између сцена на замишљеној позорници и у глумачким гардеробама изводе се готово неприметно и са вештином која чини прихватљиве чак и оне типичне кловновске нумере првог и другог револвераша (Бокица Милаковић и Милан Панић у контрастном и добро уиграном дуету). У таквој конфигурацији нема места за одмор, а и чему кад Мартију није довољна чак ни сама акција. Он од свих учесника тражи много више него што је предвиђено деоницама и појединим призорима. Лични израз је усмерен на синтезу глумачке игре (Љубомир Дидић са комичним бравурама, Предраг Лаковић у сетној пародији, Љиљана Шљапић као права

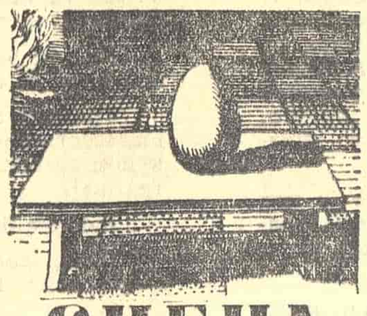

СЦЕНА

мала барска ведета, Србољуб Милин увек способан на све) певачких партија (Жељка Рајнер веома ефектна у насловној улози и Драган Лаковић као сигуран партнер који више гласом него речима доминира позорницом) и балета (надмоћна Ирена Киш-Оцокољић са целим ансамблом), али не и на строгу усмереност. То спектаклу даје посебну живост, лакоћу и стилску елеганцију унутар одређених драматуршких схема.

Марти не остаје у свему код унапред одређене перспективе: он од сваког протагонисте или групе тражи да се ангажује више него што то чак и улога захтева, како би заједнички створили партитуру препуну најцелисходнијих решења, покрета и доживљаја. Тако се долази до целине у којој свако мора бити мајстор, а да при томе није битно колики му је физички удео у збивању. Израз не почива на стихијности интуиције и случајним открићима и зато је могуће у редитељском поступку видети арбитрарну вредност. Представа на Теразијама — то је Марти и њему ваља захвалити што смо након дугих лутања дошли коначно до изворног мјузикала.

Петар Волк

Кроз рупу на тараби

МОЈЕ МИШЉЕЊЕ о представи „Коса“ има исто толико значаја колико и мишљење о дечјим повојницама или о најновијем депилаторију. То је тако због тога што поменуте ствари нису мени директно намењене, па сходно томе и мој суд не може утицати да се њихова егзистенција у било чему промени, да се оствари, развије или укине. Такозвани хипи — мјузикал Рагнија, Радоа и Макдермота чини део савремене, нагло повећане продукције артикала свих врста намењених млађима од 25 година. Углавном.

Оштром слуху уметничких шефова Атељеа 212 није промакла бука која се диже око „Косе“ где год се њено витално бусење посади. Галама ће се вероватно дићи и код нас овом приликом, највише због тога што представа, чак и у једној истој глави изазива масу различитих реакција, често сасвим супротних. Сводећи у сопственој глави све што сам у последње време видео на сцени Атељеа, долазим до закључка да се ово позориште све више претвара у неку врсту велике уметничке агенције преко које одржавамо сталан и неопходан контакт са спољним светом, нудећи своје новости и купујући стране. Са те тачке гледишта релевантна је пре свега информативна вредност примљених порука, а тек у другом реду њихова апсолутна вредност. Нема никакве сумње да бисмо без представе „Косе“ остали сиромашнији за једно корисно сазнање о стању данашњег позоришта на Западу а с тим, разуме се, и о општем духовном стању савременог света. Ово кажем због тога што је наша аверзија према извесним особинама „Косе“ неизбежна, разумљива и чак априорна. Но вербална ликвидација тих особина најлакши је део посла. Тешко је ликвидирати чињеницу неодољиве експанзије успеха овог комада. Ко подлегне искушењу да „Косу“ косом покоси — тај је већ упао у јаму коју су му аутори ископали с предумишљајем.

Подстакнути широким редитељским гестом Мире Траиловића и Зорана Ратковића неколико професионалаца и велика дружина талентованих младих аматера приказали су нам дакле једну модерну музичку комедију бродвејског порекла чију покожицу на све стране пробијају делови моћног костура класичне оперете. У ствари, што се више напрежем да опишем ову виртуозно изведену представу, све ми се више открива како је то лукаво сачињена работа: стабилна и проверена морфологија, стогодишњи габарит испуњен новом али исто толико непогрешиво ефикасном супстанцом, сексом, псовком, вицем и бит-музиком.

На позорници је играло, певало, протестовало, шегачило се и водило љубав једно племе хипика за које дуга коса представља не само знак распознавања већ легло спиритуалне суштине и, како рекоше, кров над главом. Из опширне литературе и нешто мало искуства већ знамо да они не воле да раде, не воле да служе војску, не воле уопште никакве обавезе, никакву институцију нити било какав одређен режим или личност од ауторитета. Они воле да живе од тренутка до тренутка како им се у том тренутку допада.

Овако упрошћен опис једног животног програма није био у прози „Косе“ ничим проширен или продубљен. У гледалиште су истоварена кола младалачких сировости без објашњења одакле су и зашто довучена, ко њима управља и куда ће их потом одвести. Пред нама је била једна громогласна, шарена декларација, натуралистичка слика у две димензије, био је експлицитан низ чињеница имун на асоцијације: узми или остави.

Свако је, наравно, могао да се за свој рачун упути у веће мисаоне компликације. Али код куће. На лицу места у томе га је спречавала музика чије су савршено вешто прорачунате интервенције падале тачно у оне моменте кад вам се чинило да комедија почиње да добија озбиљније драмске контуре. Та музика Голта Макдермота показује многе добре особине, између осталог разноврсност инспирације која сваку нумеру чини посебно привлачном. У таквој општој ситуацији, просечан гледалац тинејџерског узраста очигледно је остављен на милост и немилост оштрој речи, разузданом покрету и хипнотичком дејству ритма, па ће отворених уста, поносит на сродну расу ући у свет „Косе“, у тај карантин куражних младих људи одвојен високом оградом од банал них облика свакодневног животног ритуала.

Ипак... Наивност је сигурно последњи

man
čester
ingland
dalek je da
lek kraj
a ja sam
gen o o ije
gen oo ije
znam o ja
šta je
bog a ja
znam
da bog
zna ko
je klod to sam

ja to sam	ja klod
huper	bukovski
zna da	je ludo
otići	na lido
ko brat	je felini
i anto	nioni
i njegov	burazer
još roman o	polanski
iz toga	x je zbir
klod hu	per bukovski
sada kad	sam aut

život je sranje sranje

kaži mi op	šizo
kaži ?!	timoti
liri	važi

од свих порока којима ће се одати бродвејски продуценти. Њихова ограда је од чамовине и на њој је избијен један чвор кроз који могу да завире и радознали људи са дужим животним стажом.

Ова рупа на тараби направљена је нешто појачаним притиском на елементе лексичког безобразлука и, нарочито, секса. Скандал виси у ваздуху — ето нас свих у позоришту. Скандал је у крајњој линији изостао — но ето нас у могућности да сада са пуном компетенцијом нешто кажемо о ствари која није за нас направљена, али коју смо непозвани ипак споља видели.

Ти благи космати млади људи што лају а не уједају, очигледно су застрашени комплексношћу савременог начина живота и неминовном борбом која им предстоји са ножем међу зубима. Њихов проблем је сигурно у томе што им остају амбиције које не желе да признају. Говорити им језиком разлога значи прекинути комуникацију с обзиром на то да су њихове побуде чисто емотивне. Јер ево их часком у сред неизбежних парадокса којима нема лека. Ево те тужне и комичне фигуре из комада, Џени, која је тежећи слободи без обавеза остала у тешкој обавези према својој бременитости и тим истим начином зачела једну необилазну, биолошку клицу свих строго регулисаних социјалних поредака против којих се побунила. Ево тог Клода који не би имао шта да цепа кад не би постојале војне књижице. Ево свих њих којима је апсолутно потребан овакав свет какав јесте, јер иначе не би имали против чега да протестују нити би добили шансу да се у њему одликују као одређен спецификум. По свој прилици, најгора ствар која би могла да им се деси то је да цело друштво прихвати њихова начела понашања.

Засада племе одметника бежи од реалности помажући се дрогама, промискуитетом и музиком. Вероватно им није познато да тиме потврђују савремене научне хипотезе, рецимо оне психоаналитичара Хајнца Кохута који тврди да се осећање инферионости може интерферирати са естетским искуством у вези са неспособношћу за рад или са притиском на личност. По истој теорији музика помаже смирењу унутрашњих конфликата и узнемирености, олакшавајући осећање кривице и стида. У сваком случају примитивне праксе хипика враћају нас још на Дарвинову претпоставку да музика има сексуално порекло.

Што се ове последње тачке тиче — истакнуте и аутентично приказане у „Коси“ — појављује се једна доста изразита пукотина. Она се не састоји претежно у томе што, како неко рече, „ови млађи много причају а мало раде“, већ пре у томе што практикују сексуалне односе из којих су неким непојамним начином успели да искључе еротику. Заиста нико не може прибећи тоталном нихилизму а да при том не оштети и оно до чега му је стало. С друге стране, међутим, ова околност одлучујуће делује на неочекивану али општу реакцију позоришне публике која према свем том гмизању, дављењу и свлачењу остаје равнодушна. Без обзира на њену даљу судбину, „Косе“ ћемо се сећати највише стога што нас је приморала на озбиљно преслишавање о односу према друштвеним конвенцијама и уметничкој слободи. А било је овде невероватно тешко расподелити наклоности и негодовања на само позориште и на оно што се у позоришту приказује. Било је тешко оценити живот независно од представе, па нека то буде и моје оправдање за овај, по свој прилици трајаво урађен посао.

Драгутин Гостушки

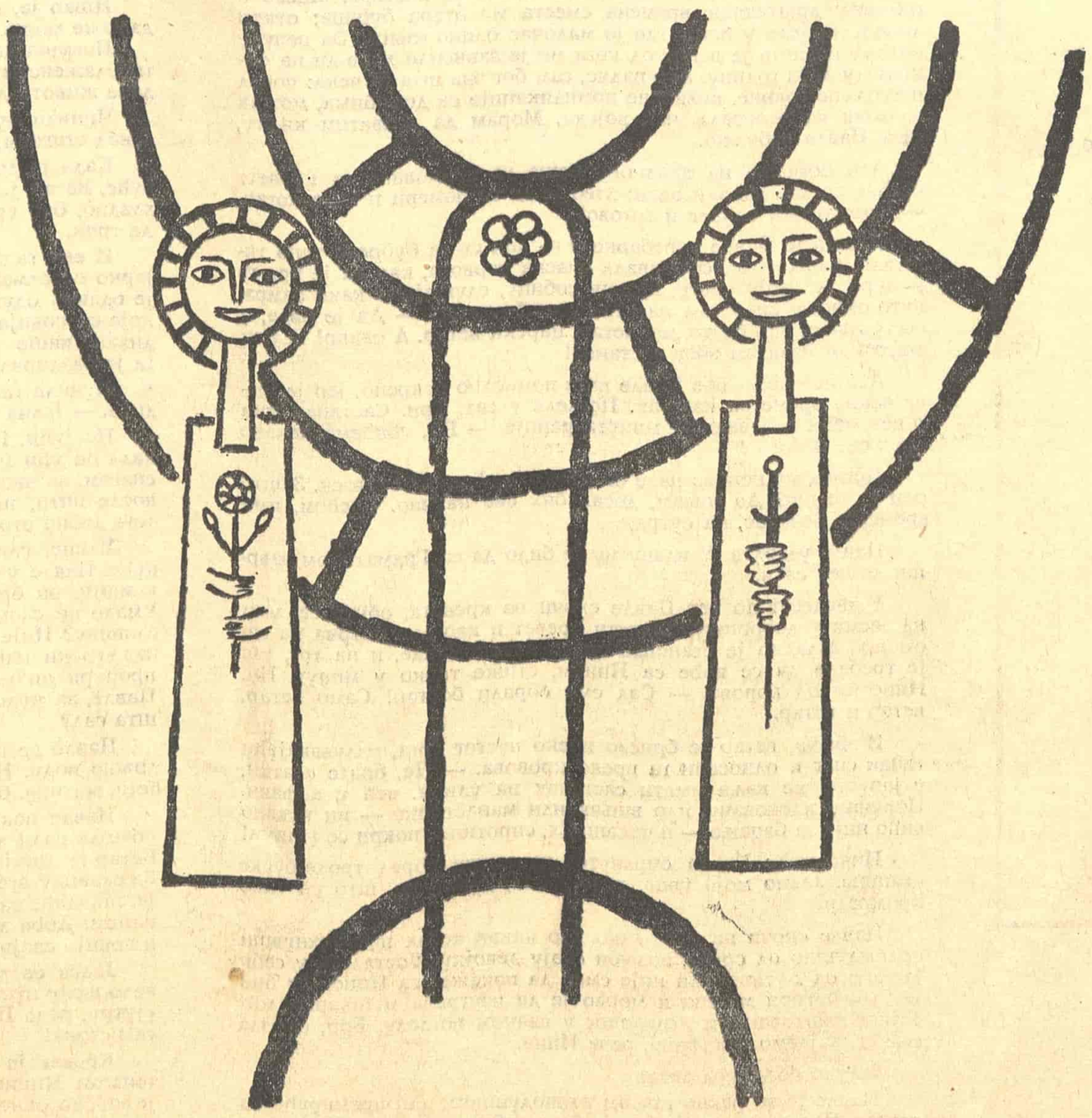

ЛАЗАР ВУЈАКЛИЈА: ЦРТЕЖ

ПОЕЗИЈА

БОШКО БОГЕТИЋ

БЕЛА И ЦРНА ЗМИЈА

ВРАЧ

Сенке дрвећа дадоше ми спокој
Али сазвежђа су променила струју
Повезујући лелујаве клупчиће дима са јутром

Као дисање владарице
Нестварним се чинио цвет у недоумици
Пророчка сличност земље придоби ме
Тврдим узглављем

Птицо
Склопи чаробну мапу
Биљна туга казна је и болест потомства
У пчелињој измаглици сенокоса

Рат је између Владара и долина
Рат је између пастира и гласа с поља

ЊЕГОШ

У пустињи жена узима причешће
Белог лептира у мрежи паучине
Мој мир је поремећен
Жуманце цвета чим је склупчало мирис

Кресао сам огњилом и она ишла
За ратниковим моштима
Преко самотног дола
Ја лежао под стаблом смокве
Успокојен у мехуру појилишта

ВРАЧ

Велики Творче
Заустави покрете и дах природе
Жена има тајну рану у недрима

У боју су пале руке њеног ратника
Кога жали тужбалицом од бршљана
Венцем свете љубави

Велики Творче
Врати је на одар
Да роди камен у коме ће бити предео
Записан мачем њеног ратника

ЊЕГОШ (Слику битке заклања му рањено крило)

Војске пролазе кроз Кнеж-до
И уједају прстенце
Трују сок земље

Разбијају сенке птица

При заласку сунца
Изветриће исклијала семенка лобање
Затвориће изворе

Разидаће земљу

Кладенце ће раздробити на наковњу
Већ их препознајем
По одблеску воде

Плач је њихов продужетак

Помешан с росом горобиља
Кружи кроз мисао
Мирис планета

Мирис камења и белих муња

Све су очи окренуте
Одакле полећу сплетови змија
Једино је у простору моја душа

У равнотежи небеских тела

Биљке с вечери успављују јахача
И у грло му стављају
Лепоту

Он је на брду заспао под звездом

(Одломак)

Павлове невоље

МИТКО МАЦУНКОВ

РУКА КОЈА ЈЕ ДРЖАЛА Граматику француског језика била је укочена од хладноће. Павле се покри јорганом преко главе и покуша да чита под њим: но, ту беше мркли мрак. Млади студент покуша да начини „окно" за светлост; отуда јурну хладноћа. Он се стресе, збаци покривач и завитла књигу у супротно ћоше. Тако, сад смо квит, рече.

Затим стави руке између колена и покуша да се што удобније намести под јорганом. Али, од грдног лежања, све га је болело: ноге, крста, глава, нарочито бубрези. Пропашћу младзелен, гладан, жедан, нељубљен. Проклета хладноћа! Ма кажем ти да ништа није горе од хладноће, а ти кажеш: Не, врућина је гора. Ма ја ћу теби усред лета кожух да обучем, ма врелом водом да ме поливаш, није ми ништа, шта ми ти ту причаш о врућини, препирао се Павле са неким својим замишљеним противником; али кад бих ја теби, бато, скинуо панталоне и истерао те по овом времену на улицу, па једном шибом по голотињи фљас-фљас, нико сем тебе не би знао како би ти било: добро би упамтио шта значи мраз!

Ускоро под јорганом постаде загушљиво. Павле је осећао велику непријатност по целом телу: не знаш да ли је бол, или умор, или нервоза. — Као да сам шугав, мајка му стара, ето шта ми је остало од живота — ништа!

Топлота га, међутим, мало-помало поче да успављује. Малаксао, чим би са јастука подигао главу, осећао је како му се соба окреће. — Да не лежим, пао бих, види ти несреће. Слабе сам телесне грађе, па то ти је!

Набрзо нешто поче да му се претура по стомаку. Осети онај тупи, готово бестелесни бол, помешан са слатким блаженством празнине и пропадања. За последња два дана Павле је појео парче хлеба и коцку шећера. Малочас, док је, смрзнут, зурио у књигу, био је заборавио на глад. И, ето, сада је напаст била опет ту, са њеном упорном, крклавом војском. Пара да нешто купи, није било. — Крај месеца — лош датум. А немам ни од кога да узајмим. Зар је могуће да не постоји никакав излаз из ове ситуације? Кажу да је решење обично просто, блиско... Газдарица! Позајми — ти парче хлеба! Не, то никако. Позајмити новац?

Овог месеца једва јој је платио кирију, јурила га је као побеснела аждаја, претила отказом — зар да јој сад паре тражи назад, иако не све? — Не, најбоље је трпети, макар умро од глади!

Павлово срце се испуни слатком тугом. — Лежиш, изнемогао, лежиш, а оно чудно блаженство које те испуњава све више расте; снага те издаје, ти тонеш у сан, падаш, губиш се. Нина ће се забринути због твог одсуствовања и најзад доћи да те потражи; и тада, на кревету, угледаће твоје лепо, укочено тело. Како ли ће јој бити, ђаволе! У сваком случају мораће да позове лекара. Шта ли му је, од чега ли је? говориће. Мора да је имао нешто, неку болест. Тада ће је лекар строго погледати и, мирним гласом, рећи ће: Овај човек био је здрав као дрен. Није умро ни од какве болести, већ од глади.

Лице младића се развуче у широк осмех, замишљајући какав ће утисак учинити речи доктора на све: Нину, његове, Павлове, родитеље, другове; на јавно мнење; па чак и на газдарицу. — На жалост, док умреш, треба да прође четрдесетак дана; а дотле постанеш скелет, рођена мајка те не би препознала. И замисли сад ово: уместо да те нађу мртвог, пронађу те негде пред саму смрт, па те онако измршавелог одвуку у циркус, да те показују радозналцима. Још зарађују на теби. Већих ниткова од вас, рече Павле јетко својим имагинарним противницима, нити је било, нити ће икад бити.

У међувремену је бол у стомаку постао неподношљив. — — Кад би сада била једна цигарета, само једна јединцијата, да ми убије глад, уздахну Павле, и при помену цигарете глад га прође: сад га је раздирала жеља за пушењем. — Ем се угрејеш док пушиш, ем ти цигарета светли овде под јорганом — права ватрица! А како би било да ти поклоне једну трафику са цигаретама? Не, шта ће ти то: боље да ти поклоне једну самоуслугу. Или да имаш златну рибицу. Онда можеш да тражиш што год ти срце зажели. Прво се наједеш као човек: јаја, сир, пршута; после попијеш један Бисер, па запалиш цигарету; можда цигару? И са том цигаром појавиш се негде где су се окупили сви људи које познајеш, и ти кажеш: Здраво момци! Пасје време данас, нема шта! Али, верујте, ова ми цигара, ђавољски прија!

Ухвативши се у тим мислима Павле се постиде. Мисао о губљењу драгоценог времена сместа му отера бубице; откри лице и погледа у ћоше где је малочас бацио књигу. За непуну недељу полагао је испит од кога му је зависило хоће ли на факултету дати годину. Ако падне, сам бог зна шта га чека: поред изгубљене године, невиђене компликације са домаћима, можда одлазак из Београда, чак војска. Морам да дохватим књигу, рече Павле озбиљно.

Али помисао на хладноћу беше га приковала за кревет; осећао се као парализован; хтео је да се помери и није могао. — Просто сам одузет и готово!

Лежао је Павле поребарке и — док су га бубрези тупо тиштали, а целог га испуњавала опасна нервоза, као да је прљав — зурис у своју убогу, празну собицу, слушајући како замрзнуто окно, у снажним налетима, шиба ветар. — Да је овде, у соби, топло, био би то леп ветар, царски ветар. А овако! И још морам да излазим због састанка!

Али ово последње Павле није помислио искрено, јер је једва чекао време за излазак. Погледа у сат. Три. Састанак има у пет, поћи ће двадесет минута раније. — Па, убићемо некако ових сат и по!

Поглед му поново паде на књигу. — Баш сам зевзек. Зашто сам је бацио? Да нисам, досад бих све научио. Срећом, има времена. Вечерас, па сутра.

Павле уздрхта. У плану му је било да са Граматиком заврши до пет сати.

У двадесет до пет Павле скочи из кревета, обуче се, уми на чесми у дворишту, намести кревет и као луд потрча на састанак. Младић је становао изнад Аутокоманде, и на трг, где је требало да се нађе са Нином, стиже тачно у минут. Но. Нине ни од корова. — Сад смо обрали бостан! Само ветар, ветар и ветар.

И збиља, ветар је брисао преко пустог трга, издувавајући танак снег и односећи га преко кровова. — Не, брате слатки, у јануару не ваља имати састанак на улици, већ у кафани. Поручиш клековачу, или вињак или манастирку — ни кувано вино није за бацање — и чекаш. Ех, сиротиње, покри се ушима!

Нина нађе Павла смрзнутог на клупи поред тролејбуске станице. Јадно моје увце, рече Нина, промрзло, што си тако промрзло?

Павле скочи на ноге лако као какав козак и осмехнувши се послушно од среће, пољуби своју девојку. Уосталом, у себи је врио од љутине, али није смео да покаже: са Нином је био тек три-четири месеца и морао је да изиграва мушкарца достојног поштовања и исправног у сваком погледу. Брр, смрзла сам се, хајдемо у кафану, рече Нина.

Идемо боље код мене.

Павле је то рекао гласом равнодушним, али премирући од страха. Честити младић био је без пребијене паре, а Нини још увек не би дозволио да плати. Знао је да ће — хвала богу — и то доћи, што пре то боље, али ипак, требало је очувати форму. Нина се лукаво осмехну: У реду. Али и код тебе је хладно. Мораћемо право у кревет. Аов, увце моје!

Свлачили су се цвокећући зубима и дрхтећи од хладноће. Ветар је шибао малено окно, завијао на тавану — било је хладно, ледила се срж у костима. — Само док се угрејемо! Па ћемо после видети шта ћемо и како ћемо.

Скидоше се, па под јорган. — Бррр, пасји живот!

Пола сата су под јорганом једном другом трљали модрице, дували у дланове — док најзад, док најзад не осетише чудновату топлину у души. Већ је пао мрак. Хладним, удаљеним небом ројале су се звезде, бацајући плавичасту светлост на окно. А оно је било мало, тресло се пред налетом ветра. Под јорганом је одједном било баш као у некој бањи — Зар не? Наилазило је време — преданости и поседовања. Само да не забрљам целу ствар, мислио је Павле, гладан медвед оро не игра, свашта се може десити...

... па чак и то да одједном постанеш сит и јак. Собица, мала и хладна; ветар и окно, у загрљају.

У загрљају, до гроба?

До гроба.

После, Павле се разголити до појаса и запали цигарету — дугу миришљаву цигарету из Нининог пакла — и стаде да се лупка по грудима, мислећи: Прави сам паша!

Покри се, шта изигграваш пашу, викну Нина, шћућурена поред Павла. Видиш каква је пасја хладноћа. Разболећеш се.

Ко, зар ја? Није ово мишић, кост — челик! Не терај ме да сад го истрчим на улицу — шта би рекла професорица француског, када би ме спазила.

Кад ти већ није хладно, ти ћеш после устати први, да ми додаш да се обучем.

Трамвај су чекали пола сата. Павле плати са последњих шездесет динара, које је чувао за ову прилику. Пред Нинином кућом су били после дванаест. — Хоћеш ли моћи да ухватиш трамвај?

Баш ме брига за трамвај!

Немој сад да ме љубиш. Када ћемо се видети? Ја мислим — сутра не. Треба да учиш.

Немој да будеш луда. Све знам. Једва чекам да полажем. Него, дођи сутра ујутро код мене.

Ујутро? Јеси ли полудео?

Онда у подне. Дођи сама код мене. Или да те чекам? Боже мили, неће ми бити хладно, крв ми ври.

Онда, сутра у пет на истом месту. Имаш ли за трамвај?

Шта то? А, то? Наравно. Дај ми једну цигарету, за успут.

Са рукама у џеповима, цигаретом у зубима, Павле доскакута до трамвајске станице. Ту седе на клупу. — Тако. А сада да размислимо шта нам је радити.

Нина је становала на другом крају града и ту није имало шта да се премишља: требало је узети залет и препешачити седам-осам километара. Ветар је завијао као махнит, ледила се срж у костима. — Има још један трамвај у један. Како би било да замолим кондуктера да ме бесплатно повезе? Можда је нека жалостива душа. Не, исувише је понижавајуће. Уосталом, неће хтети и шта онда? Идемо!

Осећао је како га ветар продувава, и уплаши се да га не одува. Био је уморан, жестоко, ноге су му клецале, спавало му се. Стави шал преко лица. — Тако је боље!

Ускоро се шал навлажи од врелог даха. — Не, никако није боље.

Павле се сажали над самим собом. Идем коловозом, можда ће се неко сетити да ме повезе. Нека средовечна, на пример, нисам лош момак. После, у колима, рећи ће: Хајде код мене. — Хвала, госпођо, љубазни сте, али, млад сам, зелен, гладан, жедан, нељубљен.

Улицом протутња камион са приколицом, за њим пројурише двоја-троја луксузних кола. — Ма откуд људи знају да станујем далеко, па да ме повезу: можда мисле да се шетам, свашта се дешава на свету!

Ишао је, ишао, ишао, и ишао, док му се није учинило да даље не може. — Ма је ли могуће да ћу ја једном ипак стићи?

Покуша да прескочи време које му је потребно за то. Осети блаженство исцрпљености, кревета, сна. — Дао бих два дана живота да се сад нађем код куће, три дана, недељу.

Чинило му се да би дао годину дана живота за све то. — А кад стигнем, наравно, све ће изгледати веома просто.

Када је дошао до Славије, учини му се као да је већ код куће. Ветар је још увек беснео, али Павлу више није било хладно, био се угрејао од хода; ни ноге га нису болеле. Поче да трчи.

И ево га,после толико искушења, код Аутокоманде. Трг, јарко осветљен, празан, пуст. Ветар, који и даље звижди: он је одавно одувао танак слој снега са земље. Дрвеће у парку које се повија пред ветром и пуца од студи. Павле стаде, задихан: више није осећао ни умор, ни хладноћу: једино што га је раздирала страховита жеђ.

Мучила га је већ подуже, и сада поче да га доводи до лудила. — Једна несрећа прође, друга дође.

Псујући, Павле продужи узбрдо. Доживљавао је тренутак када ће ући у двориште куће. Пустиће чесму да тече свом снагом, за часак оклевати — да би ужитак био што већи — и после пити, пити, сатима гутати хладну текућину, макар од тога добио сто туберкулоза, и тифуса, и бога оцева.

Улице, улични фењери, уличице, мрак, ветар. Најзад, ево куће. Павле уђе у двориште. Раскопчан, задихан, купајући се у зноју, он брзим покретом руке покуша да одврне славину. Умало не сломи прст. Шта је то? Зашто не може да одврне славину? Није ваљда толико слаб? Де, још једном! Најзад, уз надљудски напор, Павле успе да је одврне. Али из чесме не процури ни кап воде. Била се догодила ствар проста, а коју Павле, за чудо, није предвидео: чесма је била залеђена. — А шта сад?

Павле се попе у собу и погледа флашу у којој је обично држао воду. Ни капи. Да нема нека кап заосталог вина, сирћета, зејтина, бензина, било чега? Ништа. — Полудећу од жеђи.

Павле покупи све новине и непотребне књиге, сиђе доле, поче да пали хартију. Чесма поче да шушти; али воде никако. Ветар је завијао и односио запаљене новине у ноћ. Павле зграби славину зубима и врисну: усијано гвожђе га уједе као змија. Младић, ван себе, тресну ногом о зид куће, ногом, па песницом. Дође му да виче, да вришти, да уједа; да расече вене и попије своју рођену крв.

Једва се дотетура до собе. Светло је немилосрдно откривало њену пустош и од те пустоши сад се Павле згрози. — До ујутру, рече Павле гласно, сигурно ћу полудети од жеђи. Баш сам стока!

Кревет је био ненамештен. У њему је још увек тињала топлота Нининог тела и њихове малопређашње среће. Ветар је шибао окно и завијао на тавану. Павле се скиде и, гушећи се од жеђи, угаси светло, леже у кревет.

ОЉА ИВАЊИЦКИ:
ДУШАН МАТИЋ

ЗРЕЛА ЧИСТОТА

КОД МАТИЋА САМ увек волео то што су неки његови кључни песнички симболи речи (и ствари) које припадају области најсвакоднев нијег: „рабош“ у овој песми, „тас“ у једној другој. Међу песницима и критичарима постоји прилично раширено уверење (можда више прећутна претпоставка него изражено и формулисано уверење) како једна ствар — да би могла постати симбол — мора сама на неки начин бити узвишена: симбол потврђује постојање трансцендентне реалности, и зато се за симболе најчешће узимају оне ствари које су већ саме по себи ослобођене свега свакодневног и обичног.

Готово ништа од тога код Матића. Можда наш једини заиста лаички песник, он је управо у свету свакодневице тражио симболе који ће најбоље изразити недоумице људске судбине. Он је окренут управо ономе од чега су песници (који су заборавили како је Хомер говорио о дизању једара или о клању овнова) бежали у оно што су називали „песничким светом“, и не примећујући како тиме, између осталог, и признају своју немоћ да се ухвате укоштац са оним што нас свакога дана запљускује. Матић је песник који нам говори онако као што и сами говоримо када се претходно оградимо са: „Просто речено...“ Његови симболи су ствари већ помало излизане од многих руку кроз које су прошле, помало оронуле од дугог служења, помало натруле од годишњих доба која су над њима прохујала.

Поезија се увек налази између два искушења: да поетизује и да депоетизује. И једно и друго је сувише лако; и једно и друго је прилично наивно. Матић је један од ретких песника који се не устеже да ствари види онаквима какве оне јесу: он није ни згађен, ни усхићен; он је просто човек који са проницљивим миром (и мирном проницљивошћу, зарад обрта којим често воли да се служи) посматра свет у коме се нашао. Свет који није апсурдан зато што се одмах не баци на нас својим смислом, који нас не мора револтирати зато што је у њему дубина прљавштине иста као и висина чистоте.

Поглед је једно од еминентних песничких чула. Али колико откривање света, поглед је и наша удаљеност од света. Ми гледамо ствари које не додирујемо, које чак и не желимо да додирнемо. Код Матића, погледу се придружује додир. Он је песник који додирује ствари, за кога оне почну стварно да постоје тек када их узме у руку, и када на његовој руци остане мало прашине, мало земље. Безброј пута сам га чуо где говори о томе како домаћице знају да је тесто добро умешено када само почне да се одваја од руку. Оно спадне, а руке, дотле улепљене, чисте су. И то је права чистота: чистота која не долази од бежања или неуротичног гађења пред материјом, већ од првог додира са материјом.

Матић је песник те зреле чистоте.

Јован Христић

ПРЕД ЗАГОНЕТКОМ ВРЕМЕНА

МАТИЋ има песама које, упорно и ностал-гично, трагају за оним другим гласом, за дијалогом, за интимном кореспонденцијом са оним другим бићем, склупчаним негде дубоко у нама. Има, такође, песама које магију пролазности препознавају у овом опаком невремену, и не једино као успаванку брду детињства. Има песама које показују надахнуто настојање да се, у ковитлацу успомена и симбола, у једном свету који није геометријски већ смешан, уз то и трагичан, буде с обе стране реке, како то хоће наслов једног његовог есеја, објављеног, давно већ, у „Политици“, никад прештампаног у књигама. Има песама које је моја, смем да кажем матићевска генерација (та вршњак нам је несумњиво, и не од јуче) срицала напамет, понављала у себи горко, неутешно, обнављала њихове срокове и не заборављала њихов језик који мисли. Има песама које су са светлошћу без погледа наилазиле пред нас да би нас, већ друкчије, напустиле и кренуле ка другом и друкчијем чи-

Ни мудрост.
Ни досада.
Ни демон.

Тек ту започне људско безмирје,
на неком прагу,
на неком наковњу,
на неком длану.

Има у том безмирју нешто од углевља –
на длану.
Има у том безмирју нешто од удара дамара –
на наковњу.
Има у том безмирју нешто од киша што не престају да лију –
на прагу.

Онда тек дођу часови
без обронка.
Онда тек дођу друмови
без сна.
Онда тек дође море
без крила.

Тад мудрост заседне преко пута тебе,
за столом.
Мудрост по мери твојој, и својој.
Ни један лист није раван другом листу.
И збогом.

Часови више не куцају; они се огледају у неком
тупом, тврдоглавом челу бика-мрака.
Друмови се пробуде и, звиждући, слепо путују.
Море заборави своја крила на клупи у парку,
и не зна више шта ће са својим бескрајним рукама,
ни како да се смири, ни како да се смире.

Досада стоји на раскршћу и низ улице вреба.
Улице дигну руке од себе и нигде никог нема.
Да л знате пустош кад досада себе својим очима гледа?

Демони су сиви и сиве часове воле.
То си ти, али без тежине, без трепавица, без гласа.
Ваљају грудве снега, у планине их претварају.
У планине што стоје непрелазне између тебе и тебе.

таоцу. Има песама које смо, у оној апартној књизи Финцијеве едиције „Путеви“, цитирали, не само пред путовање у Грчку, и не једино у Поречу, и не ретко баш када су нас пресретали крај Лима или на мору, у том великом Матићевом простору врелог, августовског лета. Има их којима већ одавно није тесно у антологијама и панорамама, и има их које, многобројним својим стиховима, столују на челу наших есеја, наших песама, наших ненаписаних и написаних романа, као успомене, као заставе с којима корачамо, и с којима памтимо.

А има и песама које су, како то већ бива, чамиле у полусенци заборава, неуоквирене и незапажене, некако по страни, далеко од реског аплауза, али и далеко од било какве покуде. Постојеће и усправне једино за пажљиве путнике, за оне који далеко виде и помно истражују. „Рабош“ је несумњиво међу њима, успаваним лепотицама које чекају своје време, својих драгоцених, будних, бурних пет минута. У „Рабошу“ суседују многи Матићеви познати симболи, и показују овде једну ситуацију нових односа тих истих некадашњих речи. Тих истих незаборавних именица Матићеве поезије. Подељена или боље: удружена на материји трију одељака, ова песма траје заправо у дијалогу са неким битним песничким остварењима Матићевим у протеклим годинама. Шта је било у међувремену, не једино са светом, са досадом, мудрошћу и морем, већ и са песмом и песником, па затим са безмирјем, том свежом, новом ситуацијом песниковом, то та три одељка „Рабоша“ питају узбуђено и, за моје осећање односа, узбудљиво. Где су границе? Где лажи? — то нису једина питања ове песме која се обнавља, у исти мах обнављајући у себи читав сплет не околности, и не сурових, суморних успомена, већ првенствено стравичног, трагичног осећања када часови трају непомични, када часовник показује једно те исто време, и када досада стоји на раскршћу и низ улице вреба.

Време је у Матићевој поезији и раније показивало своје паклене, неуморне, брзореке пресуде и чинило шта је хтело и како је могло са нашим памћењем, са нашим борењем, са нашим детињством, и на Багдали. Али ми се чини да никада као у овом „Рабошу“, који у свом другом одељку показује поново ауторову наклоност ка другом лицу једнине, ка том свакидашњем нашем шапату којим говоримо себи самима и себи сличнима, дакле да никада као у овој песми, у овом чистом триптиху зреле Матићеве фазе није то исто време сугерисало једну визију непомичности и узалудности, слику статичну и трагичну у овом невремену које траје. Слободан Новак има песму, сетиће се они који још могу да се сећају, са насловом „Епитаф младићу који још живи“. Јављају се у њој плоске од воска у једном непомичном, туђем, страшном, далијевски умртвљеном часу. Док сам читао „Рабош“ не једном сам асоцирао ту чисту сагласност двају песника, узнемирених, ојађених у овом безмирју, овом миру, овом страхотном свету тишине који наилази после свега, после нас, после мора. „Рабош“ је значајан и због тога што је, чистом магнезијумском светлошћу својих решења, наједном хао велики постскриптум читавом Матићевом песништву наишао не стога да закључи, већ да још једном, и још, и још једном отвори онај фамозни, сабласни простор који нас удваја и напослетку убија. На неком прагу на неком наковњу на неком длану зацртан је сав бол, сав неутешни дармар загонетке времена. И овог нашег, дабогме.

Драшко Ређеп

МАГНЕТНИ ЛИСТОВИ

МАГНЕТНИ ЛИСТОВИ. Магнетни листови вали су ове песме, њена „олујна трака крви“, магија где „ниједан лист није раван другом листу“ („Књига ритуала“, VIII) али „између њих су тишине различитог укуса“, „то ништа довољно је да се претвори у све, у пламен који већ тиња. Који тиња.“ — дијалог теурга почиње: „А затим је настављао увек другачије“. Пише се једна књига, и она — између... Зато и ове стихове налазимо у другим формама и у Матићевим књигама пре „Багдале“ (мислим на „Нолитово“ издање), то је та хомогеност мисли која дозвољава њихово сливање, материјално стапање, мада између делова I и II постоји оштра дисонантност у звуку — први суморно гибање задиханог, други опори, без лука али у чаурама напети. Разлику нам може дочарати звук једног стиха Вознесенског:

Поет. Париж. Ожидает звезд.

... Њихово сливање у руку. Видим руку, она преноси те хртове бакрене заспале у лету, над понором: „У ономе сам што сам рекао, али и у ономе што нисам рекао. У ономе сам што сам учинио, али и у ономе што нисам учинио...“ — „почиње дијалог“, написао сам.

Ту је та рука која у физици има чудновату примену — уз помоћ њена три прста може се одредити смер индуковане струје, Максвелово и Амперово правило, свуда је исцртана како држи епрувету, кишобран, штапић од ебоновине или акваријум у књизи занимљиве физике из које су Матић и Вучо изрезали перасто лаке колаже. Она себе остварује. Из грана њених извиру листови „(Ра)Боша“.

Бранко Алексић, ученик
III разреда гимназије

ЛАЈБНИЦ И БИК

НЕГДЕ сам већ забележио:

Заћутиш да разумеш
Разумеш и заћутиш

Свакако да сам овај пристојно паметни „савет“ упутио прво себи, па тек онда другима.

Према томе, најпаметније би било да пред овим, давно и коначно, написаним текстом само ћутим.

Да се напише песма човек мора да заћути како би се нагомилане успомене и такозвани прохујали живот претворили у заборав, и из тог пепела успомена, како каже Рилке, настала песма (или кич, или само горчина). Шта онда остаје после тога? Једино да се ћути.

Међутим, у овом тексту, налазе се, није искључено, две речи које могу новог читаоца да задрже: стара реч рабош — налази се у Вуковом „Рјечнику“; и врло блага кованица безмирје, направљена, тако да јој није потребно никакво нарочито објашњење. Кад може да постоји безмитни врачи (опет види Вука), или бесребрни врачи (и овде види Вука), зашто онда не би могло да постоји и безмирје.

Све су остале реченице и речи врло свакодневне, као на пример, ко је господар у овој кући, ко је господар у својој ноћи.

Можда две слике траже допуну из „архиве“.

Ни један лист није раван другом листу
и
... они се огледају у неком
тупом, тврдоглавом челу бика-мрака

Прва слика, обавештени то већ слуте, датира из мојих раних школских дана кад сам читао философе, и вероватно се налази нешто слично њој у Лајбницовој „Монадологији“, или неком његовом другом спису, а бик-мрак је исто тако стара успомена из музеја у Олимпији где се налази чувени и добро познати бик.

Разуме се, ни Лајбници ни Олимпијски бик нису одговорни за место које су те две слике добиле у овом тексту.

Душан Матић

АВЕТ „ЗЛОЧИНАЧКОГ“ ХРОМОЗОМА

Враћамо ли се појму „рођеног“ злочинца Ч. Ломброзоа?

АЛЕКСАНДАР Б. КОСТИЋ

ОД СВЕГА ШТО У НАСЛЕДНОЈ подлози човека, у виду његових 46 хромозома, постоји као пресудно за конституцију људске личности, од почетка до краја процеса његове индивидуације, са социјалног и правног гледишта свакако је од највеће важности недавни проналазак допунског, 47. хромозома, који је последњих година откривен у неких мушких делинквената као карактеристичан „хромозомни триплет Хуу“. Проблем је добио у јавности, а још више у судским круговима, скоро сензационалистичке размере, када су на основу тога налаза недавно изречене две за досадашњу судску праксу неуобичајене, изненађујуће пресуде: једна у Паризу (случај Hugon), којом је извршилац убиства осуђен само на 7 година робије, а друга, пре неколико месеци, у Аустралији, којом се убица ослобађа сваке казне само зато што су, у оба случаја, кривци имали у своме кариотипу један хромозом више. Разумљиво и оправдано, то је одмах отворило важно питање смањене урачунљивости одн. одговорности произведене, по мишљењу стручњака, само том хромозомном аберацијом, о којој ће се, по свему изгледа, одсада морати водити рачуна. То захтева крупну ревизију досадашњих схватања у кривичном поступку. Једно је, свакако, сигурно: правници се морају помирити, а лекари то већ чине, да један сићушан, микроскопски детаљ представља својом микромикронском структуром кључ за понашање човека. Друго је још сигурније: човек који у своме кариотипу, уместо 46, има 47 хромозома не може се ни у ком случају сматрати нормалним. Да видимо ствари изближе и осветљене научним чињеницама.

Сваки човек има у једру својих телесних ћелија одређен број хромозома, који, сви укупно, представљају материјалну наследну (генску) подлогу свих његових лично обележених телесних и душевних особина. Тај број хромозома чини његов кариотип. У живом свету, у других представника, број хромозома је веома различан: од свега неколико, па до неколико хиљада у свакој ћелији. Човек у томе погледу припада, као што се види, олигохромозомним врстама тј. оним које у својим телесним ћелијама садрже релативно мали број хромозома, па се, зато и захваљујући данашњим специјалним техникама, они могу лако и тачно избројати. Доскора се држало да тај број у човека износи 48, али је од 1956. године утврђено да је он, у ствари, 46. У мушког он се може сврстати у 22 хомологна пара, поред 2 неједнака сексуална хромозома х и у, што значи да је његова нормална хромозомна формула 44 + ху, за разлику од формуле у жене у које је она 44 + 2х. Однедавна су запажене извесне аберације у кариотипу човека, увек праћене одређеним симптомима у виду аномалија у његову развоју. Од тих аберација познате су нарочито оне с допунским, прекобројним хромозомом (у женских триплет ххх, а у мушког триплет хуу). Пре 10 година откривен је узрок Down — ове болести у виду хромозомног триплета на 21. хромозомном пару. У први мах изгледало је посве чудно да читав низ мањкавости у телесном и душевном развоју оболеле јединке долази од вишка хромозома, а не од њиховог мањка. У сваком случају и открићу „допунског у-хромозома“ у мушких доводи до стварања „триплета хуу“ и представља, по мишљењу генетичара, важно откриће које објашњава настајање извесних ненормалности у душевној сфери.

Како постаје ова аномалија у кариотипу? Генетичари тумаче постанак синдрома „хромозомног триплета хуу“ као последицу нераздвајања хромозома из својих парова, што се, нормално, дешава у току II деобе полног сазревања (мејозе) семених ћелија. То нераздвајање доводи до стварања семеглаваца с 2 у, који, продирући у току оплођења у нормал на јаја, стварају плод (зигот) с формулом 44 + хуу, која би се, по мишљењу већине генетичара, имала да прогласи као формула „делинквената“.

Према америчким генетичарима синдром допунског у-хромозома имаће, по свему изгледа, пресудан значај у правосуђу. По њима је та хромозомна аномалија релативно честа у САД (1 : 300), тако да би у тој земљи, по томе рачуну, било око 300.000 особа с том аномалијом, а у Швајцарској 8 000. Међутим, учесталост таквих особа је, у ствари, мања. Али до тачног броја таквих особа доћи ће се само кад се изврши одређивање кариотипа у што већег броја људи у свим земљама, што представља не само тешко савладљив проблем техничке природе, него веома замашан финансијски подухват, јер свако одређивање кариотипа у човека стаје око 400 швајцарских франака. Тек после тога очекују се нови и прецизнији подаци од највеће важности. У сваком случају, утврђивање постојања овог хромозома у што већег броја људи откриће нам колики је његов стварни удео у детерминизму неких негативних појава у развоју човечје личности. Према досадашњим подацима, иако непотпуним, утврђено је да у носилаца овог хромозома телесни и душевни развој личности иде ураскорак, што знатно погоршава ситуацију. То је од особите важности. **Људи с допунским у-хромозомом не показују поремећаје у телесном развоју.** Напротив: они су најчешће врло добро развијени, чак изузетно високог раста (најчешће преко 1,80 м), снажне мускулатуре, без поремећаја у полним жлездама , нормално поларизоване сексуалности. Супротно томе, уобличавање душевне сфере у њих је поремећено и заостаје мање или више. Према мишљењу неких аутора то заостајање се испољава у виду поремећаја у понашању и односима према стварности и друштву. Те особе знатно заостају у развоју етичких и социјалних особина, те остају у томе погледу неразвијени и у одрасло доба. Ти, заувек „социјално недозрели“ лако долазе у сукоб с околином у којој живе. Ако им прилике иду на руку из пределиктног неисполњеног стања лако прелазе у деликтно, немајући у своме психизму потребне кочеће механизме. Отуда и мишљење да се, при судско-медицинском вештачењу, преко открића допуиског у-хромозома у оптуженог не сме прелазити без адкеватних закључака, који се односе на заосталост афективне сфере и на постојање психопатске неуравнотежености испољене у виду неспособности за контролу и евентуално кочење поступака. Постојање знатних празнина у представама о спољњем свету и поремећено схватање социјалних односа доводе до нестварног гледања на живот, на обавезе и обзире према друштву, до утуљене социјабилности која сеже у детињи его центризам. Алтероцентрични покушаји се не могу очекивати. У најтежим случајевима стање узима вид правог инфирмитета. Учинилац злочина није способан да кочи своје емоције и инстинкте, да правилно просуђује своје жеље, амбиције и одлуке, нити да им одреди тачне међе, домашаје и циљеве, што, разуме се, доводи до немогућности њиховог усклађивања са стварношћу. Све нам то говори да се личност с таквим генским недостацима не може сматрати до краја изграђеном, одн. довршеном, па се следствено не може прогласити за потпуно одговорном и урачунљивом. За такво стање је чак предложен назив социјална недозрелост. Отуда за многе научнике откриће допунског у-хромозома представља изванредно важно откриће које ће изазвати дубоке пертурбације у процењивању одговорности човека и у схватању успешности санкција према учињеном злочину, нарочито оних у виду изрицања казни које, под оваквим околностима, губе своју оправданост.

Ако је потребно да се ближе одреди однос овог открића према схватањима Ч. Ломброзоа о „рођеном“ злочинцу, онда се то може формулисати само у овом виду: човек се не рађа као злочинац, као фаталистички, неизбежљиво предодређен учинилац једног дела у начину и времену, него само као човек с одређеним предиспозицијама које могу, али не морају, да доведу до реализације, до привођења предиспозиција у дело. Као што се човек не рађа ни као социјално биће, већ само као социјабилно, па постаје социјално тек накнадно, у току живота, тако се не рађа ни као злочинац, него то тек касније постаје деловањем реализационих (перистазних) фактора на наследну подлогу.

Због тога деликтогени процес се мора овако схватити: генска подлога је основни одредбени фактор (идиокинетички фактор) који путем реализационих фактора (перистазни фактори) омогућава привођење у дело тј. реализацију потенција садржаних у генима. У овоме случају допунски у-хромозом, као генотипски носилац деликтогених гена представља потенцијалну подлогу за одређене асоцијалне или антисоцијалне склоности и радње. Али за реализацију садржаних-деликтогених и криминогених потенција неминовно је потребно деловање реализационих фактора средине, што значи да носиоци допунског у-хромозома не могу постати делинквенти без реализационих фактора, што нам објашњава могућност да има људи с „хромозомним триплетом хуу“ у своме кариотипу, који нису постали и неће обавезно постати делинквенти. Али,исто тако, тешко се може, с генетичког гледишта, усвојити могућност да један човек с потпуно нормалним кариотипом тј. без „хромозомног триплета хуу“ или без других генских фактора, постане делинквент само под утицајем спољашњих (перистазних) фактора. По овакној концепцији неминовно се мора усвојити и

схватање да се сваки човек с „хромозомним триплетом хуу“ у одређеној мери мора сматрати као потенцијални делинквент, који то не постаје и стварно само када нема одређених перистазних фактора. Али што има људи с допунским у-хромозомом који никад нису дошли у сукоб са законом, јер никад ни су извршили никакво кривично дело, ни у колико не потире деликтогени значај тог хромозома, који, вероватно, има веома широк распон потенција: између лаких делинквената и тешких злочинаца безброј је ступњева и прелаза.

Још сасвим оскудни подаци показују да међу осуђеницима има око 3% оних с допунским у-хромозомом. Било би, међутим, корисно да се у свих осуђених за тешке злочине утврди кариотип. Већ се зна да се међу осуђеницима високим преко 1,8 м, телесно добро развијеним, проценат с допунским у-хромозомом креће између 8 и 20. Од највеће важности би било још и сазнање да ли у истојајних близанаца злочинаца с „хромозомним триплетом хуу“ постоји подударност у самом акту злочина, па чак и у начину извршења, као што је то већ констатовано у таквих близанаца у којих није одређиван кариотип и у којих су се у 70% испољиле истоветне антисоцијалне тежње чак и када су одгајени одвојено. Из тога излази да у осталих 30% истојајних близанаца злочинаца један од њих, и поред несумњиве криминогене генске подлоге, није ипак извршио никакво кривично дело, што јасно говори да под утицајем друкчијих перистазних фактора (нарочито васпитања и надзора) није дошло до фенотипске реализације криминогених генотипских појава.

Медицина се интересује за генску подлогу, друштво за реализационе факторе, а правосуђе за мере и санкције у случајевима привођења злочиначких тежњи у дело. Једно је сигурно: допунски у-хромозом као деликтогени фактор има, по свему судећи, широк распон потенција и он, самим тим, не мора увек бити ни потенцијално „злочиначки“. Постоје оправдани разлози да се тај хромозом има сматрати као носилац низа негативних, асоцијалних душевних склоности од лаких поремећаја и настраности у карактеру и нарави („тешке природе“), с мање-више испољеним знацима социјалне неприлагодљивости па преко изразите агресивности до насилничких тежњи („силеџијство“) и тешких кривичних дела и злочина везаних за свирепости најтеже врсте. Отуда потреба да се сви носиоци допунског у-хромозома открију, а затим да се подвргну најстрожој карактеролошкој анализи, што би нам тек омогућило да сазнамо у којој размери тај хромозом може и сме да се прогласи искључиво за „злочиначки“.

Откривање допунског у-хромозома, нарочито ако му се придаје својство само „злочиначког“, представља за јединку, за родите-

(Наставак на 15. страни)

СТЕРЕО АРХИТЕКТУРА

ПЕЂА РИСТИЋ

ВЕЋ ПОТПУНО БАНАЛНОМ појму „простор“, о коме се у савременој архитектури толико говори, као да ништа више не може да се дода. Он је постао једна спекулација духа и једна парола, и сви они који у архитектури хоће нешто да учине ките се том празнином. Крајње је време да се томе дода нешто чврсто, круто, телесно, јако и густо „просторно“, што се на грчком каже „стереос“ односно да се потражи отелотворење тих простора у савременој стерео техници. Све што је чврсто, круто и отелотворено у простору с пуним правом може да се назове архитектура. Оваква отелотворена архитектура, као и свако чврсто физичко тело, може у потпуности да заузме цео дати простор и тада тај исти простор не може да заузима неко друго тело. Овакво класично тело у архитектури био би камен, у модерној архитектури вештачки армирани бетон, а у најновијим експериментима стерео техника звука и лика дошла је до таквог степена јачине и густине да се у потпуности супротставља природним класичним материјалима.

Тек сам се вратио, свежих утисака али потпуно исцрпљен, са Музичког бијенала у Загребу. То није ни чудо јер је требало физички одржати тежину масе стерео звука Уметничке групе за звук из Мичигена. У тренутку када ова „музика“ разара све свето у музици и постаја анти музика, она почива да бива врло занимљива за нас архитекте и преставља потврду теза које сам изнео у прошлом броју пишући о „архитектури и звуку“. Цео програм ове групе може да се рашчлани у три смисла, која су уједно у тачке њиховог програма. Први део представља везу између енергије, простора, светлости и звука. Ни један од ових елемената није узет у класичном извору. Енергија није људска снага него електрицитет, светлост није ни сунце ни ватра него сијалица, а звук није неки механички инструмент него звучник. Кретањем светлости у простору осветљава се електрична фото ћелија, која изазива стерео брујање звучника. Дакле, овде видимо узрочну везу између енергије-електрике и стерео материје саздане од густог стерео звука и динамичких стерео кретања сијалица у боји. Свака боја даје другу висину тона. На жалост, у класичном музичком погледу овде као да се ништа не догађа, али је за архитекте то занимљиво јер се појављује један густ стерео материјал одржаван електричном силом који се види и чује. Од овог материјала гради се нова стерео-архитектура.

У другом делу снага електричне енергије сразмерно је врло мала али се зато не гради стерео-фантом као грађа за архитектуру, већ се за архитектуру употребљава сама архитектура сале у којој се изводи тај акт. Наиме, четири извођача, што је аксиоматски услов за крутост у простору улазе у салу са четири разна краја, али се све то догађа готово у потпуном мраку. Значи, архитектура се не види, али се чује помоћу неких пиштоља сличних помагалима за слепе. Извођачи усредсређују своје звучне пиштоље на све карактеристичне делове простора у сали. Ови тонови испуштају тихе сигнале, као слепи миш, који се одбијају о зидове и враћају у наше уши, доказујући нам на крају да архитектура може да види ушима. Међутим, публика је очекивала ако не музику а онда неко изненађење у духу хепенинга. Изненађења није било. „Музика“ је трајала дуго, не да изнервира публику, већ да омогући да се овом стерео-радар техником схвати цео простор, тако да по њему и везаних очију може слободно да се креће. Колико год нас антимузика и антизвук убијају и уништавају наш слух, толико овакве вежбе треба да нам изоштре чуло слуха и нашу оријентацију у простору и времену.

Овакве вежбе могу да доведу до далекосежних последица у архитектури удобности. Оно што се види нема толико утицаја на нашу удобност колико на оно што се осећа и чује, јер чула не можемо да искључимо по жељи. Зато је за интимни доживљај угодне архитектуре, за интимну атмосферу наше личности, увек било потребно да су светла пригушена и наше уживање у угодној архитектури завршавало би се у удобном намештају који би додиривао наше тело. Цврчак такође производи монотон антизвук, али можда нема ништа пријатније него лети, кад се спава на селу крај отворених прозора, слушати сигнализацију зрикаваца. Наша постеља тада постаје цело поље, а не само чаршав у кревету. Овакво спавање је психотерапија. У затвореним становима куцање старог зидног часовника може да нам замени зрикавце.

Замислимо сада један „Соник клуб“, који такорећи уопште није осветљен, већ се гости тог ноћног бара оријентишу само помоћу звучних сигнала. Напомињемо да се овоме не може приписати никаква мистика, јер се највећи ужаси не догађају у мраку већ по дану, о чему сведоче мистични ритуали старих Инка, који су се одигравали у подне, под сунцем, без ветра и облака, на врху пирамиде, или страва из Хичкокових филмова.

Онда је дошао трећи део ових антидела антимузике и антизвука, који је превазишао све мере и све норме. Емитована бука је била толика да је загушила све стерео просторе. Један солиста на лоше постављеном микрофону гласом је изазвао микрофонију. Тај звук је био непријатан до бола и ужаса. Публика је била збуњена и није знала како да реагује, јер је била потпуно разоружана звуком и мраком. Учинило ми се да се једна млада Францускиња онесвестила, међутим, на срећу, она се само смејала. Ја сам имао прилику да устанем и да из петних жила узвикујем најгоре псовке које су ми икада пале на памет и да не дођем до изражаја, јер уопште нисам чуо свој глас. Једноставно, доживели смо страшну смрт, били смо живи закопани камењем стерео звука, које је збиља било тако густо, чврсто и телесно да, сагласно познатом физичком закону, није могло да уступи место неком другом телу. То је, истина, банална физика, а никаква уметност. Међутим, то ипак треба доживети, јер, на пример, кад смо хтели да побегнемо нисмо могли да нађемо излаз, зато што је овај ужасни звук био стерео звук а не само јак звук, који је потпуно уништио нашу оријентацију. Тако сам нашао потврду да је и звук архитектура, јер такође физички заузима простор.

Сви ови експерименти наишли су на повољан пријем код критичара са разних крајева света, јер, као што је навео господин Мас, нико од савремених критичара не може ауторитативно да суди о било ком делу, него једино треба тражити организационе могућности да се што више дела потпунije прикаже. Границе у томе као да нема и прихваћено је, као знак савремености да се приказују дела прастарих уметности која су још непозната, јер делују као нова и авангардна. Тако је и оцењено извођење древних православних музичких дела из Етиопије и музика Албанаца са Сицилије. Управа Бијенала закључила је да свој програм прошири и на ове друге домене, и у том духу тражила усмене и писмене предлоге.

У духу свега изложеног ја бих предложио музичком Бијеналу у Загребу да прошири своју делатност и на древну примењену музику. И онако се модерна музика сама проширује и обухвата све више и више области. Ко може да каже где је граница између нових и старих појмова и да ли је веће или мање дело у уметности већи или мањи предмет. По мишљењу професора Акалемије за примењену уметност у Београду Ивана Табаковића, уметничко дело у примењеној уметности једнако је сваком другом делу. Штокхаузен свира само на там-таму. Да ли је там-там примењена музика као што је рецимо, црквено звоно заједно са торњем, и да ли је тај торањ са звоном архитектура, музика или примењена музика, или само музика екстеријера која је некад карактерисала свако место и град. Биг Бен је и данас знамење Лондона.

Зато бих предложио да управа Бијенала откупи један древни споменик из Индонезије који свира на ветру, или да распише конкурс међу вајарима, архитектима и музичарима који би израдили такав споменик са новим особинама. То би могло да буде стално знамење музичког Бијенала у Загребу.

КОЕГЗИСТЕНЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА

ЕРНСТ ФИШЕР

Идеолошка коегзистенција

МАРКСИЗАМ У СТВАРИ добија нову привлачну снагу откако је почео да пуца лед стаљинизма и да опет постаје река. Утолико на први поглед може изгледати изненађујуће са каквом вехементношћу догматски комунизам проклиње „идеолошку коегзистенцију".

Шта се проклиње?

Када се каже: „Не чини блуда!" знам отприлике шта се тиме мисли; сем тога уз катихизис прикључен упитник за исповест педантно је упознао, нас децу, са већином забрањених могућности. Али када се каже: „Ти не смеш прихватити идеолошки коегзистенцију!" онда је оно што је забрањено неодређено и многосмислено.

Најпре морамо знати о чему се говори да бисмо то потврдили или порекли, изразили двоумљење или одбацили појам као бесмислен. Шта дакле подразумевамо под „идеолошком коегзистенцијом"? Шта је „коегзистенција"? И какав се грех забрањује?

Међусобно супротстављене идеологије егзистирају на истој земљи не признајући ни географске границе ни њима додељена подручја, дакле не можемо порећи да ко-егзистирају. Оне то чине хтели ми то да запазимо или не.

Или треба прикрити да се међусобно стапају неспојиве догме? Оне то чине, иначе не би биле догме и неспојиве. Али ко одлучује шта је неспојиво? Папа? Неки суд? Нека идеолошка комисија? Или историјски развој?

Да ли су хришћанство и научна теорија о еволуцији неспојиви? Црква је то тврдила, веома често и наука. Патер језуита Тејар де Шарден и многи други хришћани тврде супротно. Ко ће се наметнути да буде последња инстанца? Галилеј се морао одрећи; али његово сазнање је данас неоспорено. Ко буквално прима библијску историју постанка не може се сложити са теоријом еволуције; али већ Ориген симболички је схватао библијске извештаје.

Није ли то страх од духовне конфронтације, од правог сукоба мишљења и разговора противника, који је измислио појам о „идеолошкој коегзистенцији", да би упознавање до тада непознатих идеја осумњичио и спречно као јерес, да се они који поступају „неправилно" међусобно сусретну у разговору, у сукобу мишљења, дакле људи, који признају, тачан аргумент, чак и ако долази „споља", и тако буду „омекшани" да посумњају у властиту непогрешивост? Напротив, они који поступају „правилно", ортодоксни, победнички се враћају из сваке дискусије, пошто оно што је други рекао, нису примили к знању, и непоколебљиво понављали исту ствар, монолитно и монотоно. Али чему такве дискусије док функционише метода да се напада не стварни противник, већ неповезаним и дотераним цитатима сламната лутка, као што су то на полигону за егзерцир радили хусари, на одушевљење детета, које сам био ја. У најгорем случају хусар би промашио сабљом, али сламната лутка није могла победити.

Шта је идеологија?

ОТКАКО ЈЕ НАПОЛЕОН са потцењивањем говорио о „идеолозима", термин идеологија је на различите начине означаван и тумачен. У почетку превладавало је пежоративно тумачење идеологије као „искривљене свести" (Енгелс), као на главу постављене стварности (Маркс). „Зашто идеолози све постављају на главу", бележи Маркс у своме рукопису „Фојербах". У свом делу **„Немачка идеологија"** говори о томе да „у целој идеологији људи и њихови односи изгледају постављени на главу као у некој мрачној комори". „Замагљивања у мозгу људи су нужни сублимати њиховог материјалног животног процеса, који се емпирички може констатовати и који је везан за материјалне предуслове. Морал, религија, метафизика, и остала идеологија и њима одговарајуће форме свести с овим не задржавају дуже привид самосталности."

Целина моралних, религиозних, метафизичких, правних, политичких идеја и предрасуда једног друштва, већим делом искривљена свест тог друштва о самом себи, подразумева се као његова „идеологија", као „идеолошка надградња". Увек је то владајућа класа, чија је идеологија у свакој епохи владајућа; владајући материјални односи се мистификују, дакле односи, „који управо класу чине владајућом, дакле мисли њене владавине..."

Из тог обележја појма „идеологија" проистичу знатне тешкоће. Најпре дакле: да ли је владајућа идеологија јединствена идеологија, или је с обзиром на реалне противречности у оквиру владавине укорењених традиција, нових друштвених фактора, бројних компромиса, слојевита, шаролика, дозвољавајући одступајуће интерпретације — са кичмом заједничких, неоспорних принципа? Даље: да ли су подвлашћени у свим околностима спремни да прихвате идеологију владавине, или се стварају идеје протеста (иако делимично утопљене у идеологију владајућих) са тенденцијом да постану анти-идеологија, чиме борба класа (или других друштвених групација) постаје и борба идеологија? У ствари Маркс и Енгелс су појам „идеологија" употребљавали понекад и у том смислу (Енгелс чешће од Маркса); ипак опћенито код њих претеже пежоративно значење: идеологија насупрот сазнању, науци, филозофији праксе. Коначно не можемо превидети да су у искривљену свест укључени и делови стварног сазнања, да лажни морал садржи и етичке постулате општевољаности, да су и „замагљивања у мозгу људи" сублимати стварности. Ниједна идеологија није зато потпуно „искривљена свест". У свакој има — иначе би била неефикасна — нејасно или збркано одражене стварности, деформисаног сазнања, полуистине. Са друштвеним развитком мења се мешавински однос, док нова стварност не превазиђе или бар модификује свест која је искривљује, нова сазнања и идеје не сруше застарелу идеологију или је принуде на темељну реконструкцију.

Многозначност, која је неизбежно повезана са појмом „идеологија" изазвала је низ противречних одредница. Како ми се чини Лешек Колаковски сјајно одређује овај појам:

„Под идеологијом разумемо суму схватања, која служи једној социјалној групи (класи, али не само њој) за организацију вредности, која изражавају мистификовану свест те групе и њену делатност... Идеологија зато није 'чиста' теорија, и она то не може ни бити, јер упознавање стварности по себи не може никог подстаћи на делатност; идеологија садржи вредновање или описујуће судове, који или већ мистификовани израз вере у одређене вредности или њихов садржај подређују учвршћењу вере и вредности."

У свакој идеологији одлучујућа дакле није истина, већ „доказ снаге", и ако се искривљена свест покаже ефикаснија, сазнање му се подређује, у његову корист дотерује, прећуткује или дифамира као „непријатељска пропаганда". Оно дакле што се у историјском развитку збива није само идеолошка борба, која одражава борбу класа, нација, система, већ уједно, мање спектакуларно, борба праксе и сазнања против надмоћи идеологије. Идеологија додуше утиче на науку, уметност, философско сазнање — најчешће на њихову штету — али су они у својој бити устанак стварности против искривљене свести.

Марксизам и идеологија

МАРКСИЗАМ НИЈЕ ИДЕОЛОГИЈА, али су комунистичке партије створиле идеолошки систем и њему дали име „марксизам-лењинизам".

Жан Пол Сартр каже за марксизам да је „философија наше епохе" и ми се с њим потпуно слажемо.

„Марксизам ни из далека још није исцрпљен, он је још веома млад, он је још у детињству, он тек што је почео да се развија. Он остаје дакле философија наше епохе; он још није превазиђен, јер временске околности, које су га створиле, још нису превазиђене. Цело наше мишљење може се обликовати само на том тлу; мора се придржавати тог оквира или се изгубити у празнини или постати назадно."

Јединственост ове „философије праксе" је спој науке и утопије. Њен циљ је сазнање, не ради самог сазнања, већ да би се променио свет људи, да би се научно образложила тенденција ка социјализму у својој друштвеној условљености. И искривљена свест може изменити свет, али марксизам се не позива на „доказ силе", већ на исправност својих научних резултата који се могу верификовати на стварности. У свакој науци има заблуда; њихово исправљање принцип је науке; ако она то не чини, одриче се саме себе.

Као наука марксизам тежи истини, максималном приближавању њој, дакле увек је спреман да критикује, исправља, ревидира. Пред марксизмом као пред утопијом не налази се више отуђен човек, већ целовит човек-стваралац који се свестрано развија. Пошао је од те утопије. Испитујући законе друштвеног развитка, он је ту утопију научно подзидао. Од утопијског до научног социјализма, „од утопије до науке" не значи дакле одбацивање већ превазилажење утопије; у марксизму, као науци, као „философији праксе". Она је схваћена **као** реална могућност, сачувана, превазиђена. Привидна противречност што је марксизам и наука и утопија, разрешава се у тренутку у коме се она исказује. У тој синтези науке и утопије научна метода не чини никакве уступке жељи; али са будућношћу пада стално неки зрак на анализу садашњице, јер без антиципације свака анализа друштва је фалсификовање стварности, пошто описује само једно стање, а не процес.

Нема, тако ми се чини, науке, која не антиципира будућност, којој не претходи машта; као наука чува се тако, што остаје честита, што признаје резултат чак и када противречи очекивању, без обесхрабрења или неодложног напуштања неке идеје, која се у тој форми не слаже са реалношћу. Утолико више то важи за философију, која је философија човека, полази од његове деформисаности и антиципира га оствареног у његовој целовитости и пуноћи, али се нигде не одричући научне методе.

„Философија се не може разумети, ако се разуме само философија", рекао је Роберт Хафеман у свом једанаестом предавању о науци о природи и погледу на свет. „Философија се опћенито може разумети, њена се мудрост опћенито може схватити само на темељу широког знања о самој стварности. Управо овде разликује се данашњи материјализам од целокупне раније философије што не конструише из главе апсолутан и непоколебив систем свих повезаности света и онда захтева да наука са свих страна прибави доказе за исправност философског система". (Robert Havemann: »Dialektik ohne Dogma?« Reinbek (Rohwolt) 1964. Стр. 27.). Верујем да Хафеман чини неправду „свој ранијој философији", да га оповргавају грчка философија природе и Аристотел, Декарт и Бекон, Кант и Хегел, али свакако са правом пребацује многим „марксистичким философима" тај погрешан став. „Апстрактна дијалектика" за коју их окривљује у ствари је одумрла, дакле није дијалектика, и „дијалектички материјализам" партијских школа јесте догматика, која чува саставне делове марксистичке философије у окоштаном стању.

Тај „дијалектички материјализам" није, како Хафеман констатује, одиграо никакву или готово никакву стваралачку, продуктивну улогу у развоју савремених природнонаучних теорија и приликом решавања најважнијих природнонаучних проблема последњих педесет година. Упркос томе мислим да он потцењује значај философије.

„Дијалектика природе" никада није била најдубље промишљен, научно најбоље заснован део марксистичке философије. Маркс је проблеме науке о природи само повремено и опрезно дотицао и свој геније посветио проблематици човека, његовог историјског развитка, испитивању друштвених закона кретања, критици политичке економије, научној анализи рада и капитала. Његова метода науке о друштву и многи њени резултати, имали су таквог одјека на целокупну историју философије, политичку економију, социологију, да ни један озбиљан научник не може избећи а да је не узме у обзир. Тако данас има марксиста — понекад не најгорих — extra muros, напротив унутар комунистичких партија безброј немарксиста. Марксистичка философија превазишла је политичке и идеолошке границе.

Одговорили су ми: марксизам је за интелектуалце философија, за обичне раднике „руководство за акцију", за класну борбу. Свака значајна философија је руководство за активност, премда најчешће посредно, не као императив. Ни марксизам не упућује непосредно на акцију. Он није никакав правилник за службу, никакво упутство за употребу, никаква ризница цитата за сваку произвољну ситуацију. Он је — светско-историјски — руководство за акцију не само за радничку класу, која ће, као што се надао Маркс, ослобођењем саме себе ослободити човечанство, већ и за све који желе да окончају отуђење човека. Не што „даје упутства" за класну борбу (да постоје класе и класна борба откривено је давно пре Маркса), већ што је унео у класну борбу радника свест о историјском циљу, долажење-досамога-себе човечанства, стваралачка је оригиналност марксизма.

У буђењу радничке класе у револуционарну класну свест, у њеном организовању у политички борбени покрет било је неизбежно једно програматско резимирање социјалистичких идеја, начела и захтева. Али тиме је почело да се ствара против владајуће идеологије, против искривљене свести и код подвлашћених класна свест једне авангарде као „против-идеологија". Програми социјалдемократских партија били су амалгам научних сазнања, утопијских далеких циљева, практичних захтева — и заосталости једне искривљене свести. Тако се нпр. Марксова критика Готског програма односила на те остатке искривљене свести и на маглину будућих „идеологија", која је из њих извирала.

Философска, научна сазнања могу захватити интелект мањине, не маса. Импетус мора прокрчити пут рацију. Оно што је тачно није увек оно што је једноставно, а и оно што је једноставно да би постало тачно, тешко учинити. Оно што дакле осваја масе и коначно власт, није марксизам у својој целини као философија, наука, историјско-утопијско постављање циља. Само духовна авангарда (произашла из редова интелектуалаца, радника и других слојева) способна је да га прихвати у његовој целини, да га стално изнова усклађује са стварношћу која се развија и са научним сазнањем. Он оспособљује авангарду да уноси идеје социјализма, политичку класну свест, револуционарно постављање циља у масе, да се заједно са масама бори за власт.

До сада ниједан друштвени систем није могао да опстоји без идеологије као духовне репресије, без једног „Над-Ја", као што је то Фројд назвао да би Ја, кроз ауторитативне личности и институције, кроз морални притисак и замагљење интелекта, помирио са владајућим принципом реалности и укротио тврдоглаво Оно. И власт совјета и доцније комунистичке партије и државног апарата био је и јесте систем репресије — који врши мањина у име фиктивне, али могуће и данас у Совјетском Савезу свакако већ постојеће, иако никаквим алтернативним решењем потврђене већине.

У једној тврђавској ситуацији створила се идеологија тврђаве — свакако неизбежно, али никако у апсурдној форми стаљинистичког догматизма. Лотова жена постала је стуб соли, када се зауставила и осврнула; многи идеолози склони су да се у односу на стаљинистичку еру додуше сами не стврдну у стуб од соли, али све што се збило, зато што се збило окамењују у „историјску нужност". Неизбежна је била идеологија, која је оправдавала совјетски систем, угрожен споља и изнутра, притиснут најтежим лишавањима, али не идеолошка санкција за терор саморазарања, одређен за то да сачува по сваку цену власт. Стаљина против већине. Што под притиском једне идеологије, у којој је „теза", коју је захтевала тактика, претходила мишљењу, и као „доказ" прикупљен материјал чињеница, фалсификата и цитата морао доказати тезу, марксизам није био уништен, што није један од безбројних мртваца, што даље живи, сведочи о његовој животности.

Колаковски је писао 1956. да је развитак марксизма „претворио науку у митологију и у неку меку материју, из које је била изваљена кичма разума..." (Лешек Колаковски: на другом месту, стр. 28). После неколико страница ревидирао је сувише оштар суд и признао посебност марксизма. За њега „је недостижан потпун преображај мишљења у идеологију. Идеологија, која је настала од науке, не може се одрећи фасаде научности, и та фасада врши утицај на идеологију. Тако се у идеологији с времена на време јављају трагови научне традиције, који ни у ком случају нису изумрли." (На другом месту, стр. 30).

То нису само трагови, који се појављују с времена на време, и није то фасада, већ темељ научности не оставши додуше интактан ипак је толико издржљив да се распада додуше „монолитна" идеологија, али не још незавршен марксизам. Мање монолитан од форме био је садржај, који је под рукама партијских вођа био прилагођен практичним потребама. Данас овако а сутра онако — али увек монолитно, увек вера која не допушта ни најмању сумњу.

„Монолитни" карактер неке идеологије може на краћу стазу зајамчити њену пробојност; на дужу стазу не може се сачувати, јер неравномерни развитак изазива противречности и јер у насилно „монолитно" одржаваној идеологији искривљена свест мора све више и више претезати. Како да постоји за Западну Европу, за Русију и за Кину заједничка „монолитна" идеологија? Заједничка може бити научна метода, можда философија, визија будућности, али свакако не идеологија.

Дух критике

СВАКИ ВЛАДАЈУЋИ систем тежи стабилности и мрзи критику; она треба да буде „конструктивна", дакле не критика, већ афирмација. Критика чак само једне догме често се тумачи као негирање целокупног система. јер вероисповедање трпи само тотално да или не. Ипак дух критике, који је својствен марксизму, категорички захтева да и марксизам самог себе стално критикује. „Ја нисам марксиста!" изјавио је Маркс, и тиме рекао, да марксизам самог себе пориче, када престане да самог себе ставља у питање. У сталној супротности према систему дух марксизма мора наставити да се развија, да захтева слободу критике, сумње, обнове.

Организацији је потребно деформисано поједностављење сазнања и идеја до идеологије; али марксиста у оквиру организације не може се никад одрећи тога, да свестрано примењује марксистичку методу, да искаже двоумицу, да излаже нове мисли. Одатле проистиче стално конфликт између, како се то каже, „теоретичара" и практичара, између марксистичких интелектуалаца и апарата. Треба тежити марксизму као „философији праксе" адекватној персоналној унији теоретичара са практичаром, али се она само ретко може постићи. Практичари ће представљати увек велику већину и критички став интелектуалне авангарде осећати као фактор сметње. Из тога проистиче привидно парадоксално стање ствари да у социјалистичком свету боље пролазе прилагодљиви немарксисти него марксисти интелектуалци. Вернер Хартке био је члан НСДАП (Националсоцијалистичке немачке радничке партије. Прим. прев.) када је комунистички борац покрета отпора Роберт Хафеман био осуђен на смрт. Хартке је био тај, који је као председник Академије наука у НДР захтевао искључење Хафемана због „академски недостојног држања". Предлог је пропао на тајном гласању; Хафеман је ипак био искључен. Марксисти у социјалистичком свету су духовни партизани; немоћни када их прегази апарат, а ипак потенцијална снага. „Бићемо опет армија!" рекао ми је један од тих незбуњених партизана.

9. септембра 1965. објавила је „Правда" чланак бившег главног уредника „Известија" Румјанцева, у коме стоји: „Лењин нам је саветовао у својим последњим списима формирање што већег броја људи, за које се може јамчити „да ниједну реч неће примати чисто за готово и неће рећи ниједну реч, која противречи њиховој савести; да се неће бојати да признају тешкоће и неће се бојати да се боре за постизање циља, који су озбиљно поставили', наиме за изградњу истински хуманог, истински комунистичког друштва".

Тај чланак са неуобичајеним цитатима из Лењина, са својим карактерисањем марксистичког интелектуалца као човека, који ништа не прима чисто за готово, признаје да тешкоће нису савладане и ниједном речју не противречи својој савести, изазвао је оправдану пажњу.

Не бих хтео да поједностављујем проблем марксистичког интелектуалца у социјалистичком свету. Ма колико треба одбацити свако „упутство" за уметничке или научне или остале мисаоне процесе, свако туторисање духа од стране неке партије, интелектуалац који афирмише социјализам поставља самом себи питање:

Како могу спојити независност мишљења са дисциплином која је нужна за сваку борбу?

Како одржати дух критике у свим околностима, а да не изазовем последице које противрече мојој интенцији?

Како дакле бити интелектуалац у једном контексту, који ме као таквог ставља у питање?

Интелектуалац који афирмише социјализам зна да се ниједна идеја не може остварити без организације. Уједно зна да свака организација деформише идеју. Треба ли зато, као интелектуалац, да прими на себе ризик организације, или, „да би спасао своју душу", да остане изван? Треба ли да призна узнемирујућу поделу рада: овде онај који пројектује будућност — тамо онај који пројект изопачује својом делатношћу? Овде неокаљана савест критичког духа — тамо прља-

Наставак на 15. страни

ТЕШКОЋЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ЛИНГВИСТИЧКЕ ТИПОЛОГИЈЕ

РАНКО БУГАРСКИ

У ДВА ПРЕТХОДНА прилога у овој рубрици приказани су основи двају опречних приступа питању константности и варијабилности у језичкој структури — универзалистичког и релативистичког. Како су у оба случаја од непосредне важности разматрања типолошке природе, у овом прилогу биће речи о проблематици из домена лингвистичке типологије.

Постоје три фундаментална и сасвим различита начина поређења светских језика: генетски, ареални и типолошки. Први од њих, везан за време, у историјској пројекцији упоређује само оне језике који су сродни по пореклу и код којих се, према томе, постулира заједнички предак. Други начин, везан за простор, проучава афинитете међу језицима — били они иначе сродни или не — који се географски додирују. За трећи начин време и простор не играју никакву улогу, јер се ту ради о испитивању структуралних одлика разних језика без обзира на генетску припадност и ареалну дистрибуцију. Ова различита поређења дају различите класификације језикâ и дијалеката, па се у првом случају успостављају генетске породице, у другом ареалне групе, а у трећем структурални типови. Генетска класификација има у науци славну прошлост: цео XIX век био је њоме изразито обележен — чак у тој мери да је она дуго сматрана синонимом упоредне лингвистике у целини. Знатно млађа од ње, ареална подела није наишла на тако широко интересовање и остала је до данас недовољно разрађена. Типолошка класификација такође вуче корен са почетка прошлог столећа, али је њен научни статус и углед, из разлога на које ће ниже бити указано, веома осцилирао у једној атмосфери која никад није била лишена скепсе у погледу могућности и вредности оваквог подухвата.

Још 1808. године Фридрих Шлегел је својом поделом свих језика на афиксалне и флективне ударио темељ тзв. морфолошкој класификацији, која је у својим различитим верзијама остала као једини значајнији допринос XIX века теорији лингвистичких типова. Ускоро потом, његов брат Аугуст је овај пар проширио још једним чланом, додајући му тип који је касније назван коренским или изолујућим. Коренским језицима проглашени су они који „немају граматичку структуру", тј. имају само просте корене без икаквих наставака или унутрашњих промена (нпр. кинески). Афиксални или аглутинативни су они у којима се коренима додају наставци, али простим „налепљивањем", тако да се значења корена модификују елементима који, иако сами нису корени, имају довољну меру самосталног значења (нпр. мађарски). Флективни језици одликују се променама унутар самог корена и наставцима који се, немајући сами за себе конкретнога значења, стапају са коренима, често у вишеструкој граматичко-семантичкој функцији (индоевропски и семитски језици).

Већ у овој раној фази извршен је покушај довођења морфолошке структуре појединих језика у везу са степеном цивилизације народа који њима говоре, па су коренски језици виђени као најпримитивнији тип, афиксални као средњи, а флективни, код којих се, наводно, једино могло говорити о истински „органској природи" и о „виталном принципу раста и развоја", као највиши. На тај начин могло се уствдрити како је у флективној организацији језика дошла до изражаја супериорна материјална и духовна култура индоевропских и семитских народа; а незгодна чињеница, тада већ позната, да индоевропски језици кроз своју посведочену историју показују тенденцију губљења флексија уместо да их даље умножавају, заобиђена је постулирањем двеју сукцесивних фаза кроз које пролазе сви флективни језици, синтетичке и аналитичке, при чему се аналитички језици јављају као производ декомпозиције синтетичких. Поменутој трогубој подели Хумболт је додао још један тип, да би негде сместио и неке језике америчких Индијанаца чија изузетно комплексна структура допушта нпр. и обухватање објекта глагола истом речи која садржи глаголски корен, тако да реч постаје еквивалентна реченици. На супротном полу од коренског типа, који „нема форме", овај тип је у својој претераној елаборацији изгубио „свако право осећање форме", какво се и за Хумболта може наћи само код флективних језика, у њиховом хармоничном споју корена и флексије. Али судбина овог типа, који је Хумболт назвао инкорпоративним, а коме у сродној али друкчијој димензији аналитичности и синтетичности одговара полисинтетички екстрем, била је још несигурнија од оне коју су доживели други типови. Дефинитивну и у своје време доста широко прихваћену верзију морфолошке класификације дао је, почетком друге половине века, Аугуст Шлајхер, који је као добар хегелијанац смањио број типова на три, а као убеђени дарвинист прогласио све језике живим организмима који пролазе кроз све фазе, при чему коренски језици теже ка афиксима а афиксални ка флексијама. Иако је било и критичких гласова, међу којима треба поменути Маутнеров у Европи и Витнијев у Америци, Шлајхерова рецензија типолошке класификације постигла је знатну популарност, а Макс Милер је чак ушао у историју као једини лингвист који је представу о тежњи сваког језика да еволуира у савршенији структурални тип експлицитно довео у однос са развојем људских заједница, повезујући коренску фазу са ловачком, афиксалну са пасторалном, а флективну са земљорадничком. Исти или веома слични типови, само мање или више различито протумачени, срећу се и касније у традиционалној типологији, у радовима Штајнтала, Мистелија, Финка и других, док је еволуционистички баласт прошлог столећа у овом веку оживео само једном, али на бизаран начин, у виду „учења о стадијалности" Николаја Јаковљевича Мара, у Совјетском Савезу дуго уважаваног и веома утицајног научника чију је посмртну каријеру 1950. године једном серијом чланака у „Правди" запечатио сам Јосиф Висарионович, наступајући у функцији човека са сопственим погледима на порекло и развој језика. За свакога кога интересује историја идеја одиста је занимљиво пратити како се једна класификација, лингвистички у принципу сасвим прихватљива иако одвећ уопштена да би била од неке веће користи, постепено дискредитовала услед све присутнијег елемента вредновања на ванјезичким плановима, као и због бесплодних настојања да се блудној типологији прибави већа респектабилност тиме што би се она некако повезала са далеко ауторитативнијом генетском класификацијом — нпр. кроз тврђење да сви аглутинативни језици морају бити и генетски сродни, и сличне сугестије које ничему нису водиле. У блиској прошлости, када је лингвистима већ постало јасно да везе између језика и културе не треба тражити у природи граматичке структуре и да је бесмислено говорити о примитивним и развијеним језицима, типологија је могла да се ослободи бар овог крупног традиционалног хендикепа и да више пажње посвети својим другим, инхерентним слабостима.

Можда најопштија међу овима је доста изразита арбитрарност, која се огледа у постојању огромног броја потенцијалних класификационих критеријума од којих сваки даје класе што најчешће важе само за њега и немају никакве систематске везе са класама које би дао неки други. Тако број класа постаје било премален било превелик да би нешто битније говорио, док средином континуума влада произвољност, са неограниченим могућностима за комбиновање баба и жаба. Тако, ако бисмо све језике поделили према томе да ли имају или немају вокале, добили бисмо две класе, од којих би једна обухватала све светске језике а друга била празна. На другом екстрему би комбиновање довољног броја критеријума теоријски могло да резултира у оноликом броју класа колико има на свету језика; а између ових крајности тешко је тако комбиновати класификационе критеријуме да посао буде практично изводљив а да уједно даје систематски значајне — дакле непроизвољне — резултате. Са овог становишта свакако има истине у опасци да је типолог по природи свога посла човек који испитује, примера ради, да ли неки језик има једну или две речи за унутрашњи угао (нпр. угао собе) и спољни угао (нпр. угао улице), и тиме прикупља релативно занимљиве појединачне податке из којих ништа не следи.

Већ први типолози били су свесни ове тешкоће, и напред поменуту традиционалну морфолошку класификацију треба и разумети као покушај да се и поред ње изграде систематске основе типолошког рада. Видели смо како је тај напор застранио, али то није значило да се слично одређени општи типови не могу успоставити без примеса ванјезичког вредновања. Главно сведочанство о овој могућности пружио је Сапир у чувеном VI поглављу своје не мање славне књиге „Језик" из 1921. године, и то је уједно једини значајан допринос морфолошкој класификацији у првој половини овога века. Служећи се делимично већ постојећом терминологијом, али избегавајући двосмислене термине какав је „флексија", он је ранију бинарну и једнодимензионалну поделу преобратио у знатно финији и сложенији вишедимензионални атрибутски простор у коме су се укрштали градијентно постављени критеријуми; ово је омогућило да се истовремено осветле различити аспекти морфолошке структуре, и да се каже да је један језик нпр. у већој мери афиксалан него неки други, или да је у једној димензији своје структуре претежно синтетички а у некој другој више аналитички. Основу његовог оквира чине три независна критеријума: природа континуалности између граматичких и лексичких појмова које језик изражава (чиме је форма доведена у везу са значењем, што раније није био случај), степен сложености његових речи, и техника њихове конструкције.

Међутим, овај систем уз све своје предности није после Сапира доживео готово никакву практичну примену, што доста говори о малом интересовању за типолошке проблеме. Тек тридесетак година касније њиме се озбиљније позабавио Гринберг, који га је најпре подвргао извесној ревизији а затим израдио методе за његову квантификацију. Наместо Сапирове три класификационе основе он уводи пет: степен синтетичности, односно сложености у речима, техника припајања једног њиховог дела другоме, могућност поделе морфема на коренске, деривационе и флективне, редослед изведених елемената у односу на корен, и начин међусобног комбиновања речи. Свака од ових основа формално је дефинисана кроз сразмеру двеју јединица и уз калкулисање одговарајућег нумеричког индекса, заснованог на релативној текстуалној фреквенцији, што је дало матрицу од десет параметара. Тако је нпр. индекс синтетичности за узорак од 100 речи модерног енглеског текста 1.68, што значи да једна енглеска реч у просеку садржи 1.68 морфема, где се морфема дефинише као најмања јединица, била она самостална или улазила у састав речи, која има значење. За староенглески узорак овај индекс је 2.12, што може послужити као мера пораста аналитичности у енглеском; за „полисинтетички" ескимски језик он износи 3.72, а за „коренски" вијетнамски света 1.06.

Допринос Сапира и Гринберга свакако представља највиши остварени домет типологије на морфолошком нивоу, иако га је Француз Мартине, као један од ретких који су у новије време изашли са сопственим класификационим схемама, пре излагања своје скице у књизи „Један функционалан поглед на језик" (1962) изложио оштрој и не нарочито убедљивој критици. Сам Мартине под функционалном типологијом подразумева испитивање различитих начина на које поједине језичке заједнице превазилазе неизбежну линеарност језичког израза у процесу анализирања нелинеарног света свога искуства; као програм ово звучи добро, али је исувише уопштено, и оно што аутор нуди као конкретне процедуре не делује перспективно. — Питање других структуралних нивоа, а нарочито њихове интеграције у типолошком смислу, остало је, међутим, и даље отворено. Било је већ јасно да типолошка класификација не може заувек остати ограничена на морфологију, али је у другим областима било знатно мање традиције а, изгледало је, и могућности. У фонологији се почетком типологије може сматрати класификација троугаоних и четвороугаоних фонолошких система, коју је извео Трубецкој; значајне новије прилоге дали су у Америци нарочито Хокит и Воугелин. Што се синтаксе тиче, ту је још мање урађено, иако треба приметити да Гринбергов пети критеријум задире и у тај домен, и да и Мартине са своје стране даје неке сугестије у том правцу. Истакнута је и потреба типолошког проучавања лексичко-семантичке структуре, али је овде посао знатно сложенији — изузимајући мањи број посебно погодних сфера, тесно структурираних, као што су термини за родбинске односе, боје, системе бројева, разне друштвене хијерархије, народне таксономије биљака, болести и слично. Извесне општије теоријске напомене о лексици са становишта типологије дао је Улман, док су за семантичку типологију посебно релевантни покушаји Ворфа у контексту хипотезе о језичкој релативности. Појединачне прилоге од извесног теоријског интереса и у примени на различите набројане нивое структуре дали су, на разним странама, Немци Меншерат и Леви, Рус Кузњецов, Чех Скаличка, Пољак Милевски, Енглез Базел и други.

Све су ово, међутим, у суштини само парцијална сведочанства о једној фундаменталној недоумици, о лутању типологије у потрази за својом правом сврхом у измењеној ситуацији коју је донео новији развој лингвистичке науке. Временом су, наиме, сазрела два крупна питања, и најзад је постало јасно да од одговора на њих зависи не само карактер типологије у новим условима него и сам њен опстанак: (а) може ли типолошка класификација на доследан и смисаон начин интегрисати разне нивое језичке организације, дакле извршити категоризацију тоталних система а не само њихових подсистема, и (б) ако не може, да ли се типологија исцрпљује у питањима класификације или можда има неку другу потенцијалну функцију и перспективу? Структурална лингвистика је наговестила да ће прво питање добити негативан одговор, јер је увођење инваријантних али интрасистемски дефинисаних функционалних јединица практично онемогућило повлачење интерсистемских паралела: ако ужа дефиниција основних лингвистичких термина као што су „фонема", „морфема" или „реч" доживљава извесне модификације идући од једног језика до другог с обзиром на њихову глобалну структуру, онда интерсистемска типологизација подразумева поређење ствари које се, строго говорећи, не могу упоређивати због варијација у класификационим критеријумима. С друге стране, ако се поређењу приступи кроз варијантне и нефункционалне јединице, онда се и саме контуре глобалних система губе у непрегледној атомизираној маси материјалних података. Другим речима, док се још може говорити о ограниченој типологизацији фонолошких, морфолошких и других подсистема, типолошка класификација укупних система, дакле комплетних језика, постаје у првом случају по дефиницији немогућа, а у другом тривијална и практично неизведива.

Ова дилема не може се разрешити при становишту да је класификација људских језика према критеријумима синхроно евидентних структуралних обележја основни задатак типологије — и овај заокрет у односу на традиционална схватања доводи нас до другог поменутог питања. Чим се главна пажња одвуче од питања колико и каквих класа треба успоставити, и на основу каквих критеријума, и упути ка другим доменима где би типологија могла да буде од користи, није тешко видети да се сазнања која се у њеним оквирима прикупљају могу изванредно искористити у једној делатности која све више узима маха: потрази за језичким универзалијама. Јер ово је усмерење које нормално проистиче из савремене заокупљености инваријантним феноменима, како је то пре десетак година приметно, и овог пута као први, Роман Јакобсон. Ни другим поленицима није дуго требало да се преоријентишу: у САД је највећу улогу одиграо већ помињани Гринберг, који је већ проширио универзалистичку типологију и на област историје, указујући на могућност једне дијахроне типологије која би утврдила опште типове промена у језику и омогућила предвиђање еволутивних тенденција, а у Совјетском Савезу је Успенски у својој књизи „Структурална типологија језика" (1965) дао дугачак списак синхроних фонетских и граматичких универзалија. Овим акцепат прелази са класификације на дескрипцију, а типологија напушта покушаје формализовања самосвојних карактеристика сваког појединог језика да би се позабавила хватањем међујезичких генерализација: у овој верзији језици се могу релевантно типолошки проучавати само на начин који типологију претвара у једну нову врсту генерализоване компаративне лингвистике или дескриптивне технике, односно у метод који ће прикупљањем података о устројству најразличитијих језика извући у први план оно што је у једном или у другом облику заступљено свугде или скоро свугде. Типолошко утврђивање ових инваријантних оријентира за дескрипцију и поређење омогућиће да се открију и формулишу општи структурални закони у језику, што ће свакако допринети карактеризацији и индуктивној дефиницији појма „језик". Лингвистичка типологија, која може да покаже како су сви језици различити, данас све више показује на који су начин сви они слични, пружајући тиме подлогу за извођење закључака о језику на основу ситуације у језицима. Ова њена нова перспектива, поред тога што делом захвата и проблеме генетске и ареалне лингвистике као и лингвистичке теорије, има и доста очигледних ширих импликација за физиологију, психологију, логику и друге дисциплине.

ЉУБИША БИДИЋ

СВЕТЛОСТ ИЗА БРЕГА

Пропуштена шума са заспалим зверима
и последњи тигар излази с црним сном
Предео где се обре одлази последњим небом
Душе дошљака прекрива кришом тамни круг

Сад цвет се у кукца претвара
и трава ко мрављa војска сели се на брег
далека битка ко легенда диже се над кућом
лажни шум реке ко ветар гложе зид

Сад обалу разарајући неку оставља море ко
млечни пут
И никад више. У сушном заливу груди
меша се са шкољком лишће. Ко никад више.

Предео земљом кружи ко далек далек пут
Голи предмети у затвореном кругу
буде велику шуму и беже к небу с њом

ТРУЛЕ КОБИЛЕ

Три јахача на белом хоризонту одоше одоше
Те ноћи кише се сјурише на град

Мењање света паде на звездан маслачков круг
На брегу умре ветар умре

И давна обала са звездом јави се поновљена
и море би је опет избацило на спруд
Ал луди јахачи везани оку за руб
Још излаз траже траже узалуд

И отцепљује се сад онај који мора да оде
низ ноћ низ лук низ дуг пут
и обре се у пределу са траговима пустог лова

док тако напуштени и већ остављени
сабласној игри некој
јахачи и даље прескачу звездан круг
ког више нема
Путнику тајни у руци само заструји
маслачков крвоток

Из једног дневника

Драги мој Уо!

Мој једини пријатељу.

Цела планета је испарчана на државе. Цела Земља је прекривена државама. Нигде, где би човек могао да опстане, није остављено парче слободног простора. Све је заузето, мој пријатељу.

Држава је веома значајан феномен и када сам почео о њој да размишљам у жељи да изнађем што бољу дефиницију за тебе, неодољиво су ми се наметнуле речи: жена, земља, курва, историја. Као какав рефрен, као почетак неке нове химне. Веома ме је дуго мучила помисао на ова четири, на изглед, потпуно различита објекта, али се рефрен наметао из дана у дан тако снажно и тако неодољиво и то увек у тренуцима када сам хтео да размишљам о држави. Био сам уверен да ове речи немају међусобно ничег заједничког и већ сам се прибојао да се у мојој глави настанио какав хаос. Најзад сам схватио. Дилеме више нема. Између жене и историје нема готово никакве разлике. И једна и друга су, што се више дотерују, све веће курве. Ни гола жена ни гола историја нису криве за такво стање. Криви су они кроз чије руке пролазе. Начин на који се један човек односи према једној жени и једној историји, још више зближава та два, на изглед различита, појма. Дубоко сам уверен да ми ниједна жена никада неће замерити на овако суровој компарацији. Морам да повучем извесну паралелу, морам по-

моћу њих да објасним једну историју. До сада сам био у заблуди верујући да не постоје никакве везе између жене, земље, курве и историје, али ми је једна држава отворила очи. „Шта им је то толико заједничко?", питаће се наша наука, Уо. Заједнички им је начин: како нестаје прошла жена и прошла историја и како се долази до нове жене и нове историје.

Нема, наиме, у овоме свету човека који у својој прошлости није бар стотинак пута: натако једну курвеждију, синоћ набо, опалио двама, ударио зорњак, загребо јајнике, опичио, збрзио, сурдукно, изјебо, напо, хаусторисо, збарио, обално, опално, китовао итд. Ето, тако неки и тамо њу. Историју. Међутим, нема човека који није за сапутницу нашао жену а да није: бар добар друг, поштена душа, веома повучена, часно биће, диван човек, пуна разумевања, карактерна, истинољубива и томе слично. Ето, тако некима и тамо она. Историја. Оне које су биле — ваљале нису. Она која је сада — добра је. Али, вараш се, Уо, ако мислиш да је реч о истим женама или истим историјама. Не. У томе је била моја заблуда. Потребу за новом женом, за новом историјом, ова цивилизација је решила задивљујуће оригинално. Једноставно човек ископа то дивно, часно и неокаљано биће, а празнину попуни свим тим својим курвеждијама, камењарка ма, лопатама, рибама и пропалим историјама. Да не остане рупа, Уо. Да човек не пропадне у земљу. Тада почиње ново раздобље у човековој свести, нова историја. Ето ти, мој пријатељу, како је дошло до тога да курве остану у земљи. Крива је нова историја.

Због тога сам одустао од намере да дефинишем државу. Запањила ме је констатација да је држава оивичен, омеђен простор земље са својим курвама и својом историјом. Да свака држава лежи махом на земљи и да свака земља крије по неку курву.

Још увек се надам да ми жене неће замерити на оваквом поређењу. Њима је ипак лакше. Са њима раде одређене ствари на одређеном месту и у одређено време. Историју у свако доба и где стигну. Једна жена може да припада једном човеку. Једна историја припада целом једном народу. Тешко народу који је у својој прошлости имао једну курву. Лакше је женама, Уо. Један човек може једну жену док је у снази. Један човек може једну историју, како ми изгледа, док је жив. Жена-земља-курва-историја — мој пријатељу!

Не знам Уо. Можда ћеш, после свега овога, рећи да се у мојој глави стварно настанио хаос. Кажем „настанио", јер се тачно зна да је почео у туђој глави. Ако ми не верујеш, погледај мало историју ове цивилизације. Историја ми то не може порећи. Толика курва не може да буде.

Душан Јагликин

СЛОБОДАН МАРКОВИЋ

Јествени календариус Либера Марконија за просте и преступне године закључно са 1999.

ЈУЛ:

П. 1. Кечигу и сецкане печурке. После играмо валцер, на лепом плавом Тимоку.
У. 2. Пада на Св. Јуду, зато ручамо кришом.
С. 3. Једемо у светлом оделу и са непредвиђеним наставцима.
Ч. 4. Ручамо на плажи, а супа на столу кључа. Желели би неку Алпску комбинацију, па макар са шне-ноклама.
П. 5. Пуњене паприке и кисело млеко. (Неко мора да мâуче!).
С. 6. Пуњене паприке, али овога пута запечене јајима. (Неко се кикоће!).
Н. 7. Пуњене паприке, али сиром, затим мусаку од плавих патлиџана.
П. 8. Младу ћурку, премазану путером, избодену, са свих страна.
У. 9. Лунгебратен са ловачким сосом, али као у доба Гетеа.
С. 10. Говеђи језик а ла Варшава, измешан са јајима, куваним.
Ч. 11. Војнички пасуљ. Шака пасуља. Килопо говедине. Бабуре. Кригле. Црте.
П. 12. Римску поркету, ударену по задњој страни, и, добро зачињену рузмарином.
С. 13. Кувану јагњетину и брдо салате. Затим питу од лободе. Нож не ради. Прикочи!
Н. 14. Јегуљу на ражњу, али без коментара.
П. 15. Макароне Марије Терезије, али на ниској дасци. Бутеци.
У. 16. Пилиће у дунсту, таратор, хладну воду и Липов хлад.
С. 17. Једемо љубавна писма, намирисана ружиним уљем.
Ч. 18. Динстани телећи мозак под поклопцем, који живот значи.
П. 19. Сакатимо тамбурицу, и, мешамо да не загори, у котлићу, између ракљи.
С. 20. Искључиво ручак од црног пилета, па на било који начин.
Н. 21. Котлете на папиру. Наравно, пазимо који папир примењујемо.
П. 22. Пудинг од телетине, и, мало Мики Мауса.
У. 23. Лађарски пасуљ, и, мрену, али, реш...
С. 24. Гушчију цигерицу, поховану, салату и Наталијину торту.
Ч. 25. Дан одређен за гозбу капетана Бакенбарда.
П. 26. Продевена телетина, и, „остале ствари".
С. 27. Телеће груди у паприци. Ручамо у купаћим костимима.
Н. 28. Пилеће крокете, летњи потаж и Линц торту у Београду.
П. 29. Фрикандо.
У. 30. Ајкулино срце украшено лорбером и недовршеном горгонзолом.
С. 31. Мишиће у кајмаку.

АВГУСТ:

Ч. 1. Киселу чорбу, кох од резанаца, вратце, и лака вина.
П. 2. Чубурски гулаш, са бандом.
С. 3. Ручак Фрање Асишког: кору хлеба.
Н. 4. Ручак Св. Пантелејмона. У ствари, шкампе на бузару.
П. 5. Гирице и лажи туристичке.
У. 6. Паламиде.
С. 7. Хоботнице на испоснички начин.
Ч. 8. Чорбу од Керне, и, саму Керну, до главе. Као кад шишају.
П. 9. Ручамо ЛАМБЕТВОК, и, сепет свежих смокава.
С. 10. Правимо се да ручамо, у ствари, само жваћемо.
Н. 11 Пронашли смо српски пасуљ на далматински начин. Певамо.
П. 12. Уједамо свој стари, жути кофер, као у бајци древног Багдада.
У. 13. Све је као у песми: „Шарала, варала, шећера му давала".
С. 14. Ручамо као водичи знатижељних баба, које нас хране из верских заблуда и додају дурбин.
Ч. 15. Издвојили смо бабу са Океана, као једину могућу Знаменитост.
П. 16. Ручамо свеже позајмице.
С. 17. Једемо доброту самостана Св. Ахација: пужеве и траве. Затим старо вино које се осећа на латински.
Н. 18. Печено јаре, на прасећем принципу.
П. 19. Шпанску грозницу, у ствари, Крваву свадбу.
У. 20. Покушавамо куру са грожђем.
С. 21. Падамо у несвест, и, хране нас козјим млеком, јер, изигравамо „Странца у Августу".
Ч. 22. Дочепамо се меса. Само, нек је месо, јер, није злато све што сија.
П. 23. Упадамо у копнени летњи ћувеч.
С. 24. Шиш ћевап на Баш-чаршијски начин. А ла Хаџи Бајрић. Воду шедрванску.
Н. 25. Питоме зечеве у црном сосу. Салату, коју су и они јадници волели.
П. 26. Једемо брескве на вест из Америке да су брескве најкорисније.
У. 27. Обичне пржене пилеће цигерице и мангупску љуту салату, па нека говоре шта им је мило.
С. 28. Средину од хлеба, у плеху од печења, такозвану „мочу", али, с бибером.
Ч. 29. Пилећи паприкаш са ноклицама. Па се распоредимо по хохклицама да једемо кох.
П. 30. Печене паприке на плотни и крменадле, и, парадајз салату, и, лубеницу, али, жуту, у кругу туђе породице.
С. 31. Мало воде на длану.

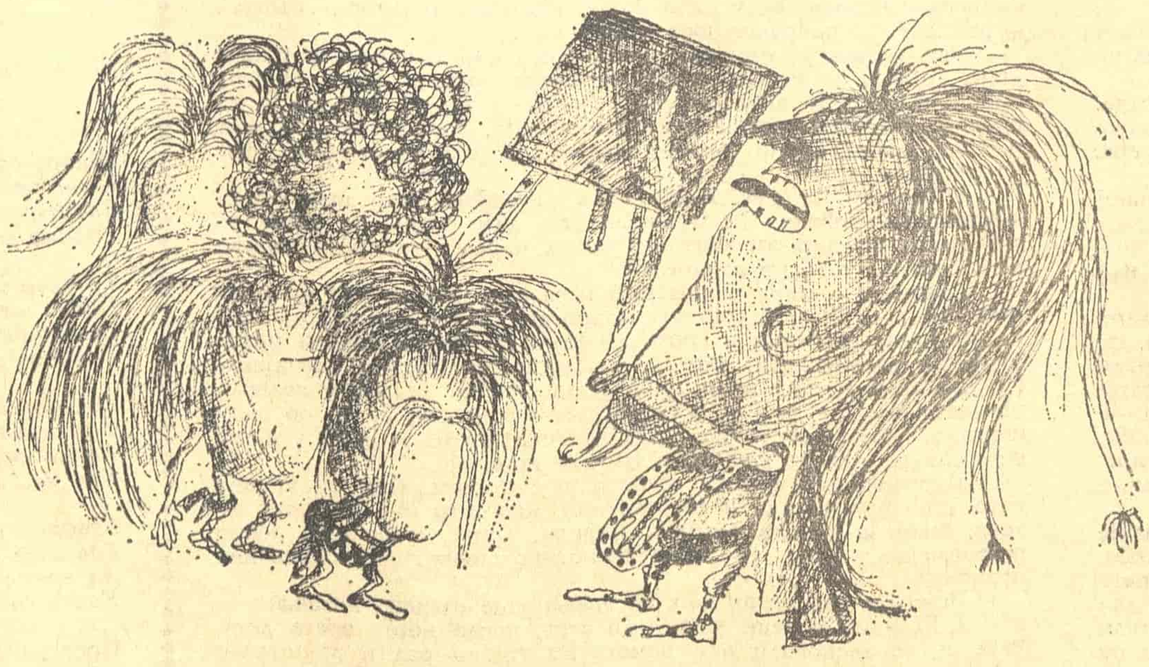

ИЛУСТРАЦИЈА ИЗ ПРОГРАМА ЗА ПРЕДСТАВУ „КОСЕ" У АТЕЉЕУ 212

Шумска идила

ФЕДОР ШЕШУН

ЈЕДНОГ ДАНА, столетну тишину шуме наруши панично лупање детлића који је Морзеовом азбуком објавио да је у току ноћи непознати лопов украо два лешника из веверичиног гнезда.

— Е, ово је већ безобразлук! — замумла медвед, сладећи се медом из једног дуба, док су пчеле биле негде далеко на раду.

— Ја просто не схватам овакву неумереност! — кевтала је лисица, облизујући њушку и посматрајући бедне остатке једне легхорн кокоши. — Увек сам говорила да треба већ једном похватати те ситне лопове. У противном, завладаће анархија у нашем шумском свету!

— Па то је отимачина и насиље! — урлали су вукови, комадајући једног неопрезног срндаћа.

— Време је да се стане на пут оваквим и сличним подлостима! — сиктала је змија, сместивши се удобно на стену крај извора, где је чекала остале животиње да дођу на појило.

Тако је вест о крађи два лешника кружила шумом и свуда побуђивала племенити гнев и револт.

— Наћи ће се кривац, наћи... И то, за све! — сањиво хукну сова, сажаљиво посматрајући ситне глодаре и мраве, који се одувек задовољавају мрвицама са туђих гозби.

Чије руке раде испод жита

МИЛОВАН ВИТЕЗОВИЋ

Инерције нема без покрета —
Лаж се често слика истинита.
Коме данас Вук Караџић смета?
Чије руке раде испод жита?
Инерције нема без покрета.

Наличје се сакрило на лицу.
Недорасли никад није велик.
Док за Попом прави потерницу,
Мандић — Вук исплазио језик!
Наличје се сакрило на лицу.
Другом лепи своју етикету
Људска глупост, од бескраја шира.
Неиграчи коло нам заплету:
Мандушићем Његош провоцира!
Другом лепи своју етикету.

Иза ничег увек неко стоји.
Тровач другом говори да трује.
Егзистира и што не постоји.
Кад је пожар ветар распирује.
Иза ничег увек неко стоји.

Камелеон прилагођен добу —
Неспојиво кад се често спаја.
Вук се мртав преврће у гробу!
Липовчанин надрастао Гаја!
Вук се мртав преврће у гробу!

(Напомена:
Иду тако у нове победе:
Шовинисти против шовинизма!
Кратковиди дају нам погледе!
Комформисти против комформизма!
Иду тако у нове победе!)

Терор математике

Наопака друга пројекција
Слобода две тачке и права

Линеарна слобода ко функција
Што се минус бесконачно продужава

Слобода тачних координата
Слобода геометријске лепоте

Слобода прорачуната
За — роботе

О странпутици

Одговора нема оном који пита
Не важе корита
Кад реке надођу

Позајмљена светлост гора је од мрака

Своја вода
Има странпутица свака

Предрасуде

Предрасуде
Пре нас снова буде

Нас блате
(И блато је део родне груде)

Нашој младости и када суде
Одређују старији адвокате

УПЛАТОМ 30 НОВИХ ДИНАРА НА ЖИРО-РАЧУН „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА" 608-1-208-1 ОБЕЗБЕЂУЈЕТЕ СЕБИ РЕДОВАН ПРИЈЕМ ЛИСТА. УМОЉАВАМО СТАРЕ ПРЕТПЛАТНИКЕ КОЈИ НИСУ РЕГУЛИСАЛИ СВОЈУ ПРЕТПЛАТУ ДА ТО УЧИНЕ У НАЈКРАЋЕМ РОКУ ДА НЕ БИСМО БИЛИ ПРИНУЂЕНИ ДА ИМ ОБУСТАВЉАМО СЛАЊЕ ЛИСТА.

ПРЕВЕДЕНИ ЕСЕЈ

ИМАТИ МИР

ГАСТОН БУТУЛ

КОЈЕ ЈЕ НОРМАЛНО стање друштва? Да ли је то мир или рат? Философи, и то не безначајнији, и велики историчари подржали су и једну и другу тезу. Али, у суштини, ми о томе ништа не знамо. Наши судови, на први поглед, изражавају само оно чему дајемо првенство.

Прва констатација се намеће: изгледа да је рат, у области рефлексије, увек заузимао много веће место него мир. Без сумње, он није, као што је говорио Хераклит, „мајка свега"; али он је у сваком случају, неоспорно, мајка књижевности: њени први споменици су епске и јуначке песме које приповедају о организованим насиљима, као што су и прва историјска дела била приповетке о рату, походима и биткама.

Прудон је написао да рат нема потребе да буде дефинисан: „Сви ми њега осећамо и немамо потребу да нам га објашњавају". Али да ли смо, такође, исто тако спонтано и интуитивно свесни мира? Изгледа да се ове две интуиције подударају и допуњавају, тако да се, углавном, рат и мир дефинишу својим супротстављањем: мир, каже Аристид Бријан, то је одсуство рата. (Са суровом иронијом, Жак Превер додаје: „Прави мир, то је када рата има другде"). Не осећамо потребу да о томе дуже размишљамо; у нашем духу, поимање мира, као и поимање рата, чини се да иде само од себе.

Да ли је историјска доминанта мир или рат? На први поглед, налазимо се пред нераздруживим паром. Узмимо неку карту: све земаљске границе биле су уцртаване ратом. Ипак, политички морал и, према томе, доказна резоновања се мењају. Победници из 1918. забранили су анексије и империјализам унутар континената, али су их охрабрили преко мора. Победници из 1945, напротив, забранили су колонијализам али су поново увели територијалне анексије и протекторате, чак и унутар Европе.

Духовне границе које раздвајају Цркве биле су, оне такође, што се већине тиче, одређиване ратом: између ислама и хришћанства, између католичких и протестантских краљевстава, између сунита и шиита: Cujus regio. ejus religio. Исто тако је и са језичком и расном картом континената; она произилази, углавном, из инвазија, освајања, потискивања и премештања становништва. Мирољубиве сеобе су ретке; оружане сеобе су честе.

Пошто је доба насиља заустављено, мир се устоличује, ако се може рећи, у бразди повученој ратом. Мировни уговори су почетак новог поретка или, макар, неке врсте поновне поделе. И тако, све се дешава као да је сваки период мира био стабилизација резултата наметнутих оружаним сукобом који му је претходио.

Рат установљава хијерархије које мир потом легализује и консолидује. Спољашњи сукоби регулишу редослед првенства Држава и намећу хегемоније. Са своје стране, грађански ратови регулишу унутрашњу хијерархију. Уочи Револуције, Буленвилије је оправдавао привилегије племства наследством освајачког права Франака. Ово наследство је, за њега, оправдавало разлику између „горде расе освајача и понизног потомства побеђених".

Узалудно је питати се којем од двају феномена припада првенство: да ли би мир био закључак рата или би рат произлазио из мира? Једина извесност: до сада неминовна наизменичност ова два облика живота друштва. Осцилација толико неизбежна да мир и рат изгледају као два комплементарна феномена. Тако да би песимисти видели у миру једино примирје.

Све упућује на веровање да је мир увек био бременит ратом: он га носи у својој утроби и, пре или касније — бар до сада — окончава тиме што рађа своје чудовиште. Али никада, исто тако, није постојао непрестан сукоб. Безопасни или дивљи, дуги или кратки, ратови увек окончавају тиме што пристају на обалама мира.

Реакција људска, сувише људска: када нас нека друштвена чињеница повреди или нас узбуди а да се при том не указује решење, наш први покрет је да потражимо кривца. Ослобађамо се, тако, свога незнања анатемом или проклињањем. Примитивни менталитет је увек спреман да ускрсне у цивилизованом човеку. Како се рат, по дефиницији, увек одвијао између организованих људских група, неки су окривили симбол и персонификацију ове организације, то јест, Државу. Тако Прудон, анархисти и чак, у извесној мери, Карл Маркс за којег је крајњи циљ диктатуре пролетаријата укидање Државе, подстрекача експлоатације и оружаних сукоба.

Међутим, једна констатација, никако не непобитна, долази да омета оштрину овог резоновања: Држава није једино ратна машина. Она је такође „машина мира".

Јер, што се тиче насиља, функција Државе је амбивалентна. У унутрашњости, она га спречава и пригушује. Према спољашности, напротив, она га припрема, организује га и, често, покреће. Али у исто време га ограничава, савлађује и усмерава.

Такође, да ли је нетачно истицати да, чак и у спољној политици, функције Државе јесу искључиво ратоизазивачке. Према околностима, она намеће час рат а час мир, без могућности да тврдимо која би од ове две функције, мирољубива или ратоборна, била главна.

Од завештања Џингис-кана и признања Луја XIV на његовој самртној постељи: „Сувише сам волео рат", веома мало државника су се усудили да изјаве да су уживали у рату ради њега самога, као у опасној али узбуђујућој игри. Чак и најратоборнији колоришу своје агресије оправдавајућом мотивацијом. Они нешто захтевају, они то потражују као свој дуг. Они хоће, кажу нападајући, да уклоне неку непремостиву препреку миру. И, чудновато, та препрека, стварна или измишљена, представља се у исто време као циљ рата и циљ мира.

Симетрија ова два основна феномена најбоље се показује у излагању захтева који су предњачили у почетку сваког сукоба. Примећује се тада са изненађењем да, на крају, циљеви рата нису друго него циљеви мира, и обратно. И једни и други су два лица једне те исте стварности. Јер народи се туку да би наметнули своје сопствене концепције мира и услове за које сматрају да су неопходни за његово одржање. Жирондински посланик Иснар, позивајући Законодавну скупштину да започне „рат на смрт против краљева", узвикује: „Народи ће се грлити пред лицем свргнутих тирана, утешене земље и задовољног неба"... Другачије речено, овај „рат на смрт" је био претходан и неопходан услов за најављено идилично стање.

Две Јанусове маске, једна трагична а друга смирена, увек се траже и, у ствари, често се подударају. Оне изражавају исте жеље али различитим изразима. Максималне политичке аспирације једне групе, вредности до којих јој је највише стало, исказују се спонтано у агресивном облику као: „Слобода или смрт!".

На челу хијерархије вредности јесу оне за које су људи спремни да жртвују свој живот.

Чланови сваке организоване групе имају заједнички ризницу својих светковина и својих трансева. Човек припада групи у мери у којој у њима, без ограде, суделује.

За време рата виде се трансеви. За време мира они се спомињу. Светковине мира славе трансеве рата. Велике свечаности народа су углавном годишњице великих битака.

Рат је обред разарања у социолошком смислу речи. Мир, напротив, кулминира у градитељским подухватима. Али најупадљивији, нису ли они традиционално споменици и заветни храмови, и меморијали сваке врсте. Куће у престоницама оивичавају трговe и авеније са комеморативним именима најславнијих битака.

Међутим, човек би се преварио ако би у овим манифестацијама гледао само безразложну таштину. Оне показују тесне везе, истинску корелацију које постоје између мира и рата. Оне подразумевају и понављају (с разлогом или без разлога): „Ако смо у миру, то је захваљујући претходним ратовима чији су нам хероји омогућили да будемо оно што јесмо и да уживамо у миру".

Другачије речено, све се одвија као да је изван сумње да и само постојање политичке групе, са њеним рангом, њеним утицајем и њеним институцијама, њених богатстава и њеног спокојства произлази из тековина добијених током векова помоћу низа оружаних конфликата. Другачије речено, опет, рат би био градитељ мира.

Тако, јавно мнење и историја сматрају постојање Државе-нације, у њеном садашњем облику, за резултанту узастопности сукоба. Али, исто је и са унутрашњим политичким режимима. Већина је учврстила своју моћ на некој насилној епизоди, грађанском рату, државном удару, побуни или завери, које потом побожно спомињу.

Ове годишњице служе као илустрација грађанском образовању нових генерација. Али, истом приликом, њима се, прећутно или изричито, даје као пример победничка агресивност оних који су силом отргнули ово спасоносно решење.

Међутим, спољашње насиље и унутрашње насиље, у својим најзаоштренијим кризама, веома често су тесно повезани. Реткост је да се у великим грађанским ратовима странке које се боре не обраћају страној помоћи. Тако је било, на пример, у Француској за време верских ратова, у Америци када су „побуњеници" постигли француску интервенцију.

Веома често се дешава да нови унутрашњи политички режим не успева да се учврсти изузев због тога што је претходни био клонуо под ударцима неког спољашњег непријатеља. Он је тада производ двоструког огледа силе. У читавој Западној Европи привилеговани феудални системи нису могли да надживе успехе армија француске револуције. Трећа република је дошла после Седана а без немачких победа не би било руске револуције 1917. Да би се демократизовао Јапан, потребна је била бомба на Хирошиму. Без њиховог војног пораза. Мусолини и Хитлер би вероватно још увек владали.

Данас је читав свет схватио лекцију. Када полазе у рат, Државе од сада воде бригу о томе да потврде своју љубав према противничком народу и заклињу се да, нападајући га, не чине друго него хитају да му помогну како би га ослободили његових лоших пастира.

Чини се да је неопходно спроводити, паралелно са објективном студијом „феномена рата" (то јест, „полемологије"), не мање пажљиву студију „феномена мира". Можемо се надати да ће се ова два главна али алтернативна стања живота Држава расветљавати један другим, објашњавати узајамно.

Са своје стране, неуравнотежености и силе које ће одвести до рата рађају се и проширују за време мира. Касандра остаје најтрагичнија персонификација политичког предвиђања. Она је немоћна присуствовала успону опасности, али њене опомене су наилазиле само на равнодушност и презир. Можемо рећи да су у целости, до наших дана, Касандре увек имале право. Никада није било мира који, пре или касније, није завршио тиме што је родио рат. Сваки мировни уговор носи, уписане као у филиграну, црте будућег сукоба.

„Рај, рекао би пророк Мухамед, јесте у сенци мачева". Мир такође, јер он је готово увек наоружани мир. У том рају, мачеви се оштре и помажају се нове неуравнотежености из којих ће се родити битке сутрашњице. Све се дешава као да је сваки период мира неизбежно доводио до крваве конфронтације у којој групе поново утврђују своје право на постојање и нагоне, тада, да се констатује њихов динамизам, њихова вируленција и њихова способност да нашкоде.

Природном косином, људски дух најпре обраћа пажњу на ратоборне периоде. Због тога су, рекли смо то, први песници опевали метеж битака и хероизам ратника. Манифестације насиља су опчињавајуће. Ваља додати да је, до наших дана, рат био — бар за победника — најрентабилнија активност. Користи од ратова су биле — и још су понекад — највеће од свих. (Губици такође). Уопште не постоји игра чији улози достижу ову висину, ни игра узбудљивија, у исто време инстинкт и рачун, суровост и рефлексија, равнодушност и похлепа.

Рат распаљује лиризам, смењујући песме о победи и тужбалице. Реткост је да и најобјективнији историчари нису освојени емоционалном јачином њиховог сижеа и да не допуштају да провале, поводом ратова које приповедају, њихова одушевљења, њихова дивљења или њихове аверзије према учесницима ових колективних драма.

У односу на рат, извор свих лиризама, мир игра улогу сиромашног рођака. Он може да нам даје срећу, не славу ни узвишени ентузијазам борца. Срећни народи немају историје; историчари им то не опраштају.

Говорити о миру уопштеним изразима нимало нас неће помаћи напред. Шта је мир у стварности? Какве аспекте он приказује према местима и епохама? Који су главни типови мира? Како их разликовати, ако не студијом конкретних случајева? Студија историјских лица мира једина може да нас у поласку просветљава. Јер, сви су мирови различити: они су то по свом пореклу, својој конструкцији, по менталитетима који се у њима изражавају и по околностима њихове историје.

Мирољубиви периоди обилују у историји. Они су управо исто тако бројни као и ратови. Али, као што има великих ратова, било је такође великих мирова, дугих, стабилних, добро постављених. Које су карактеристике ових привилегованих периода?

Поводом сваког од њих постављају се следећа питања:

1. Који су **почеци** мира? То јест, после којих врста догађаја су се засновали или наметнули трајан ред и друштвене структуре које су их учиниле могућим? Које су концепције и која су веровања теолошка, философска, морална и правна претходили организацији сваког од ових мирова? На којим су основама саградили свој ред и своју хијерархију?

2. Којим методима, или после којих начина организације је Држава која је успела да ужива у дугом периоду мира могла да избегне или сведе на минимум спољашње потресе?

3. Да ли је успела да учини да влада унутрашњи мир, то јест, да избегне грађанске ратове? У позитивном случају, којим методима?

4. Како је успела да обузда своју сопствену агресивност, то јест, да не буде у искушењу да преузме иницијативу спољашњих оружаних конфликата? Једном речи, да избегне, такође, да се њене сопствене структуре не развијају ка неуравнотеженостима, подстрекачима колективних ратоборних нагона?

5. Најзад, најтужније питање: после којих околности је окончао сваки од ових привилегованих периода? Како је сваки од ових дугих мирова окончао тиме што је и сам пао у универзум рата и пустошења?

Чини нам се да нарочито због овог последњег питања не можемо проучавати Мир изузев као функцију Полемологије. Може бити да смо сувише опчињени овом симетријом Мира и Рата. Али она је вредна да буде подвучена јер изгледа да се човек никада у томе није чувао.

Не би ли било значајније да се проучи сваки мир, изолујући га привремено као независну чињеницу? Овако би било могуће да се, упоређивањем, издвоје из њега експериментално, пошто историја замењује експеримент у социологији, фундаментални карактери и функционалне аналогије.

До сада, победници и побеђени свих ратова увек су по правилу упропастили мир. Познавање социолошких основа овога, употпуњујући учења полемологије, омогућило би, надајмо се томе, да се ближе примакну његови проблеми. Којим условима мир мора да одговара како би повећао своје шансе да истраје?

Превели Г. Стојковић-Бадњаревић и А. Бадњаревић

БЕРНАР ВАРГАФТИГ

Зорење

Плашиш се да не страхујем
Да ми моја
Љубав сличи

Зовем те да бих побегао
И опевам
Да бих чуо

Стазе те што се враћају
Прилазим ти
И измишљам

Исте речи да не лажем
Неки мирис
Воду снену

Или ветар када спушташ
Хаљину низ
Своје ноге

И што ти још не смем рећи
Како небо
Дрхти дрхти

*

Живимо из дана у дан
Али се не мичемо
Наши су покрети одмерени
Као превлаке на стварима

*

Замишљам долазиш
Као кад се прибираш
Скупљала си сећање и покрет
Сваки ће се траг о нама изгубити
Пре него што искрснеш

Као да си свладавала
Дошла из нас кроз своје покрете
Дане и дане разасуте
Као да сам те тражио само
У оном што ти имам рећи

И не чујем ништа више
Сем призива свог лика
Заслепљени крик где сам сам
Где те речима теретим
И засталим сновима

Усамљеност где тек си
Излази које смишљам
Као твоје име или детињство
Или твој страх од друге жене
С којом сам живео

Хватао сам се за њу
Овим светом где се само
Звуци лагано мичу Ти никад
Ниси дошла Ти си овде

Ја те испитујем

*

Живот свој и глас крадем
Сопствени крик у свету
Сачињеном од слика
Толико свршених живота

Те речи у нарамку
Пепео што ширимо
Разбацаних покрета
И снова и правила

Тек дах свој тражих ту
Док иза нас је време
Какве корене имам
Кад као време горим

Говорни несклад
Где није сен бежала
Ал време се одваја
Као што пуца део зида

Превела Љиљана Прошић

Кад је Бернар Варгафтиг објавио своју другу збирку песама „Зорење" (La véraison, издавач Галимар, 1967) француски критичар Рене Лакот написао је том приликом: „Арагон нам је казао да је од првог тренутка волео јединственост Варгафтиговог гласа чија је оригиналност таква да он, истину говорећи, никоме није сличан и да би било несмотрено довести га у везу с било којом струјом нових песника. У младој савременој поезији искуство Бернара Варгафтига, оно на које бих хтео да посебно скренем пажњу, једно је од оних искустава које поставља највише захтеве. Али које у исто време дубоко узбуђује."

ЛИРИКА У

ПРЕВОДУ

ДРУШТВО

КОЕГЗИСТЕНЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА

Наставак са 11. стране

ње руку кроз политичку праксу? Треба ли интелектуалац који афирмише социјализам да, дакле, иде на руку практицизму и прагматизму тиме што ће се повући у своју немоћ — или да ли треба да се потруди да своју потенцијалну моћ претвори у актуелну?

На питање се en general не може одговорити. И социјализму су потребни, био он на власти или не, интелектуалци intra и extra muros. Онај који није везан никаквом партијом има да савлада у својој критици, својој анализи садашњице и ревизији прошлости мање спољашње и унутрашње тешкоће од оног који је принуђен на процењивање: колико далеко смем с времена на време ићи да ме схвате моји пријатељи, да не причиним штете уместо да користим, и када то захтева ситуација, да не слушам никакву унутрашњу цензуру, на свој ризик да се изолујем? Али без на такве процене принуђеног интелектуалца intra muros била би ефикасност онога који критику врши и пројектује будућност extra muros минимална. Ми, који тежимо хуманијем свету, споља и изнутра, потребни смо једни другима, и неопходна је наша духовна коегзистенција, не, сарадња.

Када негде у социјалистичком свету интелектуалци врше критику, противрече методама оних који су на власти, предлажу структуралне промене, у подручју економике, политике, културе, у капиталистичком свету одмах се шире гласине о неком антикомунистичком отпору. Догматични реални политичари у земљи чуда фиксидеја, војних и тајних служби могу у то веровати; али многи њихови експерти знају да је социјалистички свет упркос унутрашњим кризама трајан и постојан, и професионално лажу. Изгледа да постоји тајни споразум ортодоксних с ове и с оне стране. „Мерама" против незгодних интелектуалаца, инстанце, које не трпе никакав приговор, биле су често спремне да потконају углед система који они представљају и да иду на руку антикомунистичкој пропаганди — за разлику од управо оних интелектуалаца чије мишљење увек процењује: колико далеко мораш ићи да служиш ствари и да даш пример, и колико далеко можеш ићи, а да ствар не угрозиш и не охрабриш непријатеље социјализма. У њиховом спајању смелости и разборитости, непоколебљивости и свести о одговорности, ти интелектуалци су они од којих можемо очекивати одлучујући импулс.

Екстремни антикомунисти желе комунизам тако задрт, нетрпељив и неприступачан новим идејама, да се он још увек може приказати као несрећа, и комунисти, који у ствари одговарају таквим представама, желе капиталистички свет тако пропао, одбојан и безидејан да свака коегзистенција с њим мора изгледати као ругло и издаја. Управо зато су реакционарне снаге овде помагачи конзервативних тамо, и управо зато се свака опозиција марксистичких интелектуалаца споља денунцира као антикомунистичка, на задовољство оних против којих је окренута.

Деформација комунизма

ОКОЛНОСТИ под којима је победила социјалистичка револуција у Русији у почетку нису дозволиле развој људских способности који се сматра сврхом по себи. Што је то у почетку прекорачило пола века, не умањује величину Октобарске револуције, али уноси разочарање у дивљење, тугу у некадашњи сан. Свачије је право да критикује Совјетски Савез, да комунизам кроз његове досадашње резултате сматра оповргнутим, али више од сваког смо ми, који упркос свему афирмишемо идеје и циљеве комунизма, дужни да говоримо о недовољности постигнутог, о деформацијама прилика и људи у социјалистичком свету. Ма колико да сам убеђен да се у напорима за остварење социјализма ради о ствари човечанства, ипак смо ми који афирмишемо комунизам непосредно погођени, говоримо ипак о ствари, која је непосредно наша. Ако дакле ми прикривамо, што треба открити, бранимо што захтева оптужбу, учвршћујемо што треба мењати, треба нас окривити за издају самих себе. Морамо признати: комунистичка обнова човека до сада је изостала. Одљуђивању човека кроз капитал, кроз свет иметка, не стоји до сада насупрот никаква убедљива људска слика комунизма. Човек није само с ове, већ и са оне стране деформисан.

Није морало тако бити. Грубости, чак ужаси револуције били су неизбежни. Ипак било је могуће марксистичку слику света, чак и као понекад помрачену визију, сачувати, у битним цртама постепено остваривати. Изгубљено је нешто што није само заблеснуло у великим личностима као што су били Лењин, Грамши, Роза Луксембург, већ и у многим безименим, које је повукао комунизам, Манифест; да се то поново стекне, данас је нада и напор не малог броја комуниста.

Приказати историјске услове, догађаје и личности, чији је резултат била комунистичка власт и деформација, било би животно дело не само једног човека. Многи историчари, економисти, психолози различитих праваца морали би сарађивати да дођу до обухватног и релативно објективног резултата. Усуђујем се да наговестим само понешто, што је по мом мишљењу допринело деформацији комунизма:

Историјско изневеравање социјалдемократије 1914. и 1918.

Изолованост победничке руске револуције.

Заосталост Русије, разарање, растројство, подивљалост кроз рат, грађански рат и инострану интервенцију.

Недостатак економских темеља и демократских традиција.

Нужност да се по сваку цену изгради ефикасна тешка индустрија, дакле да се садашњица жртвује будућности.

Лењинова смрт у ситуацији у којој проблем социјалистичке демократије, који је крај болесниковог кревета чекао на одговор, није трпео више никакво одлагање. (Совјети су изгубили свој револуционарни карактер. Бирократски апарат преузео је туторство младе совјетске власти. Принцип социјалистичке демократије, коју је у Русији крајње тешко било развити, сахрањен је са Лењином.)

Вршење власти не кроз демократске органе, већ кроз партију, после ликвидације опозиције кроз партијски апарат и коначно, после убиства Кирова, кроз полицијски апарат, који је застрашујуће знао да рукује параноидним деспотом, чији је био слуга.

Комплекс појава, који се поједностављено назива „стаљинизам": „Партија је увек у праву! Стаљин је увек у праву! Стаљин је непогрешив!" Замењивање дискусије дифамацијом, државним тужиоцем, правним убиством; презирање човека, народа, радничке класе; уништење грађанских права, беспомоћност индивидуе, самовоља и окрутност власти које не подлежу никаквој контроли; едеолошки оскудно прикривен прагматизам, тактика као смернице за стратегију и идеологију, лицемерје које заражава друштво.

Окамењивање марксизма у завршену, систематску, за све обавезну идеологију, у којој је смео да врши коректуре, ако је он то тактички сматрао умесним, само један појединац.

Нижући ове тачке, свестан сам да нису довољне да објасне деформацију комунизма. Понешто, што је далеко иза нас, могло је доцније суделовати. Тако је, како верујем, околност, што Маркс, заузет све више критиком политичке економије, није нашао времена да свестрано развије философске идеје својих ранијих списа, философију праксе и човека, ишла на руку далекосежном „поствареању" марксизма. Економизам социјалдемократије, симплификација материјализма, али пре свега дијалектике, створила је од велике философије нашег века збирку чврстих доктрина, за борбу радника употребљивих сазнања. Слика човека младог Маркса изгубила се иза економских и политичких захтева, иза непосредних циљева класне борбе, иза механизма организације. И Лењин је, тако ми се чини, у својој јединственој борби за револуционарну партију и револуционарно руководство за акцију, у неопходној полемици против социјалдемократских илузија, потценио грађанску демократију, правилно схватио додуше њене диктаторске тенденције и њен формалан карактер, али не њене позитивне резултате и могућности. Треба додати да су многи полемички преувеличани судови Лењина доцније били истргнути из контекста и догматски злоупотребљавани, док су позитивне оцене грађанске демократије остале непримећене у сенци стаљинизма.

И коначно, тако мислим, морални релативизам (само пролетерски класни морал, никаква етичка начела која излазе ван оквира интереса класа) помрачио је хумани циљ комунизма.

Из књиге: **Ernst Fischer: »Kunst und Koexistenz«. Rohwolt, Reinbek bei Hamburg, 1966.**

Превео Милан Табаковић

Авет »злочиначког« хромозома

Наставак са 10. стране

ље, за породицу и за друштво врло деликатно питање. Зато се при томе мора чувати највећа дискреција.

У светлости овог важног открића у кариотипу човека појам његове одговорности и урачунљивости мора, свакако, да претрпи дубоке промене. И одранije је указивано на потребу ревизије тога појма. Ако се извршилац злочина прогласи за одговорног, зашто је онда извршио злочин? У Италији се појам одговорности не усваја, а у Шведској је кривични законик од 1962. године потпуно укинуо појмове одговорности и неодговорности: одговорност је за неке познате правнике морална и правна функција без научне медицинске основе. За злочинце с допунским у-хромозомом не би требало, међутим, да присуство тог хромозома буде олакшавајућа околност при изрицању казне, јер блажа казна не решава проблем: после издржане казне ситуација остаје иста, ако се не промене перистазни фактори. Казну затвора треба заменити адекватним мерама које ће, у односу на друштво, онемогућити реализацију крими-

ногених потенција, а поспоја тих потенција подврћи корисном послу. То захтева, наравно, велике финансијске и организационе напоре друштва. Међутим, то је неизбежно због тога што никаква казна није у стању да промени кариотип с допунским у-хромозомом. Важно је упознати и механизам наслеђивања синдрома „хромозомног триплета хуу".

Логика ствари води, сасвим разумљиво, другим путем: требало би пронаћи начин да се у-хромозом у свом негативном деловању спречи, укочи, блокира, одстрани, што данас представља изузетно тежак и замршен проблем. То ће бити, можда, решено применом врло сложених поступака у терапији генске подлоге, самих гена. Та се терапија већ назире у саопштењима последњег Међународног конгреса генетичара у Токију, где је показано да се може издвојити вирус који за властите потребе одузима из хранилишта неке дезоксирибонуклеинске киселине, што доводи до промена наследних особина. Тако се већ рађа нада, да ће се једног дана, путем убризгавања нарочитог вируса, успети да се у човека униште одређени штетни гени. То би био још један велики тријумф науке, међу толиким другим, које је данашњи човек већ доживео.

Александар Ђ. Костић

ДАЉИНА С НЕВИНИХ

Уређује Владимир В. Предић

ЗОРАН МАОДУШ члан „Књижевног клуба 55" РУ „Буро Салај", 21 година.

„Пред бескрајно заљуљаним просторима, пред модрим, за љубав непроходним ћутањем, пред последњим веком цивилизације, пред грчевитим трзајима живота — стојим сам. И не могу да преболим ране, које ми време задаје, и не могу да прећутим дане, продате у бесцење или поклоњене за успомену, као што се кликери размењују и трампе за оловку, за гумицу, за жваку... И, вечно побеђен у борби са свим стварима што одлазе у неповрат, вратим се својој самоћи. Она ме дочека хладна — увек истом тишином. И онда отмем мало суза из мојих готово пресахлих извора, па се, изгубљено и скоро помамно, загледам у бисерне капи на длановима, и пуштам их да до предвечерја нарасту до неслућених размера. А кад се разлегне смех црквених звона и аутомобилских сирена, кад град заплови кроз светлост разнобојних реклама, ја устанем са свог каменог престола и поклоним се нерођеном сину, па пољубим реку у чело и, уморан од бесмисла, поклоним још један дан телу — као што се кликери поклањају и трампе за оловку, за гумицу, за жваку..."

* * *

„Ја знам само хоћу, а не знам
шта хоћу,
Стотину бих ствари у један мах
хтео,
Бежао бих у свет, тражио самоћу
И, кад бих могао, на небо се
пео..."

(Милутин Бојић, Младост)

Камени цвет

ЗОРАН МАОДУШ

Прилазим полако својој младој
звезди,
ништа у мени ломи се и руши,
над мојим срцем моје око језди,
речи грубе умиру у души.

Моја песма само мене лечи,
моји су стихови само моје руке.
Ко ће моћи мој осмех да
спречи
да самог себе разапне на
муке?

Моје су песме само моје ране
— свака од њих само мене боли.
Разапето на четири стране,
срце моје за живот ме моли.

О, камени цвете!
Рукама својим спазих те у оку.
Радост и срећа упорно ми
прете.
Сунце ћу прескочити у једноме
скоку.

Изнад моје косе беле птице
лете,
телеграфске жице краду туђе
речи,
мој дивни и пространи свете,
обасјана сунцем — моја душа
јечи.

Ја сам река, а и нисам река.
Због тога ми срце пати.
На равном путу стоји препрека
— одбегла крв неће да се врати.

Туђе руке пронађох у коси,
срце ми се истрже из груди,
моја песма собом се поноси.
Шта би љубав радила без
људи?

Јесенас су птице одлетеле југу.
Моје ноћи постале су тише.
Мислим: како да отерам дугу,
Да се цвет у мени збрише?

Не љути се мој камени цвете,
између нас је сада сунце пало,
моје ноге саме ка њој лете
— до ње ми је, ипак, више стало.

О, само да дође!
Почећу одмах да вичем и
кунем,
неће данас тек тако да прође,
Узбуђен сам и морам да
пљунем.

И ево је, иде. Живахна и чила.
Из мене бес лагано нестаје.
Увек насмејана, мила,
од како ми своју љубав даје.

Прилазим, насмешен, својој
младој звезди,
ништа у мени ломи се и руши,
над мојим срцем моје око језди,
речи грубе умиру у души.

Драма поновног сусрета

Наставак са 6. стране

основни мотив: ту улазе поменуте пратеће секвенце демонстрација, Страхињино мучење у затвору, убиство Младена, као и туча у кафани и на улици итд.

Међутим, режија је у изразитој експресивној фактури кадра и убрзаном ритму са захукталим покретима камере, у вожњама и панорамским скоковима, у сударима секвенци и скоро сталном доњем ракурсу камере, покушавала да чисто визуелном дескрипцијом изгради нове драматуршке пунктове филму или да бар главну тему учини ударнијом, али је најчешће успевала само да постигне прогресивно убрзање ритма (нарочито у средњем делу филма), док је после тога све личило на потребу за спољном сликовитошћу и малом егзибизицијом. У сталној потрази за пластичним визуелним ефектима и изражајним крупним плановима глумчевог лика филм је, што се више ближио крају, све више личио на сталну игру искупљивања која је често постајала сама себи сврха.

На крају, не могу да се не вратим на Страхињу у тумачењу Љубе Тадића, лик колико слојевит толико и спонтан, скоро очаравајуће природан али и пун притајеног цинизма, прототип човека који је на време схватио „модерна" правила игре живота и доследно их се придржава. Тадић је само са неколико знакова, са неколико акцената микро-глуме знао да дочара лик човека подједнако отвореног за крајње добро и крајње зло, и да покаже своју вештину комбиновања трагичних и комичних елемената у јединствену психолошку целину.

Богдан Калафатовић

ОСЛУШКУЈУЋИ ГИНТЕРА ГРАСА

ЈУЛИЈА НАЈМАН

ТАМНОПУТИ, ТАМНОКОСИ Гинтер Грас, са старинским брковима личи на једног од три мускетара (са филма). Окружен новинарима, професорима, дипломатама и онима које привлачи чувено име били то голмани, астронаути, певачи или писци — гледа у нас као да би хтео отворити своју главу, показати своје вијуге... изволите, погледајте, послужите се сами...

Питања се устремљују на њега са свих страна:

— Ваше надреалистичке песме... да ли је надреализам и у „Добошу"?

— Нема у „Добошу" надреализма... Жан Паул...

Ново лице се уноси у лице Гинтера Граса.

— Шта мислите о таласу секса у свету?

— То је само мода... проћи ће као свака друга мода.

— Да ли би жене боље управљале светом неголи мушкарци?

— Не би...

— Шта мислите о подељеној Немачкој?

Грас још није одговорио а друго лице већ пита.

— Мислите ли да ће доћи до атомског рата?

— Мислим да је мој програм мамутски... мамутски понавља Грас.

Хтела сам сазнати због чега се каје, радује, љути, шта га разочарава, ради ли интуитивно, даћу, ноћу, шта га инспирише, шта мисли о данашњем свету, ко би могао уместо неефикасних званичних тела да створи мир на земљи ...Узалуд.

Тек када Гинтер Грас стане иза катедре, ми чујемо шта он мисли.

„Сваки писац који се хвата укоштац са стварношћу, без обзира на идеологију и боју, који види свој задатак у рефлексијама унутар те стварности, је ангажован писац... није ни потребно да се тај термин употребљава, сваки писац од формата неоспорно је — ангажован. Оно што ја одбијам то је известан облик ангажованости као што је Раселов, који себе сматра за трибунал и који са висине неког недокучивог подеста даје свету лекције...

„Ми, у Европи, обележили смо књижевнике као неку врсту савести нације, а књижевници су из сујете дозволили да им се подари тај претенциозни назив. То је довело до неке врсте стилизације књижевника... као да седе на неком престолу изнад друштва, али, с друге стране, довело је и до тога да се веродостојност књижевника умањила. Књижевници би требало да поларизују свој позив, да се одрекну мириса тамјана, да не сматрају да су увек и безусловно у праву. Требало би да су у првом реду грађани, а у другом, књижевници, то јест да повремено не стављају своје значајно име поред низа других значајних имена у циљу неког протеста, већ да се позабаве свакодневним људским проблемима да би тиме користили друштву и свом књижевном послу.

„Алат књижевника је аналитичког типа, али он се себи највише свиђа у улози негатора. Чак и онде где би могао да каже „да" да нађе нешто позитивно, он се радије одлучује за „не". С друге стране, тоталитарни и полутоталитарни системи узели су књижевника у своју службу, захтевајући од њега да потврђује све што они раде, а ако на то не пристане, може или да оде у емиграцију или да се преда унутарњој емиграцији...

„Мислим да је сваки од нас читао неког другог Маркса и да свако мисли да је баш он читао оног правог. Али нико није начисто, ни папе, ни попови, ни технократе, ни идеолози... нико, у ствари, не зна шта би требало чинити под овом небеском капом.

„Узмимо, на пример, Бијафру. Ту се обавља распродаја свих друштвених система. На очиглед света одиграва се једна катастрофа огромних сразмера. То је Аушвиц! А исти тај читав свет, Америка, Енглеска, Совјетски Савез, Белгија, испробава под изговором помоћи своје системе оружја на рачун овог афричког народа. Када је реч о Вијетнаму, сваки сматра за част да захтева победу Вијетконга, а према страхотама које се дешавају у Бијафри нико не заузима одлучно и јасно становиште. Оно што се онде дешава назива се „мали конфликт", а тај „мали конфликт" има биланс од милион и по жртава.

„Зашто се наставља наоружање, да ли ће се тако наставити у бескрајност, то се сви питамо... Можда ће се десити кроз неку деценију — када ће се у Америци и у Совјетском Савезу намножити становништво — да ће се део средстава за наоружање морати да употреби за оно што изискује повећани број становника.

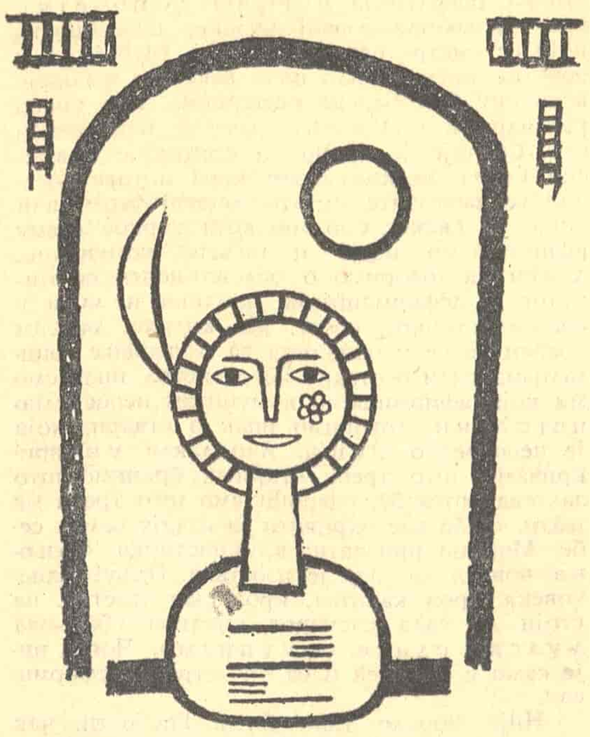

ЛАЗАР ВУЈАКЛИЈА: ЦРТЕЖ

„Ако се сада осврнем на Немачку, хтео бих да наведем историјско образложење за пропаст Вајмарске републике. Она се може приписати чињеници да нико, ни леви, ни десни, ни комунисти нису у њој видели своју државу. Томас Ман, на пример, изменио је свој став тек двадесетих година, прекасно је прихватио Вајмарску републику и прекасно је уочио опасност од нацизма. Његов роман „Фаустус" изазвао је негативну реакцију стога што су широки кругови у време Вајмарске републике били погођени, што је та тмурна књига не само демаскирала немачки идеализам, већ је и проширила круг самих нациста...

„Сада имамо две провизорне немачке државе. Оне су обе потомци Трећег Рајха, оне обе морају отплаћивати закаснеле хипотеке нацизма. Али требало би да се у оквиру узајамне безбедности заврши овај латентни рат у центру Европе. Циљ би био постигнуће једног новог стабилног статута који гарантује сигурност обеју држава. Ако се успе у томе да се обе државе међусобно признају као две немачке државе то би било једно решење, а ако се у томе не успе, неумитно ће се погоршати стање у Европи...

Гинтер Грас потписује своје књиге: лаганим потезима црта своје име. Прелиставам странице „Добоша", тражим сцену у Цвибелкелеру у којему Шму, вешт послован човек, пружа људима који су заборавили да плачу, могућност да у његовом бару поново плачу. Они не пију, не једу него секу црни лук који изазива сузе. Те сузе ће их зближити, разнежити , узбудити, довести до колективне оргије...

„...власник великог млина стално је лупао негованом главом о сто, хотелијер је свој плачни грч мешао са грчем свог грацилног пријатеља... онда је једна старија дама пред очима свог зета раздерала блузу. Одједном је хотелијеров пријатељ... разголићен, природно мрког попрсја стајао час на једном, час на другом столу, плесао као што се ваљда плеше на истоку, и најавио почетак оргије која је започела, додуше ватрено, али због сиромашних немаштовитих детињастих идеја једва заслужује да је подробно опишем...

Чудесно, многострано, сложено и упрошћено, опширно и прекратко, реско и суптилно дело „Дечји Добош" чини ми се да има много места која су непреводива...

IST DIE SCHWARZE KÖCHIN DA?
JA-JA-JA...

Је ли је Црна куварица ту? Да — да — да... овај превод нема онај звук, не улива онај потмули страх од кога се човеку диже коса на глави...

НОВО СЛОВО СЛИКАРСКЕ АЗБУКЕ

РАЗГОВОР СА ЛАЗАРОМ ВУЈАКЛИЈОМ

И ПОРЕД ТОГА што смо се претходно на његовој изложби договорили за овај разговор Вујаклија се, када сам дошао на разговор, нећкао. Није хтео да разговарамо.

ЗНАТЕ, ја сам у суштини против оваквих разговора. Јер шта имате и ви и ја од тога што ћу вам ја казати шта мислим о томе што ћете ме ви питати, јер када би вредело то што ја мислим, кажем и радим, не би било потребе за овај разговор. Доста пута сам у разним приликама одговарао на питања. Не могу вам казати ништа ново.

Правио сам се да се љутим, мада је Вујаклија толико пријатан да се човек на њега не може наљутити. Изгледа ипак да сам добро одглумио.

НА ПИТАЊА новинара може се увек одговорити на безброј начина а да суштина буде иста. Нека онда и овај разговор буде само један од тих могућих начина.

Вујаклија је недавно истовремено имао две изложбе: самосталну у Уметничком павиљону а излагао је и на мајској изложби коју је организовао Културни центар Београда на којој су излагали чланови некада тако значајне Децембарске групе. Зато је најбоље почети управо од изложбе.

САМОСТАЛНА ИЗЛОЖБА — шта она за Вас значи?

ДА МЕ ЈЕ НЕКО раније ово питао сигурно је да бих рекао нешто што не би било ово што ћу вам сад рећи. Код прве изложбе скоро да сам се и сам чудио да ли је то све тако као што се говори о њој, али негде у дубокој подсвести почела се рађати мисао коју до тада чак ни самом себи нисам никада смео потврдити: да моје слике ипак нешто неком значе и да на неког ипак делују својим постојањем и садржајем. Сасвим мирно сам примао токове кретања живота и уметности око нас и у себи. Чинило ми се смешно да неко воли и цени то што сам направио. Мислио сам: па шта се то кога тиче што су ове слике такве какве су. Оне су моје осећање и моје мишљење о овом свету и животу у њему. Нисам знао ни шта хоћу ни шта нећу. Чинило ми се да сам беспомоћан али и да сам јак. Али што се оно каже када су о мени први пут „писале новине", када је Алекса Челебоновић писао о мојој изложби и када сам ја прочитао шта је он написао ухватио ме је скоро страх.

ПА ЧИНИ МИ СЕ да је Челебоновић лепо писао о Вама?

НЕ ТО. ЧИНИЛО ми се да ме он познаје дуги низ година и ако сам га лично упознао тек после изложбе и после његовог приказа у „Борби" јуна 1950. године, јер то што је он писао било је толико тачно, толико истинито, да је мени самом сада тек било потврђено оно што сам ја веровао али нисам могао да у то сам себе уверим и објасним. Сада сам се уверио да се људи могу разумети и зближити и без речи. Нашао сам потврду самог себе, нашао сам веру у људе и себе. Примио сам ово са поносом али још више са потајним страхом и сумњом да ли је то све заиста тако и да ли ћу моћи увек потврђивати ове истине.

ДА ЛИ СТЕ могли?

СВАКА МОЈА следећа изложба имала је понешто што сам ја имао жељу да остварим. Било је графика и таписерија, било је сваки пут по неко ново слово моје сликарске азбуке. Желео сам и желим да попуним ову азбуку да бих могао њоме писати о свим стварима, појмовима и догађајима који нас прате и окружују у нашем животу. Желео сам и мислио сам да сликар не треба да заврши свој пут тиме што ће се поставити на зид. Мислио сам да он треба својом концепцијом коју у себи садржи да утиче на индустрију и да кроз индустрију уђе у наше станове и установе. После малих успелих почетака и после мучних искустава са ручном израдом тепиха у Суботици и машинском израдом тепиха у Ивањици мислио сам да би овај подухват могао имати успеха и резултата. Али и поред тога све је остало само покушај. А време одмиче, немам више ни воље ни жеље да се бавим решавањем проблема који не зависе од мене. Ипак свако искуство у животу је корисно, било да је светло или тамно, Зато сада радим само оно што сам сигуран да могу сам остварити. Тако да нећу имати никаквих разочарења и промашја.

КАД СМО ВЕЋ код изложби да вас питам и ово: због чега су Вам слике на последњој изложби биле без наслова?

ЈА САМ ЗАДОВОЉАН ако вам нека моја слика својим садржајем подстакне и изазове један осећај или мисао. Када бих вас тада замолио да ми објасните тај ваш осећај, вероватно би то било објашњење повода и узрока који су вас довели у ситуацију да можете осетити суштину садржаја мотива на слици. Некада вам је такав узрок био тужан и љутит и мучан и сигурно не желите да му дате и признате право постојања, формулацијом таквог имена. А некада вам је узрок и повод био леп и радостан и истинито људски и зато нећете да га скрнавите прозаичним именицама или заменицама, желите да тај осећај трајно буде чист и сачуван у вашем срцу. Сад кажите ви мени, да ли је боље, лепше или правилније рећи СУНЦЕ или УЖАРЕНА МАСА У КОЈОЈ СЕ НАЛАЗЕ СВИ ХЕМИЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ У ГАСОВИТОМ СТАЊУ.

ТЕМЕ ЖИВОТА И СМРТИ увек су присутне на Вашим платнима, графици и таписерији. Због чега?

ТЕМА ЖИВОТА И СМРТИ основна је тема у свим гранама науке и уметности. Сваки човек тражи тачку ослонца од свог доласка до свог одласка. А збир свих ових сасвим различитих тачака одраз је доба у коме су настале.

ТРИЈЕНАЛЕ БИ ТРЕБАЛО да је трогодишња смотра најуспелијих остварења југословенске ликовне уметности, међутим оно што смо на Београдском сајму већ три пута имали прилике да видимо никако није то. Поред изванредних остварења често су ту и дела која по вредности то не заслужују. Шта Ви мислите о Тријеналу?

ТРИЈЕНАЛЕ ЈЕ КАО привредна реформа и као смернице и као тема за размишљање и као национално питање, и као састанци несврстаних, сврстаних, разврстаних. Тријенале је састанак мирних и немирних, који су за и који су против, који аминују и који протестују. Тријенале је смотра старих младића и младих стараца. Сада се више не траже кључеви, сада се кључеви нуде и намећу, сада чини ми се, тих кључева толико има да су постали непотребни и неподесни, зато се радије употребљава калауз.

У лаганом али сигурном кретању уметности на путу прогреса и сазнања дошло је до појаве надреализма. Кључеви надреализма нашли су своје кључаре. После надреализма је најзначајнија појава долазак уметности протеста. Али, кључеви уметности протеста овом приликом нису дошли у праве руке. Тако да сада имамо толико ових кључева да се више не зна који је прави. А требало би да се нађе јер после њега не би нам био потребан више никакав кључ. Најзад Тријенале је фестивал који ништа не кошта, јер га учесници омогућавају својим ентузијазмом и својим средствима. Тријенале је истовремено и хумана акција јер пружа могућност за рад привредним и друштвеним организацијама.

СЛИКАРИ СЕ ЧЕСТО жале на свој материјални положај. Какво је Ваше мишљење о томе?

ДРАГИ МОЈ ПЕТРОВИЋУ, ово ваше питање је тако, како да кажем, административно, форумско, одборско, савезно, републичко, општинско, привредно, културно, народно, приватно и лично и опште. А ја вам о томе имам само једно једино мишљење. Нико ме не тера да сликам, од никога ништа не тражим, ако друштво или појединац прихвата и сматра да је добро и воли то што сликам, ја сам задовољан. Али се и не љутим када се не прихвата. Јер то је до једне границе моја лична ствар. А иза те границе није више моја ствар.

ВИ СТЕ БИЛИ КЊИГОВЕЗАЦ. Често сте ми говорили како ћете једног дана отворити књиговезачку радњу. Да ли још увек размишљате о томе?

РАДО БИХ ОТВОРИО ПРИВАТНУ КЊИГОВЕЗНИЦУ од које бих сасвим сигурно могао пристојно живети, а сликао бих и даље, али слике не бих продавао јер продаја слика чини ми се као продаја делова своје личне карте. Али са друге стране књиговезница би ме толико ангажовала да ћу радије радити као и до сада.

ДА ЛИ ЋЕТЕ УЧЕСТВОВАТИ на изложби која се припрема у оквиру прославе педесетогодишњице КП Југославије?

АКО НИСТЕ ВЕЋ ЗАБОРАВИЛИ, или ако вам можда није било разумљиво оно што сам вам досад већ казао, јасније ће вам бити када вам одговорим на ово ваше питање. Добро је што се прави изложба на тему револуције. Није добро што се она прави тек сада у част 50-година КП Југославије. Било би најбоље да се изложба прави од избора радова ако не од пре рата, а оно од ослобођења до данас. Овако ми изложба неће бити доста уверљива. Мислио сам да на овој изложби не учествујем, јер сам пре доста година покушао да радим на ову тему. Чак сам и излагао овакве слике, али нико их није чак ни покудио, као да их нема на изложби. Разорачан, прекројио сам ове слике у друге, користио сам их као платна за друге слике.

ШТА МИСЛИТЕ о разним наградама за ликовна остварења?

ДО ПРЕ НЕКОЛИКО година није било никаквих награда, а сада их има толико да су постале без вредности и значаја, изузев материјалног ефекта.

ИМАТЕ ЛИ ВИ неки предлог?

КАКО ДА НЕ. На самосталним изложбама има бар једна, две или три слике, скулптуре или графике, које су заиста домет и остварења. Такву слику, скулптуру или графику требало би откупити за пристојну суму новаца која би аутору била, у првом реду, заиста морална сатисфакција за његове напоре у остварењу његових тежњи. Овакав откуп би учврстио поверење аутору у друштво за које у ствари и ради, а друштво би овим начином откупа стицало јаснију слику о озбиљним покушајима или захватима трајније вредности. Награде за остварења трајне и значајне вредности за нашу уметност могле би се признавати сваких три или пет година, а овакве награде би заиста требало бескомпромисно и без сентименталности, у право време и на правом месту, да постављају темеље трајних вредности.

Миодраг Петровић

ОБАВЕШТЕЊЕ РЕДАКЦИЈЕ

Члан уређивачког одбора „Књижевних новина" Борислав Пекић поднео је оставку на чланство у редакцијском колегијуму овога листа због тога што ће дуже времена боравити у иностранству и неће моћи да учествује у уређивању листа.

Уверена да ће се и у будуће остваривати плодонона сарадња редакција се захваљује Борославу Пекићу на досадашњем учешћу у уређивању листа.

КН

Директор Танасије Младеновић, Главни и одговорни уредник Зоран Глушчевић. Техничко-уметничкан опрема Драгомир Димитријевић. Уређивачки одбор: Божидар Божовић, Драгољуб С. Игњатовић, Богдан Калафатовић, Момо Капор, Мирко Ковач, др Миодраг Коларић, Радоман Кордић, Борђе Лебовић, Богдан А. Поповић (секретар редакције), Предраг Протић Душан Пувачић, Доброслав Смиљанић, Радомир Смиљанић, Бранимир Шћепановић. Уређивачки савет: др Татомир Анђелић, Ранко Бугарски, др Милан Дамњановић, др Милорад Екмечић, др Миладин Животић, др Владета Јеротић, др Звонко Марић, арх. Станко Мандић, др Коста Михајловић, др Љубодраг Михајловић. Идејно решење и графичка опрема Богдан Кршић. Лист излази сваке друге суботе. Поједини примерак 1,50 д. Годишња претплата 30 д., полугодишња 15 д. За иностранство двоструко. Лист издаје Новинско издавачко предузеће „Књижевне новине", Београд, Француска 7. Телефон 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Рукописи се не враћају. Текући рачун бр. 608-1-208-1. Штампа „Глас", Београд, Влајковићева 8.

Библиотека „Св. Марко" БЕОГРАД